

ПРАПОРНОСЦІ
СПОРТУ

ЛЕОНІД ГОРЛАЧ

ПРИМА ГРАЦІЙ

*Леонід
Горлач*

**ПРИМА
ГРАЦІЙ**

ЛЕОНІД ГОРЛАЧ

ПРИМА ГРАЦІЙ

Художньо-документальна оповідь

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО ЦК ЛКСМУ
«МОЛОДЬ»
1980

Нелегким, но последовательным и целеустремленным был путь отечественной художественной гимнастики к международному признанию. Для этого потребовались усилия нескольких поколений советских спортсменок и их тренеров. Среди лучших граций мира, поднимавшихся на высший пьедестал почета, немало украинских гимнасток. И сейчас пальма первенства принадлежит киевлянке Ирине Дерюгиной, завоевавшей дважды подряд звание абсолютной чемпионки мира.

О людях, посвятивших себя этому виду спорта, рассказывает книга.

Нелегким, але послідовним і цілеспрямованим був шлях вітчизняної художньої гімнастики до міжнародного визнання. Для цього знадобились зусилля кількох поколінь радянських спортсменок та їх тренерів. Серед кращих грацій світу, які піднімалися на вищий п'єдестал пошани, чимало українських гімнасток. І зараз пальма першості належить киянці Ірині Дерюгіній, яка вдруге підряд виборола звання абсолютної чемпіонки світу.

Про людей, які присвятили себе цьому виду спорту, розповідає книга.

ДЕСЯТЬ ДНІВ — І ВСЕ ЖИТТЯ

Помічаючи прекрасне в житті, ми майже ніколи не аналізуємо коріння, з якого воно виросло; ми просто зачарованими очима, що відбивають глибинні імпульси серця, вглядаємось у нього, вбираємо в себе і від цього самі стаємо на якийсь час вищими, красивішими. Така вже природа явищ, які піднімаються над звичними поняттями буденного.

Відкривши прекрасне в людині, ми звично кажемо:

— Що ж, це талант. Не кожному дається він од природи...

Так, не кожному. Людська природа здатна народжувати феномени, але жоден ще не довів, що вони розквітають самі по собі, без величезного напруження всіх моральних і фізичних сил, без отієї цілеспрямованості й самовідданості, які й творять небуденне. Робота гранить алмази, змушує їх сяяти перед здивованими очима людськими, робота до болю в м'язах і потемніння в очах, робота, яка приносить вищу насолоду досконалості.

... У Києві стояло гаряче літо. Розм'яклий асфальт прогинався під ногами, стрімкі кручі повивалися млосним маревом, і навіть баштові крани, подаючи на риштування чергові будівельні деталі, ніби аж похитувалися від втоми. Не затишав будівельний гомін на олімпійських об'єктах, Республіканський центральний стадіон, улюблене місце відпочинку киян, поступово набирив нових контурів, міняли своє обличчя інші спортивні споруди, готуючись до зустрічі іноземних гостей.

А в спортивному залі Жовтневого палацу, захищеному в глибині подвір'я, з ранку до пізнього вечора звучала музика. Вона то плавно зринала під високі склепіння, то прибоєм билася в стіни, то зненацька розпачливо уривалася в найнесподіванішому місці, коли акорди розросталися й ширилися. І тоді несподівану тишу розривали лункі удари дерев'яних булав, а то й бренькіт обручів, що зливався часом із коротким болісним зойком дівчини. Дивлячись кудись далеко, мов аж крізь залиту сонцем стіну, дівчина розминала скорчені гострим боєм пальці й мовчала, не помічала, як по обличчю

прокочувалися важкі краплини поту, тягнучи за собою довгі шлейфи, як з лави зирять на неї люди, а над клавішами рояля застиг у чеканні Валерій Козлов. Куди вона дивилася, що бачила в цю хвилину? Чи майбутні спортзали, що чекали на неї в найрізноманітніших куточках землі, чи той клятий елемент композиції, що знову не вдавався? А можливо, вона просто прислухалася до свого серця, що стугоніло в ній надсадно, і гамувала його, щоб знову й знову починати все спочатку, перемагати не когось, а себе саму, свою власну натуру.

У тиші залу нечутно для дівчини клацнув секундомір, і спокійний голос Альбіни Миколаївни зовсім буденно й намолено змусив гімнастку відвести погляд від стіни:

— Все спочатку, Ірино.

Як нелегко матері примушувати зморену доньку знову й знову повторювати вправи! Чи не тому в неї самої такі стомлені очі, і голос звучить приглушено, і рука з секундоміром безсило лежить на коліні, лише ті ж самі уважні очі невідступно стежать за кожним рухом Ірини, помічаючи найменшу похибку.

Ірина Дерюгіна готувалася до Спартакіади народів СРСР, програма якої вперше включала художню гімнастику. Впродовж дев'яти останніх, особливо відповідальних днів приходив я до залу, сідав осторонь і стежив за всім, що відкривалося очам. А ще намагався зрозуміти саму природу явища в художній гімнастиці, що ми зовемо Іриною Дерюгіною, визначити все, що зробило її примою грацій у всьому світі.

Поступово, непомітно, але зримо поставало переді мною все її життя — натхнення, як і сама художня гімнастика, високе й чисте, принципове й скромне, одухотворене творчістю в ім'я перемог радянського спорту.

НЕДАВНЯ, АЛЕ СЛАВНА ІСТОРІЯ

Сучасний світ у всіх його виявах особливо виразно проявляється на голубих екранах телевізорів. Десятки мільйонів людей різного віку вдивляються в них, чекають свята зустрічі з улюбленими, серед яких стільки спортсменів. І якщо футбол, хокей, баскетбол, бокс чи легка атлетика мають прихильників із кількадесятирічним стажем, то художня гімнастика почала захоплювати людей порівняно недавно.

Її, народжувану на наших очах, називають то «парадом грацій», то «демонстрацією краси й вроди», а відомий спор-

тивний журналіст Валентин Кірсанов, який веде літопис молодого виду спорту, називає її «відеомузикою». Всі ці визначення мають право на життя, як і сама художня гімнастика має право на велике майбутнє. Чи не тому в найбільших спортивних комплексах світу яблуку ніде впасти, коли в них проходять змагання різних рангів; чи не тому біля кабінетів авторитетних тренерів завжди можна побачити заклопотаних матерів, біля яких перетупують тендітними ніжками майбутні гімнастки, які ще й до школи ледве протоптали стежку; чи не з цієї ж причини прикипаємо ми до телевізійних екранів, коли над помостами стадіонів під склепіннями зазвучать перші музичні акорди?

Тяга до прекрасного здавен притаманна людині; в наші ж дні, коли в країні стільки робиться для гармонійного розвитку людської особистості, вона особливо помітна. Заглибимося ж бодай побіжно в історію одного з найкрасивіших видів спорту, що увібрав у себе всю дивовижність чарів людської пластики, наповнив природне прагнення фізичної досконалості духом суперництва, боротьби, жадобою перемоги...

Над велелюдними містами й маленькими висілками нашої країни ще лунали плачі матерів і вдів, у яких було безмір горя: то в серцях їхніх відлунювала жорстока війна. Вчорашні солдати верталися додому й разом із вдовами розорювали широкі поля, щедро засівали їх зерном, убирали могили полеглих за Вітчизну і думали про мирне майбутнє. Перші дими куйовдилися над заводськими трубами, перші вагонетки вугілля котилися в ожиліх шахтних склепіннях, перші весілля гралися із сльозами горя й радості пополам.

Та вже тоді наш народ хотів бачити своїх дітей щасливими, прекрасними, дужими. Хлопці й дівчата виходили на стадіони, і лопотіли проти сонця й вітру сяк-так взуті, а то й зовсім босі ноги. Злітали десятки разів полатані м'ячі, гриміли натовпи уболівальників, вітаючи кожний успіх доморощених майстрів футболу, що вже й тоді намагалися рівнятися на улюбленців із московського «Спартака» чи київського «Динамо». Душа народу відроджувалася, як відроджується промерзла земля після довгої жорстокої зими.

Десь на ту пору, в 1947 році, до Талліна з'їхалися дівчата з Москви, Ленінграда, Грузії та всіх республік Прибалтики. Ті перші Всесоюзні змагання й змаганнями не називалися, а конкурсом. І на те були свої причини.

І тренери, і си ртсменки шукали себе, шукали ті єдино вірні елементи, які б виділилися в цілком новий вид спорту.

І на тому першому форумі відбилися всі характерні риси народжуваного виду спорту. Поряд із гімнастками, у вправах яких уже відчувався потяг до змагальних елементів, виступала й московська група звичайних танцівниць імені Айседори Дункан.

Минуло зовсім небагато часу, і в 1949 році художня гімнастика набрала інших рис: видовищні елементи поступилися спортивним. У програмі тодішньої чемпіонки країни лінградки Любові Денисової вже превалювала спортивна направленість. І хоча суперечки довкола тих чи інших елементів тривають і зараз, художня гімнастика завоювала право називатися самостійною дисципліною, почала ширитися по всіх республіках, захоплювати в своє силове поле дедалі більше ентузіастів. З 1948 року права громадянства здобуває вона і на Україні. Так ініціатива окремих ентузіастів, діставши підтримку величезних мас молоді, в ті нелегкі, але й сповнені оптимізму повоєнні роки дала поштовх розвиткові одного з найпрекрасніших видів жіночого спорту.

А незабаром було вироблено першу програму для початкувих, розрядників, ще згодом у всесоюзній спортивній класифікації з'явилися норми й для майстрів спорту. І в 1954 році нового успіху досягає граційна гімнастка Лілія Назмутдинова, у вправах якої вже повністю переважали суто спортивні елементи.

Той поступальний рух художньої гімнастики став можливим завдяки зусиллям справжніх зірдарів спорту, які в різних куточках країни вимірювали, плекали чарівний світ жіночої граційності, на собі вивіряли народжувані елементи, композиції, щоб згодом передавати їх у спадок новим поколінням спортсменок. І серед них була наша землячка Валентина Савівна Зінченко, яку й зараз шанобливо називають «живою історією української художньої гімнастики».

ДОВГІ НОЧІ СПОМИНІВ

Дивно, але ось уже скільки років минуло, відколи вона перейшла тривожний пенсійний рубікон, якого спершу побоювалася, а потім звиклася з ним, як із чимось неминучим, та на спокій і досі не лишалося жодної хвилини. Чи то вже такий час скоробіжний нині настав, що не дає отямитися, жене далі й далі, від дня в день, з однієї пори року в іншу, чи така її натура неспокійна, що не може лишатися без діла? Цілі

десятиліття — і які десятиліття! — громадається за спиною, мов круті гори, то стрімкі й високі, то вкриті густими туманами й заледве зримі. Не добігти до них, не повернутися, щоб перейти знову крутизни й рівнини. От хіба що подумки сягнеш назад, стрепенешся від несподіваної свіжості згадок і захлинешся то від радості, то від осмути.

Надходить глибока осінь. Низові вітри шастають вулицями Києва, шелестять сухим жовтим листом, висвистують у підворіттях, а верхові звільна гуляють над посивілими від роси дахами, над високими придніпровими кручами, кучмами ще не зовсім оголених каштанів — і над її безсонням. Вулиці внизу ще не задрімали — здійсмають угору людські голоси, накотистий шум автомашин, часом розпачливий зойк санітарного автомобіля, який покриває геть усі монотонні звуки, але спокійна ніч поступово глибшає, ховає у своїх сповнених мороку глибинах звуки життя великого міста. І тоді з тих тихих глибин виривають спомини, обступають ліжко, всідаються тісно окрай неї і починають перебирати крем'яхи днів, подій, пересипати з купки на купку й не давати очам склепитися бодай на мить. Йї і солодко ділити з ними цей непомітний час блаженства і щемно, йї не хочеться уривати плин — і кортить одним помахом руки відгорнути настирливі нагадування про власну осінь. Тоді вона силоміць заплющує очі, примружує посічені часом повіки і спокійно віддається плинові згадок...

Здавалося, рідний Харків забув про сон і спокій. Відгриміли бої громадянської війни, почалася мирна розбудова, і діти якомсь одразу опинилися в центрі уваги всього народу. На знаменитій Холодній горі шуміли людські потоки, тяглися до заводських слобід, тут і там звучали пісні, старші юнаки й дівчата завзято декламували закличні рядки революційних віршів, і серед них оці, сповнені оптимізму:

Місто, заводи і села,
Юних вітайте — ідуть!
Лави ідуть КаєСеМові,
Дальня вгинається путь.

Окрилені великими перемогами серця тяглися до прекрасного, незвичайного, і годі було ставати на перешкоді всіляким нестаткам чи тривогам.

У двадцятій школі, куди прийшла навчатися Валя Зінченко, працював талановитий педагог на прізвище Шабайдаш. Він умів запалити дівчату на будь-яке діло, надто ж коли справа стосувалася фізкультурного гуртка. Цілими днями міг учитель клопотатися підготовкою різних акробатичних

вправ, терпляче навчав хлопчиків і дівчаток премудрошам виконання фігур. Та коли доводилося брати участь у фізкультурних парадах, їхня школа ніколи не пасла задніх. Школярі в доладно пошитих, хоч і небагатих формах викликали захоплення в тисяч глядачів, що збиралися на площі Держинського, і той успіх додавав сили, висівав у дитячих серцях любов до спорту.

Гай-гай, як давно те було! І ті виступи, і дні, коли вчитель казав похапцем:

— Валю, мені треба відлучитися. Проведи за мене позакласні заняття, тебе послухаються, ти ж у мене авторитетний організатор...

Вчитель біг кудись, а їй, школярці, доводилося самій управлятися на спортмайданчику, робити те, що якимось дивом встигла перейняти від вихователя. І хіба ж не бувало прикросів, хіба часом, заховавшись у потаємний закуток, не витирала щирі сльози розпачу, коли хтось із школярів раптом показував свій норів. Та вже тоді в неї вироблявся твердий характер, і в цьому допомагала самовіддана любов до спорту.

Згодом був робітничий факультет — і ті ж захоплення різноманітними видами спорту. Про якусь ранню спеціалізацію на той час ніхто навіть не здогадувався, це тепер, коли до кожної дитини змалечку приглядається півдесятка тренерів, можна про подібне говорити. А тоді, навіть коли вона поступила до фінансово-економічного інституту, доводилося захищати честь колективу і з тенісу, і з баскетболу, і з ручного м'яча.

А ще над усе любила дівчина співати. Хто знає, звідки й бралось в неї те нестримне бажання переспівати безліч старих і нових пісень та так, щоб не тільки самій гарно стало, а й перед іншими висповідатися. І коли іншому розучити нову пісню було нелегко, то Валі не коштувало жодних зусиль. Часом ловила себе на думці: коли виконує якусь гімнастичну вправу, то наче виспіває подумки кожен новий рух, а коли співає, то бачить перед собою зримі риси фігур, композицій.

Бути б їй строгим, поважним фінансистом, вікувати в затишному кабінеті серед стукоту рахівниць, шелестіння звітів, якби не один випадок, що круто повернув усе життя...

Ішов 1930 рік. Їй на той час було вісімнадцять. Попереду простилалося ціле життя з усіма таємницями й реаліями. Стояв сонячний день, осяяний щастям молодості. Минаючи одну з численних дошок з оголошеннями, Валентина майже

автоматично пробігла очима по ній і зненацька зупинилася. Великі літери повідомляли, що новостворений Всеукраїнський інститут фізкультури оголошує набір студентів на різні факультети. Приголомшено вчитувалася в літери, а сама гарячково снувала невідступну думку: це ж можна займатися лише улюбленою гімнастикою, це ж зберуться з усієї республіки такі студенти, з якими можна чудеса вершити, а тренери які будуть...

Ледве втрималась, щоб не кинутися відразу на пошуки того інституту, про який ще недавно і мріяти не могла. Великих труднощів із переходом не сталося — хіба що вдома посварили за нерозважливість і впертість.

Валентина Зінченко потрапила в свою стихію. Змагання з різноманітних видів спорту чергувалися, але гімнастика таки викликала найбільший потяг. Він особливо зріс, відколи серед викладачів з'явилася струнка романтична Олександра Михайлівна Семенова-Найпак. Новий педагог привезла з Ленінграда свіжі віяння, якими захопила юних харківських спортсменок. На той час лише ленінградці почали планомірно розробляти основи художньої гімнастики, а на Україні вона була ще невідомою.

Олександра Михайлівна почала викладати ритміку, вчити студенток вправам із предметами, і Валентина Зінченко стала першою помічницею і виконавицею у новому виді спорту, особливо ж, коли після закінчення навчання була залишена при інституті. Керівник групи гімнасток працювала до самозречення, хоча перед «художницями» їй не висвітлювалася жодна перспектива перевірки своїх сил на змаганнях, хоча їх роботу не мали судити жодні фахівці. Зате скільки радості приносили дівчатам успішні виступи на демонстраціях, оті буряні оплески, що супроводжували їхні злагоджені ритмічні фігури, від яких віяло чимось прекрасним і самотнім.

Вони були мрійницями і вже тоді вірили: настане час, коли новий вид спорту завоює симпатії народу, а відтак і займе своє місце серед інших, випробуваних віками чи десятиліттями. Адже саме художня гімнастика дає найбільше засобів для вироблення в жінці краси, грації, високої естетики, то чому б не взяти її на озброєння у вихованні молоді?

Валентина часто-густо перебирала на себе практичні обов'язки своєї наставниці. Якщо Олександра Михайлівна була ніби постановником тієї чи іншої композиції для урочистостей, то Валі доводилося на практиці доводити до відповід-

ного рівня задуми. І ця добра школа пригодилася Валентині Зінченко в подальшому, коли вона перебралася слідом за чоловіком до Києва й почала працювати в фізкультурному технікумі.

Та й тоді художня гімнастика залишалась справою поодиноких ентузіастів, які віддавали їй свій вільний час, ліпили контури майбутніх досконалих композицій і мріяли, мріяли... Валентині доводилося займатися спортивною гімнастикою, виступати в складі збірної команди України, бути її капітаном упродовж кількох років. Вона організувала невелику групу початківців, з якими розучувала різні вправи, запозичені у Олександри Михайлівни чи й вигадані самотужки, відточувала пластику рухів, навчала дівчаток відчувати ритміку музики, якою мали жити їхні м'язи.

Вони були в залі й опівночі 22 червня 1941 року, і ні керівник, ні дівчата не могли навіть подумати, що то їхнє останнє мирне тренування, що за цим прийдуть такі випробування, коли про пластику рухів ніколи буде думати, а самій Валентині Зінченко після тривалої евакуації у далекому Чимкенті доведеться працювати на оборонному заводі й паралельно вчити заводських юнаків багнетному бою, а вчорашнім молодим робітникам вдягати шинелі, сідати в ешелони й рушати в тривожну невідомість. Багатьом із них не судилося повернутися з вогню і полум'я, багатьом довелося впасти, захищаючи рідну землю і право нащадків на красу, життя, свободу.

У ту сувору пору Валентина Савівна стала комуністом. Незабаром при заводі з'явилися різноманітні секції, почав працювати плавальний басейн, і заводські дівчатка, виморені роботою, сьак-так одягнені, почали ходити в секцію художньої гімнастики. Не могла тренер зрадити свою любов, заглушити її, зневажити навіть у ті важкі роки. Зерна прекрасного, посіяні в її душі, прагнули росту, сонця, незважаючи ні на які бурі й непогідь.

Та поступово небо над рідним краєм світлішало, фашистська погань зникала з радянської землі, лишаючи по собі ще довго невігійний слід. І коли українська земля стала вільною, на старі місця почали вертатися ті, кого зірвала з них лиха година. Оживала й фізкультурна робота.

Валентина Савівна повернулася до Києва. Чарівне місто було не впізнати. Красень Хрещатик лежав у руїнах, на згадищах копошилися приголомшені люди, рипіли візками біженці, які поверталися до своїх погайнованих гнізд, каркаси будинків зяяли проломами, і над усім висів тужний запах

мертвоти. Але крізь нього вже пробивалися перші паростки оживання, димки з уцілілих осель дихали щедрістю, кияни весело дзвонили лопатами та кирками, прибираючи потрощену обвуглілу цеглу, і багряне листя каштанів сипалося й сипалося згори, мов прагнуло поскоріше сховати рани на тілі землі.

Довго бродила того дня Валентина Савівна, то крадькома втираючи непрохані сльози, то усміхаючись сама до себе, і кожний перехожий здавався їй найріднішою людиною на світі — так зблизило усіх спільне горе, спільний біль. А через деякий час вона вже почала працювати в Комітеті по фізкультурі і спорту при Раді Міністрів УРСР.

Справ навалилося безліч. Спортивні споруди треба було зводити з руїн. Знову почали працювати навчальні заклади, відкрилися нові фізкультурні інститути й технікуми. От коли вона сповна відчула, скільки видатних спортсменів і талановитих викладачів узяла навіки війна. На запити в різні інстанції найчастіше приходили печальні відповіді: загинув на фронті, пропав безвісти, перебуває в глибокому тиловому госпіталі, прикутий до ліжка... Боліло серце від тих звісток — так, ніби на перекличку не ставали в стрій колись дужі, відважні чемпіони й рекордсмени.

З неймовірними труднощами кадрове питання вирішувалося. І в ті гарячкові місяці вона знову згадала про художню гімнастику. Подали голос Олександра Михайлівна Семенова-Найпак з Харкова, яка працювала в міському Палаці піонерів, Дмитро Павлович Мавроматі з Одеси, Алла Сафроненко зі Львова. У Києві знову почала гуртувати довкола себе здібну юнь колишня балерина, талановитий педагог Тетяна Борисівна Воліна. Саме на їхні плечі лягла нелегка справа відродження й утвердження української школи художньої гімнастики, саме вони й зібралися на семінар, щоб накреслити шлях у майбутнє.

Як і до війни, їх ще не відокремлювали від спортивної гімнастики, що давно відвоювала позиції, як і до війни, Валентині Савівні доводилося у Федерації спортивної гімнастики очолювати комісію, що займалася справами «художниць», і використовувати кожну можливість для боротьби з інертністю, байдужістю, а то й зневагою деяких тренерів-зневір. Але нове народжувалося, і жодні штучні рогатки не могли перекрити йому шлях.

У 1948 році відбулася конференція зі спортивної гімнастики. Коли заходила мова про право художньої гімнастики на окреме життя, скептики зневажливо пхекали:

— Не бачимо в цьому потреби. Навіщо спортсменам показувати танці чи хореографію? Спорт — не театральне видовище, і нічого притягувати за вуха ще один вид на поміст...

Більшість фахівців прагнула дипломатично відмовчатися, не викликати вогонь на себе, щоб, чого доброго, не заслужити в майбутньому звання ретроградів. Зате справжні ентузіасти народжуваного прекрасного виду спорту не здавалися, на практиці доводили його необхідність.

Валентина Савівна намагалася використати кожну нагоду для згуртування однодумців. Вона й сама інтуїтивно відчувала: треба шукати нові шляхи, не все в словах скептиків бездоказове, треба навчитися розуміти музику й відтворювати її пластикою тіла, причому пам'ятати завжди, що гімнастка не лише виконавець каскаду стрибків, поворотів, різноманітних динамічних елементів, а й боєць, який прагне перемоги на помості. Подібні проблеми розв'язували й інші тренери на Україні, що не лише прислухалися до новин із Москви, де успішно працювали Лисиціан, Собінов, Окунєв, з Ленінграда, де формували оригінальну школу Кудряшова, Шишкарьова, а й самі шукали нових форм.

Знайомство з досягненнями інших республік показало і слабини, і переваги пошуків колег. Як правило, у вправах гімнасток переважала театралізація. Українські гімнастки більше тяжіли до суто спортивної стихії. Але все одно після тривалих пошуків було вирішено ще більше застосувати елементи акробатики, яка єдина могла надати вправам неповторності, викувати стихію спортивної боротьби.

Усе частіше на тренувальні збори поряд із відомими майстрами спортивної гімнастики виїздили «художниці», Валентина Савівна правдами й неправдами знаходила можливості повести до Одеси чи до інших місць талановитих дівчат, яким судилося першими відстоювати честь української школи художньої гімнастики. Вони були ніби пасинками, їм часом доостанку не виділяли зал для тренувань, але і тренери, і спортсменки не падали духом, готувалися до майбутніх поєдинків.

Рік 1948-й слід вважати переломним у художній гімнастичі — було вирішено розробити свою класифікацію, узаконити в програмі всі попередні пошуки ентузіастів. До групи авторів була залучена й Валентина Савівна, на долю якої випало разом з іншими розробляти розділ, де йшлося про застосування елементів акробатики. Незабаром класифікаційна програма, а з нею і сама художня гімнастика як повноправний вид спорту набрали чинності.

Валентина Савівна ще двічі залучалась до удосконалення програми, і її багатий практичний досвід ставав у нагоді.

До справ у Комітеті долучилися викладацькі — одного з провідних фахівців Валентину Зінченко запросили до Київського інституту фізкультури. В різних куточках республіки зростали юні майстри спорту грацій. Першою чемпіонкою України стала Лідія Сильченко, за нею спортивних висот сягли уславлена Олена Бірюк, Рита Кульпінська, Валентина Волошина. Українські гімнастки успішно боролися за призиви місця з найсильнішими граціями братніх республік.

В один із тих пам'ятних років у Київському інституті фізкультури з'явилася струнка дівчина — Альбіна Єгорова. Професійної підготовленості вона вже набула в Дніпропетровському технікумі фізкультури. Крім того, дівчина відрзнялася націленістю на все нове, незвідане. Де з'являлася Альбіна, там завжди створювалося коло однодумців, зникала інертність — вона вміла запалити ровесниць на будь-яку справу.

Вона могла б зайняти одне з чільних місць у художній гімнастиці, коли б не ота підступна травма, яка позбавила вольову дівчину можливості мірятися силами з іншими. В ті дні Валентина Савівна почувалася ніби винною, хоч знала, що не вона завинила, що то лише остання ланка в ланцюгу невезіння.

Ну що ж, шлях на поміст назавжди закритий. Але хіба це відрізало Альбіну Єгорову від улюбленої справи, хіба її ініціатива, знання і, коли хочете, інтуїція теж гинули разом із мрією стати самій чемпіонкою? Валентина Савівна угадувала в дівчині саму себе — оту харківську студентку, аспірантку, яка до самозречення віддавалася улюбленій справі, забувала про себе заради спільної справи. І вона гаряче взялася готувати з неї вдумливого тренера, не таїла жодного секрету, подумки бачачи гідну заміну.

На час, коли Альбіна Єгорова закінчувала навчання, в товаристві «Спартак» звільнялося місце тренера з художньої гімнастики. Ясна річ, доручити таку відповідальну місію вчорашній студентці було ризиковано. Та Зінченко вирішила спробувати — вірила в дівчину, в її організаторський хист, який уже досить сформувався. Майже залагодивши усі формальності, покликала на розмову Альбіну.

Вислухавши уважно, та знітилась і несміливо глянула на неї:

— А чи вийде в мене, Валентино Савівно?

— Отакої! Ще й не побачила нічого, а вже сумніваєшся.
— Та не в тому річ. Який із мене тренер, щоб таку відповідальність на себе брати?

— Ну, не святі горшки ліплять,— розважливо заперечила Валентина Савівна.— Всі колись починали.

— Так там же ні з ким працювати,— загорілася Альбіна.

— От і добре. Чужі гріхи не доведеться замолювати.— Помовчала трохи, потім мовила гарячіше.— Ти ось що, Альбіно, не перебирай. Набереш здібних дівчаток, почнеш роботу — час покаже. Коли що не так, будемо разом розбиратися. Головне — любити свою справу, колектив, а не себе в колективі. Ясно?

— Ще б пак!

— Так воно краще,— заспокоїлася Валентина Савівна.— А ти ж і заміж збираєшся, гніздо своє вити треба.

— Звідки ви знаєте? — зашарілася Альбіна.

— Ну, така таємниця! Ти ж сама не раз натякала на це. І правильно, Іван гарний хлопець, буде пара хоч куди. Тільки не забудь на весілля покликати.

— Як так можна,— спаленіла дівчина.— Та ви у нас як мати...

— От і гаразд. А тепер давай на роботу оформлятися...

Так у міському «Спартаку» з'явився новий тренер з художньої гімнастики. А незабаром Єгорова стала Дерюгіною і під новим, чоловіковим, прізвиськом продовжувала справу ентузіастів чарівного виду спорту.

Ось уже майже десять років минуло, як Валентина Савівна передала Альбіні Миколаївні функції старшого тренера збірної України з художньої гімнастики. Уже й на пенсію оформилася. Але хіба всидить на місці, біля власних дітей та онуків, коли стільки ще справ не перероблено, коли й її багаторічний досвід стає в пригоді новому поколінню тренерів і гімнасток!

ЧОТИРИ ПОРТРЕТИ У СВІТЛИХ ТОНАХ

І — Мамо! — гукнула кудись на кухню.

— Що, дочко? — з'явилася на порозі вітальні струнка не по літах мати й кинула швидким оком на дочку, витираючи мокрі руки.

— Дівчата із Свердловська телефонували. Доведеться тобі знову збиратися в гості. Скучають дочки...

— Якби трохи потепліло, то чому б і не злітати? — спокійно відповіла мати й знову зникла на кухні.

А Олена Василівна, уже зібравшись до інституту фізкультури, присіла в крісло й замислилась. Телефонний дзвінок чомусь несподівано роз'ятрив душу, накликав хвилю споми-нів, вона сиділа, вслухалася в романтичну музику Гріга і ніяк не могла відігнати солодке заціпеніння замрій. Так бу-вало часом, коли дитинство чи юність зненацька озивалися в пам'яті, надто ж після того, як юні студентки своїми ін-тимними розмовами змушували забути, що тобі вже за сорок, що дівочі коси давно вже стали не такими густими й пухнастими, а життя виставляє інші вимоги та проблеми. Ні, що б там не було, а педагогічна робота молодить люди-ну, не дає їй занепасти духом, тримає на бистрині часу. І тоді легше згадувати найщасливіші хвилини минулого, по-в'язані з улюбленим спортом...

Олена Бірюк з'явилася в художній гімнастиці випадково. Так, бо в ті нелегкі післявоенні роки ніхто, либонь, не мав можливості вибрати своїм дітям дорогу за уподобанням, хо-ча нерідко траплялося, що дівчатка й хлопчики інтуїтивно намащували свої стежки в життя. Вона, звісно, не пам'ятає дороги з рідної Хмельниччини до далекого Свердловська — батько й мати везли її зовсім немовля до родича свого, що кликав не раз, обіцяв підтримку в нелегкі часи початку три-дцятих років. Зате в пам'яті залишилося велике промислове місто, веселі шкільні роки, невдалий вступ до торгово-еконо-мічного технікуму і щасливий збіг обставин у хвилини роз-пачу, коли Оленка з подругою Танею Вороніною випадково забрела на стадіон «Динамо».

Додому йти не хотілося, дівчатка посідали на трибуні й почали стежити за змаганнями легкоатлетів. І дивна річ — стрімкий біг, високі стрибки, майоріння бронзових тіл заспо-коїли обох. Уже кортіло самим стати отакими ж засмаг-лими, стрункими спортсменками, зайняти місце в строю щасливчиків. І коли на виході із стадіону натрапили на ого-лошення, що місцевий технікум фізкультури запрошує на на-вчання, вагань не було.

Звісна річ, діловим людям видалося б безглуздя промі-няти поважну посаду в торгівлі на легковажні спортивні за-няття, які не обіцяли в майбутньому стабільних матеріаль-них переваг. Але Оленку настільки захопило нове життя, що перша мрія забулася досить швидко.

На ті часи про художню гімнастику знали поодинокі енту-зіасти. Оленка займалася і лижами, і легкою атлетикою,

та найбільше вабила її спортивна гімнастика. Через деякий час вона вже стала чемпіонкою міста по третьому й другому розряду — такі змагання тоді проводилися часто. І тут трапилося те, що послужило першим поворотним сигналом у спортивному її житті.

Ішов 1949 рік. В Іванові мала відбутися першість РРФСР з художньої гімнастики. Свердловчани повинні були виставити команду з десяти спортсменок. Сяк-так назбирали вісім дівчаток, дев'ятою мала виступати тренер Єлизавета Олексіївна Облигіна, а от десяте місце було незайняте. І тоді Облигіна безапеляційно заявила Оленці:

— Два тижні підготовки тобі. Поїдеш до Іванова...

Дівчинка мала хіба що приблизне уявлення про художню гімнастику, але відмовитися не посміла: групові вправи з шарфами вимагали тільки десяти учасниць.

Ті перші змагання запам'яталися нечітко — та і як могло бути інакше, коли все, що відбувалося, було стихійним, неосмисленим. Одне закарбувалося — свердловчанки зайняли призове місце, а в цьому була і її заслуга.

В 1950 році Олена Кучеравлук (таке було її дівоче прізвище) закінчила технікум із відзнакою. Знову дорога роздвоювалася: на той час мати залишилася сама з трьома дочками, треба було відразу ж допомагати їй, а подальше навчання робило це питання проблематичним. Та мати зрозуміла поривання Оленки, погортала диплом і мовила:

— Знаєш, доню, я сама неграмотна, то хоч ти вчися далі, а ми вже якось викрутимосся...

Скільки мудрої самопожертви було в тих материнських словах, скільки любові до дитини й розуміння життя!

І три свердловчанки рушили до Московського інституту фізкультури. З собою везли нехитрі дівочі пожитки, допотопні сундучки та материнські подушки, а ще — надію якось учитися далі, та щоб стипендію платили обов'язково, бо ні на кого було надіятися. Їх було прийнято, але гуртожиток обіцяли дати через деякий час. Що робити, де прихилити голову? І знову постала проблема: або лишатися в столиці на непевних правах, або відгукнутися на заклик новостворених споріднених вузів у Омську та Смоленську, що обіцяли місце в гуртожитку.

А перед очима в Оленки стояла ще й рідна Україна, про яку стільки розповідала мати, невідомий Київ, до якого від Свердловська, здавалося, так далеко. У ті дні роздумів знову допоміг випадок: знайомий аспірант із Києва порадив дівчаткам податися до берегів Дніпра. А другого дня нероз-

лучна трійця вже сиділа в тряскому вагоні поїзда, вдивляючись у розгойдані краєвиди за вікном.

Ректор Київського інституту фізкультури Олександр Петрович Кульчицький виявився привітною молодою людиною. Всі питання було вирішено швидко, і дівчаток зарахували до вищої школи тренерів. Чарівний Київ розпростер Оленці обійми, прийняв у трудову розмаїту родину, і всілякі труднощі вже не мали жодного значення.

Замість інституту школа? Нехай і так, зате є можливість до краю віддаватися улюбленій справі.

Нелегко прожити на стипендію? Що ж, тим більша ціна кожному прожитому дню.

У кімнаті гуртожитку двадцять дівчат? Затє дружніше живуть, на очах подруг не покривиш душею...

Через деякий час, працюючи під керівництвом талановитого педагога Олександра Семеновича Мишакова, Оленка виграла перше місце в спортивній гімнастиці, ставши чемпіонкою міста серед першорозрядниць. Посилені тренування почали приносити результати, загальнофізична підготовка минулих літ обіцяла ще кращі показники. Та знову доля і тренерська воля підготували їй сюрприз. Олександр Семенович сказав одного разу:

— Студентка Кучеравлук.

— Я,— підхопилася дівчина.

— Завтра о сьомій вечора з'явитесь в спортзал на тренування з художньої гімнастики.

— Але ж...

— Ніяких «але». З вашими даними треба бути там...

Увечері Оленка з подругою (упрохала її піти разом, щоб не так самотньо було) прийшли до тісного залу. Там уже красувалася група дівчаток, які почувалися впевнено і зверхньо поглядали на незнайомок. Затим прибули тренери — Тетяна Борисівна Воліна та Наталя Карлівна Сележинська. Оленку поставили в стрій; і з того вечора почалося для дівчини нове життя, що подарувало і радощі великих перемог, і прикрощі несподіваних поразок — усе те, що ми звемо спортивною біографією. Як вона тоді розгубилася, як плутала елементи, випадала з ансамблю добре підготовлених «художниць»! Було прикро, хотілося покинути все, втекти із залу. Але тренери добрим словом підтримали новеньку і поступово вселили віру в успіх. Вона ще не поривала зі спортивною гімнастикою, тричі на тиждень ходила в зал, де збиралися її давні подруги. Але коли Мишаков сказав колись,

що годі їй роздвоюватися, що в художній гімнастиці вона має великі успіхи, дівчина перестала ділити свої симпатії.

Десь незабаром після початку тренувань відбулася першість Києва з художньої гімнастики. На той час чемпіонкою України була Лідія Сильченко, але вона відмовилася від участі в першості. І на превелике здивування багатьох фахівців, абсолютною чемпіонкою міста стала Олена Кучеравлюк.

Того ж 1950 року у Львові відбувався чемпіонат України. Оленка в складі збірної Києва теж поїхала до старовинного міста. Хоч вона виграла звання чемпіонки столиці республіки, проте й там ніхто не сприймав її як основну претендентку на золоту медаль, вся увага була зосереджена на боротьбі визнаної фаворитки Лідії Сильченко й давніх суперниць.

Та першого ж дня змагань нікому невідома гімнастка склала сильну конкуренцію чемпіонці, закріпившись на другому місці. Захвилювалася й лідер. І ось їм залишається виконати останню вправу. Сильченко чи то легковажно поставилася до змагань, чи її зрадили нерви, але досвідчена гімнастка часто губить булав, помиляється в елементах і в результаті отримує низьку оцінку. Виходить на поміст Олена Кучеравлюк, студенти в залі галасують неймовірно, вболіваючи за свою гімнастку, і вона з блиском виконує вправи зі скакалкою. Заслужена перемога! Вчорашня дебютантка стає вперше чемпіонкою України.

Вибір був зроблений остаточно. Художня гімнастика почала стрімкий розвиток у країні: вироблялася на науковій основі програма, удосконалювалися методи підготовки високкласних спортсменок, з'являлися вдумливі тренери. В спортивній долі Олени Бірюк (на той час кількаразова чемпіонка України вийшла заміж за Леоніда, який теж успішно займався спортивною гімнастикою) велику роль зіграли талановиті фахівці: Іван Андрійович Бражник, Олександра Михайлівна Семенова, Алла Олександрівна Сафронова, Галина Василівна Березова та чимало інших. І серед них була Валентина Савівна Зінченко, яка стала основним тренером з 1954 року.

Того ж року Олена збиралася залишити художню гімнастику. І сімейні клопоти, і невиразна перспектива — до того часу ще не було в класифікації передбачено норму майстра спорту, і викладацька робота в політехнічному інституті, що забирала чимало часу, схилили її до цього рішення. Але Валентина Савівна з усією наполегливістю вселила віру в нові успіхи. До агітаційної обробки підключився й чоловік, і Олена знову почала тренуватися з потроєною силою.

У Ярославлі відбувався чемпіонат країни. І хоч Олена Бірюк виступила вдало, норматив майстра спорту виконала лише чемпіонка країни Лілія Назмутдинова. Відносний неуспіх засмутив київську гімнастку, але вже не міг вирвати із могутнього силового поля, що тайло стільки принад.

Чотири наступних роки стали для уславленої гімнастки тріумфальними: в боротьбі із сильними суперницями — Лілією Назмутдиновою, Діною Огородовою, Риммою Постновою, Віолетою Смотриною — вона спершу виконала норматив майстра спорту і зайняла третє місце на чемпіонаті СРСР в Ризі, а згодом тричі підряд ставала абсолютною чемпіонкою країни: в 1956 році в Харкові, в 1957 році в Ризі і в 1958 році в Москві. Наполеглива праця принесла свої плоди, талант Олени Бірюк засяяв у сузір'ї передової школи радянської художньої гімнастики.

Ще одним свідченням прекрасного спортивного довголіття був її успіх 1963 року, коли досвідчена гімнастка набрала однакову кількість балів з висхідною зіркою — Любов'ю Парадієвою. На той час Олена встигла народити сина Олексія, завоювати авторитет серед викладачів Київського політехнічного інституту. Саме життя знайшло для десятикратної чемпіонки України, чотириразової абсолютної чемпіонки СРСР логічне продовження діяльності — виховувати нові покоління «художниць», які б гідно продовжували справу попередників, виробляли в собі чуття краси, гармонії.

Поколінню гімнасток, яке репрезентує Олена Василівна Бірюк, довелося закладати міцні підвалини міжнародних успіхів радянської школи. Правда, в ті роки закордонні виїзди не носили характеру офіційних змагань — були то обміни делегаціями для поширення досвіду, показові виступи. Але дякуючи улюбленому виду спорту киянка познайомилася з життям багатьох країн світу — Австрії, Албанії, Бельгії, Болгарії, НДР, ФРН, ЧССР, Фінляндії, Югославії, Японії. І нині, коли доводиться виховувати студенток з інституту фізкультури, їй є про що розповісти дівчаткам, які тільки ще ступають на спортивний шлях, мріють про великі перемоги. Бо вона ніколи не ставить питання однобоко — тільки спортивні змагання, тільки перемоги, а думає про всебічний розвиток майбутньої людини, що сприймає життя в усьому його розмаїтті.

Завершивши виступи у великому спорті в 1964 році, Олена Василівна Бірюк через два роки перейшла працювати до рідного вузу. Впродовж останніх років вона виросла в талановитого фахівця, захистила кандидатську дисертацію,

стала доцентом кафедри гімнастики. Їй одній з перших у країні, як тільки було введене таке звання, вручили диплом і значок заслуженого майстра спорту СРСР. Отже, художня гімнастика, якій було віддано стільки років, принесла їй заслужену повагу, допомогла обрати широку життєву дорогу, навчила бути корисною рідному народові.

II Є в Наталі Овчинникової старе фото: ряджені самодіяльні актори (а кільком з них, як то кажуть, було тоді «від горшка — три вершка») зафіксовані в одному з епізодів балету «Пори року» на музику П. І. Чайковського. Так от, у мініатюрній Лисичці хіба що найрідніші люди можуть упізнати майбутню уславлену гімнастку Любов Парадієву. А все почалося справді з балетного гуртка при Палаці піонерів у Грозному.

Батько Олексій Анатолійович викладав у школі історію та географію і відзначався природним спокоєм. А в домі верховодила мати Марія Семенівна. Серед багатьох її пристрастей була найбільша — фізкультура. Проводиться крос — вона серед учасниць, ще якісь змагання затіваються — непосидюча жінка в числі організаторів. Тож даремно і обидві дочки перейняли змалечку від батька допитливість, вдумливість, а від матері — жадобу руху, діяльності.

Добре, що дитячий садок містився поруч із піонерським Палацом — старша сестра Віра переводила п'ятирічну непосиду через двір, і обидві опинялися в чарівному царстві музики, ритмічного руху, дивному барвистому світі костюмів. Довелося таки батькам попогнутися за машинкою, шиючи безліч костюмчиків для різних вистав.

Але ті пам'ятні «Пори року» породили в дев'ятирічній Люби перший потяг до художньої гімнастики. Вона старанно виконувала всі завчені елементи танцю, а сама в цей час задивлялася на «художниць» і помічала, що в них все якось красивіше виходить, сказати б, динамічніше. З тих захоплень і виникло настирливе прохання до мами:

— Хочу в художню гімнастику! Поведи мене до тренера...

Ніна Миколаївна Силаєва, очевидно, вгадала в малючці якісь задатки таланту — чи то впертість, чи неймовірну стрибучість — і взяла її під опіку.

Вхідчини дівчини у великий спорт були стрімкими. В одинадцять років Люба вперше випробувала свої сили на першості РРФСР в Ярославлі. Самі змагання були для дівчинки ско-

ріше грою і тому не дуже врізалися в пам'ять. Зате сама поїздка, перебування в Москві, відвідання Великого театру і чарівна Галина Уланова в балеті С. Прокоф'єва «Ромео і Джульєтта» — о, то було незвичайне, заради цього можна було тренуватися ще більше, щоб згодом їздити на всілякі змагання.

У дванадцять років непоказне дівча зростом один метр сорок п'ять сантиметрів на першості Центральної Ради спортовариства «Буревісник», що проводилася в Одесі, буквально приголомшило всіх прекрасними досконалими композиціями. Вчорашня дівчинка-початківка стала майстром спорту й закріпилася в групі лідерів.

Наступного, 1959 року, виступаючи на першості Радянського Союзу в Москві, виграла звання чемпіонки серед дівчаток, а паралельно зайняла третє місце й серед дорослих.

Миттю пролетів перший рік навчання в Київському університеті імені Т. Г. Шевченка на філологічному факультеті, де першокурсниця займалася вивченням англійської мови, що забиравало левову частку часу, в її спортивній формі намітився спад. Це підтвердив і наступний чемпіонат країни, який Люба програла.

Тривало навчання в університеті, продовжувалися тренування. Але в 1966 році на дівчину звалилося велике випробування: помер її батько, порадник у найважчих ситуаціях. Похорони, сльози рідних, смутні обличчя школярів, які зішлись провести свого улюбленого вчителя в останню дорогу, — все змішалось й переслідувало Любу весь час важкого перельоту до Риги, де зібралися найсильніші «художниці» країни на черговий чемпіонат, де київська спортсменка мала захищати честь України.

Вона прилетіла в день початку змагань. Як важко було на душі, які думки роїлися в голові, заступали білий світ! Але вона вийшла на поміст із незмінною усмішкою і жоден м'яз не видавав внутрішнього стану.

Перемога була блискуча, але Люба, востаннє усміхнувшись глядачам, зійшла з помосту пошани, мов крізь незримую стіну, пройшла крізь натовп вітальників, дісталася до роздягальні й лише тут впала, втративши свідомість. Нервове напруження далось взнаки, горе відірвало її від звичних тренувань на тривалий час. Ні щebet подруг, ні похвальні статті в пресі, ні материні листи не розвіювали гнітючого настрою. Сиділа в аудиторії чи в читальному залі, бродила містом, у яке встигла закохатися, — все перед очима стояв батьків образ...

Але час — усевладний лікар, він і допоміг вольовій дівчині заповнити життя клопотами, тим більше, що на обрії вже маячів перший у її житті чемпіонат світу, а вона ж мала всі найвищі титули в країні, а вона ж була лідером радянської команди. Почуття відповідальності заступило особисті печалі, Любов Парадієва поступово відновлювала спортивну форму.

І ось незнайомий Копенгаген, передстартова тривога, прогнози, прикидки. Команда радянських гімнасток мала за основних конкурентів болгарок, традиційно сильні дружини послали Чехословаччина та НДР. Та Любов Парадієва була майже впевнена в перемозі — про це раз по раз нагадували дівчині й більшість керівників команди.

Так воно й складалося. Після першого дня вона впевнено закріпилася на місці лідера. На превелику радість, упритул ішла й дебютантка збірної СРСР шістнадцятирічна Олена Карпукіна, що буквально зачарувала суддів та глядачів невимушеною манерою, стала справжнім відкриттям чемпіонату світу.

А другого дня непохитний боєць, досвідчена багатоборка Парадієва несподівано припустилася прикрої помилки, втрапивши у вправах зі скакалкою предмет.

З помосту Люба зіходила спокійно, але потім прожогом кинулася в роздягальню і залилася гіркими сльозами. От тобі й абсолютна чемпіонка, стільки готувалася, а в останню мить не змогла приборкати скакалку. Невже хоч хтось із радянських дівчат не виграє? На неї найшло якесь оціпеніння, сльози застували всіх, хто сновигав у кімнаті. Ще йшли змагання їхнього потоку, а вона крізь схлипування заходилася підбадьорювати Оленку:

— Оленко, ти мушиш стати чемпіонкою.

— Ні, Любо, ти вже стала нею. Та заспокойся нарешті!..

Мов у тумані, почула через деякий час радісний голос Карпукіної:

— Любо, я й справді чемпіонка. Але ж ти маєш бронзову медаль! Ходімо, нас кличуть фотографуватися...

Так вони й стояли на п'єдесталі пошани, отримуючи медалі. А наступного дня в газетах з'явився велетенський, на всю полосу, знімок, де Парадієва в сльозах нахиляється до усміхненої Карпукіної і вітає юну подругу з великою перемогою.

У ті дні до великої бронзової медалі Любов Парадієва додала й золоту у вправах без предмета. Це був гідний внесок у командну перемогу на чемпіонаті світу.

Через два роки в сонячній Варні Любов Парадієва знову підтвердила високий міжнародний клас, поступившись у багатоборстві лише талановитій болгарці Марії Гіговій, отримавши ще кілька срібних медалей з окремих видів.

Невдало склався для радянських «художниць» чемпіонат світу 1971 року, що проходив на Кубі. В складі команди було чимало дебютанток, а можливо, і в підготовці були допущені якісь методичні помилки. Парадієва після операції опинилася серед запасних учасниць. Але в останню мить її також вирішили виставити в групових вправах. Це був єдиний успіх наших гімнасток, які зайняли тут друге місце.

Травми почали переслідувати її одна за одною, вибивали із звичного тренувально-змагального ритму. Парадієва все частіше подумувала: пора йти з помосту, з'явилися нові талановиті гімнастки, сповнені жадоби перемог, озброєні всіма найсучаснішими елементами технічного арсеналу гімнастики. Але ж як нелегко вирватися з полону чарівного світу великого спорту, якому віддавала всі сили! Здавалося, як тільки станеться той розрив, життя втратить всю привабливість. І страшно було зважитися на вирішальний крок, і сумно. Безліч думок поставало перед внутрішнім зором, безліч запитань, а відповідь лише одна: прийшла пора прощання, великий спорт у людському житті — лише одна, хай і золота сторінка, а ще ж скільки років попереду, і всі їх треба прожити так, щоб не контрастували з попередніми. Реальність пропонувала два імовірних шляхи: або продовжувати викладання англійської мови в університеті, або ж йти знову до спортзалу, на цей раз у ролі наставниці юних гімнасток.

Парадієва ще спробувала виходити на поміст. Після відносно невдачі на чемпіонаті світу вона в блискучому стилі виграла Кубок Інтербачення в Москві, перемогла болгарку Красимиру Філіппову та угорку Марію Паточку, які тоді виходили на вершини світової гімнастики. Уже зовсім травмована, виступала на чемпіонаті країни в Талліні наступного року (інтереси команди вимагали), але вихід на поміст був невдалий. Ще одна операція меніска поставила крапку на активних виступах уславленої гімнастки. Тепер великий спорт відійшов для неї в сферу споминів.

Але на цьому зв'язки з улюбленим видом спорту не обірвалися. Любов Парадієва, п'ятикратна абсолютна чемпіонка СРСР, неодноразова призерка чемпіонатів світу, багаторазова чемпіонка України, заслужений майстер спорту СРСР, стала тренером міжвузівського центру олімпійської підготовки. Багаторічний досвід, уміння не лише навчити юних гімнас-

ток складних елементів, а й прищепити бійцівські якості, особистий авторитет багато додавали в педагогічній роботі. Життя уславленої спортсменки набрало нового змісту...

III Що то значить — живий приклад! От живеш сам по собі, читаєш чи в кіно бачиш щось цікаве, воно захоплює тебе, хвилює. Але ж усе те здається недосяжним, належним до інших сфер і понять. Інша справа, коли щодня бачиш, як хтось із трохи старших подруг виробляє такі, здавалось би, чудеса в залі.

З такого захоплення й почався шлях у художню гімнастику Наталі Овчинникової. А живим прикладом для неї служила Люба Парадієва. Правда, перша спроба потрапити до секції художньої гімнастики закінчилася для дівчинки невдало — їй сказали, що в четвертому класі пізно починати. Але згодом тренер поміняла думку, і Наталя, що до того відвідувала щось із п'ять різних гуртків, прив'язалася до нового захоплення.

Балетна підготовка, систематичні заняття акробатикою в шкільному гуртку створили непогану загальнофізичну базу, і дівчинка з Грозного почала прогресувати досить швидко, тим більше, що поруч тренувалися Любов Парадієва, Віолета Смотрина — уже відомі на той час гімнастки, вихованки Ніни Миколаївни Силаєвої. Вона вчилася в них працьовитості, переймала якщо не манеру виконання елементів, то невгамовну жадобу перемоги. Дівчинку захопила стихія тренувань, дружня атмосфера колективу, в якому ти не почувашся зайвим, готуєшся до майбутніх випробувань.

Ах та Ніна Миколаївна! Як вона вміла вплинути на дитячу душу, без окрику чи сварки змусити десятки разів повторювати один елемент, аж доки з нього опадє луска недосконалості, як прагнула з буденної роботи створити свято! Тепер, з висоти власного педагогічного досвіду, Овчинниковій зрозумілі прийоми наставниці, а тоді дівчинка тільки з душевним трепетом вслухалася в її поради, ловила кожен погляд чи рух і настільки прив'язалася, що не могла приймати самостійні рішення: у найрішучіші хвилини вона потребувала бодай кількох слів свого тренера, які б настроїли на боротьбу.

А вже надійшов час випробувати себе на змаганнях. Через два роки Наталя виступила на першості міста по програмі першого спортивного розряду. Дебют приніс успіх, і Ніна

Миколаївна спрямувала спортсменку на опанування елементів вищої складності, вірячи в успіх Овчинникової.

Справжньою перевіркою була для Наталі першість Російської Федерації серед студентів, що відбувалася в Волгограді. З Грозного вирушала команда, в якій не планувалося місце для неї. Та в останній день одна з юних гімнасток захворіла, і Ніна Миколаївна наказала швидко збиратися в дорогу їй. До того часу Овчинникова нічим не виділялася серед подруг і мала досить сумнівні перспективи на майбутнє лідерство. Та ніхто ще не здогадувався, що дівчинка встигла виробити цільний характер і в слушний час зуміє постояти за себе.

Несподівано навіть для тренера Наталя виграла перше місце серед дівчаток «Буревісника», і ця перемога ніби відкрила їй дорогу до нових змагань.

В її спортивній біографії зламним можна назвати 1965 рік. Навесні в Ризі зібралися найсильніші гімнастки країни на черговий чемпіонат. Овчинникова мала захищати честь товариства «Буревісник». Тепер разом із нею знову виступала Любов Парадієва, яка хоч і програла минулорічний чемпіонат, проте залишалася однією з найсильніших грацій. Дружня атмосфера тренувального збору в Баку, плідна робота тренера Силаєвої дали свої результати, і студентки націлювалися на перемогу.

Виступ у столиці Латвії виявився вдалим. Точилася запекла боротьба, але вже після першого дня студентки вирвалися вперед. Парадієва утримувала лідерство, Овчинникова відставала лише на 0,05 бала. Другого дня дівчата довели справу до переможного кінця. До срібної медалі в багатоборстві Наталя додала ще й золоту у вправах без предмета.

Незабаром на Всесоюзній спартакіаді школярів Овчинникова здобула всі золоті нагороди, а ще через деякий час на спартакіаді профспілок у Москві, де блискуче виступала Людмила Савинкова, перемогла у вправах без предмета.

Удвох із Савинковою вони й опускали прапор змагань у переповненому Палаці спорту в Лужниках. Гриміла музика, шуміли трибуни, а їм уже бачилася Прага, де мав відбутися чемпіонат світу, і Наталі було шкода, що з невідомих причин туди не їде Любов Парадієва, за плечима якої завжди почувашся так впевнено.

Радянські гімнастки виступили в Празі не досить вдало. Лише Тетяна Кравченко завоювала велику срібну медаль, а Людмила Савинкова та Лілія Назмутдинова не потрапили до трійки призерів. Наталі довелося виступати в показовій програмі.

Наступного року найбільше випробування чекало на гімнасток на чемпіонаті країни в Волгограді. Ніхто в спорті не застрахований від поразок, але кожен старається уникнути їх. Смак перемог ніколи не набиває оскому, а от смуток поразки людині із незагартованою волею завдає часом нищівного удару.

Після першого дня змагань, коли вона опинилась десь на сьомому-восьмому місці, в неї було таке враження, ніби під ногами захиталася земля. Мовчала й Ніна Миколаївна, крокуючи стежкою затишного скверу, крізь зелень якого здала пробивався контур Мамаєвого кургану з величною постаттю Матері-Вітчизни. Невдовзі повсідалися на широкій лаві. Шелестіло листя, галасували дітлахи, з вулиці долинав шурхіт автомобільних шин і короткі сигнали. Нарешті Ніна Миколаївна порушила мовчанку:

— А я ж на вас сподівалася...

У тій короткій фразі було стільки докору, розчарування, що дівчатка мимоволі нахилили голови — краще б вона накричала, чи що? Ні, треба завтра все зробити, щоб не підвести тренера, команду, зібратися за всяку ціну.

Вранці Наталя відчула, що почуття якогось мимовільного страху зникло, натомість з'явилося вперте бажання боротися за перемогу. І цей настрій не полишав її до кінця змагань. У підсумку вона вийшла на друге місце в багатоборстві, виграла вправи без предмета і здобула ще одну срібну медаль.

Незабутнім був чемпіонат світу в Копенгагені. Ось як розповідає сама Наталя Овчинникова:

— На чемпіонат світу послали Любу Парадієву, Лену Карпуніну й мене. Вперше були включені до програми й групі вправи. За наших груповичок ми не боялися — там зібралися всі старші за нас, досвідченіші. А от нам доводилося хвилюватися. Програма, в якій ми мали виступати, нова, на її опанування було відведено лише рік. Ну що ж, і іншим суперницям випало готуватися за подібних умов. Змагання все-таки почалися для нас досить вдало. Вправи з обручем виграла болгарка Марія Гігова, нічого не скажеш, прекрасно виступала гімнастка. Ми з Леною поділили друге-третє місце. У вправах без предмета найкраще виступила наша Люба Парадієва, я отримала срібну медаль. Ну, тепер Любі лишилося закріпити успіх наступного дня, а нам з Леною поборотися за медалі для команди. І ось останні вправи зі скакалкою. Вийшла я на поміст, музика зазвучала, я розпочала виконувати каскад елементів і раптом відчула, що забула далі

програму. Що робити? Замішання тривало всього кілька музичних тактів, але після цього, знову згадавши порядок виконання елементів, я все одно припустилася помилки і одержала низьку оцінку. Сіла збоку й почала спостерігати за виходом Люби. А вона піднімається на поміст ніби спокійно, проте я бачу, як вона буквально на очах згорає. І прикра втрата скакалки не дозволила їй одержати високу оцінку. Зате Лена Карпуніна мов проспівала свої вправи. Так і стала наша школярка абсолютною чемпіонкою світу. Я ж зайняла тоді четверте місце...

Справжніми успіхами позначені в спортивній біографії Овчинникової два наступних роки. Вона виграла майже всі значні змагання, двічі підряд ставала абсолютною чемпіонкою країни. На той час дівчина вже продовжувала навчання в столиці України.

Згодом Олена Василівна Бірюк запросила Наталю на тренерську роботу в інститут фізкультури. Запрошення стало доречним: адже викладацька робота дає змогу формувати нові покоління гімнасток, які нестимуть естафету далі, вписуватимуть нові сторінки в літопис слави радянського спорту.

IV Десь у мареві пам'яті постають дитячі безтурботні дні, мало не щоденні мандрівки з Дарниці до Жовтневого палацу, куди мама возила маленьку Жанну з двома її братами танцювати в балетному гуртку. Чарівний світ казок, музики, барвистих костюмів, хвилюючі хвилини виступів у дні свят полонили п'ятирічну дівчинку, зробили за неї життєвий вибір. І пізніше, навчаючись у вісімдесят дев'ятій школі, вона не уявляла, як можна пропустити бодай одне заняття — весь світ видався б порожнім без кількох годин перебування в світі прекрасного.

На одному із занять балетного гуртка гнучку, як лозинка, дівчинку й запримітила Альбіна Миколаївна Дерюгіна. Зірке око досвідченого тренера відзначило неабиякий талант у малючці. Переговори з її мамою Зоєю Вікторівною завершилися досить швидко, і в залі «Спартака» з'явилася нова початкуюча гімнастка.

Десь незабаром по тому гімнастки зібралися в літньому спортивному таборі. Ні з чим незрівнянна радість спілкування з подружками, веселі тренування, походи, купання — чого ще треба було бажати від життя! Жанна Васюра ловила буквально кожне слово улюбленого тренера, приглядалася до

того, як виконують вправи старші гімнастки, і переймала все найкраще з їхнього арсеналу.

Дівчина вміла й любила працювати. Природна гнучкість, чуття гармонії, ритму, сміливість і наполегливість допомагали школярці удосконалювати майстерність. Було нелегко, але вона ніколи не показувала виду, що працює надсилки. Бувало, виконує вправи на розтяжіння, десятки разів повторює, часом і сплакувала нишком, коли ніхто не бачив, але навіть і в думці не припускала можливості послабити навантаження.

Та успіхи ніяк не навідували дівчину. Вже виступаючи по програмі майстрів, ніяк не могла бодай єдиний раз стати чемпіонкою міста. Створювався якийсь психологічний бар'єр, через котрий все одно треба було колись переступити. І сталося це в місті Сумгаїті, де Жанна хоча й не стала призером, зате вперше виконала норму майстра спорту. А кого із юнаків та дівчат не вабить отой заповітний прямокутний значок, що показує належність до спортивної гвардії, знаменує важливий етап у житті й, зрештою, лишається на всю біографію людини помітним штрихом. І здійснення мрії надало київській школярці нових сил — у неї ніби відкрилося друге дихання.

Буквально через місяць гімнасток України приймав гостиний Бердянськ — там проводилися фінальні змагання Спартакіади школярів. Весна ще тільки нагадувала про себе теплими вітерцями з Азовського моря, веселим щебетанням горобців, прозеленню свіжих трав. Весна брунькувалася і в Жанниному серці — відчувала, що нарешті готова дати бій суперницям, показати все, чого навчилася під керівництвом А. М. Дерюгіної.

Вперше в житті вона стала абсолютною чемпіонкою серед школярів республіки, обійшла навіть таких талановитих ровесниць, як Тамара Скородумова й Тетяна Чернявська.

У ті часи дівчині доводилося працювати з подвоєним навантаженням — тренер усе частіше залучала її до виступів у групових вправах, які вимагали окремої підготовки. Було в дівчині природне чуття колективізму, гармонійність рухів, а ще — рідкісна властивість вести за собою подруг, заряджати енергією, емоціями всю команду, а без подібного лідера важко досягати ансамблевості, злагодженості дій дівчат. Помітивши це в Жанні, Альбіна Миколаївна почала готувати її цілеспрямовано.

На Всесоюзній спартакіаді школярів у Цахкадзорі українські груповички зайняли четверте місце, що було після по-

передніх невдач певним успіхом. Це дало змогу Жанні закріпитися в збірній команді Радянського Союзу, з виступами в якій пов'язані її найбільші успіхи.

...Стояла пізня осінь. У Москві морозило, перший сніг сипався на безлісті парки й сквери, пронизливий вітер гасав над заміськими просторами, коли радянські спортсменки вилітали до Куби на чергову першість світу. У команді груповичок Жанна була наймолодшою. Це накладало велику відповідальність, але й тішило — адже якось певніше почувалося в одному строю з такими досвідченими гімнастками, як Алла Засухіна, Наталя Говорухіна, Наталя Крашенинникова, Лена Леонтьєва та Любов Парадієва. Тренери не приховували надій на перемогу шестірки — готувалися всі самовіддано, націлившись на успіх.

Легкокрилий лайнер подолав далеку відстань, і ось уже Острів Свободи зустрів радянську спортивну делегацію гарячим парким повітрям, теплими обіймами, веселим дзвоном дітлахів, які всюди супроводили гімнасток. У величезному залі нічим було дихати, на сонячних вулицях Гавани плавився асфальт, і тільки затишки розлогих тропічних дерев рятували від задухи.

На тому чемпіонаті світу пальму першості вибороли болгарки, які підготувалися краще. Наші груповички програли головним суперницям всього 0,05 бала, і якщо Жанна щиро раділа своїй срібній нагороді, старші подруги з жалем обговорювали перипетії боротьби. Здається, не було жодної втрати предмета і ансамбль не порушувався, а от спортивне щастя цього разу відвернулося від них.

Альбіна Миколаївна, що їздила на Кубу в складі туристичної групи, лише усміхнулася, вислухавши скарги вихованки, і мовила:

— Не переживай, Жанно, в тебе ще все попереду. Повернемося додому, все проаналізуємо. На невдачах загартовується.

Напруженим і щасливим був для Жанни 1972 рік. За досягнуті успіхи їй присвоїли звання майстра спорту міжнародного класу. Затим прийшла пора прощання з улюбленою школою. Вона не належала до тих спортсменів, які вимагають од учителів поблажок — після кожної поїздки намагалося використати кожну вільну хвилину, щоб надолужити згаяне у навчанні, самотужки вивчити, що вимагалось за програмою. Природна скромність, добре виховання усталили в дівчині повагу до праці інших людей, отож і завершальні екзамени вона витримала з честю.

Затим настала гаряча пора. Якраз на час вступних екзаменів до Київського інституту фізкультури припали фінали Спартакіади школярів Радянського Союзу. Добре, що гімнастки виступали в Києві, отож Васюра могла поєднувати спортивні навантаження з екзаменаційними тривогами. Прощання з шкільною юністю виявилось вдалим — вона виграла друге місце в абсолютному особистому заліку, поступившись лише Наталі Крашенинниковій.

Настала пора зрілості. Тренери збірної країни, визначаючи головний склад, просто не могли обминути увагою київську студентку, тим більше що на той час відбувалася чергова зміна поколінь, усе більше юних спортсменок заявляли свої претензії на «місце під сонцем». Серед новобранців-груповичок закріпилися Галина Криленко, Людмила Качкалда, та ж таки Васюра. До цієї групи буквально увірвалася й зовсім юна Ірина Дерюгіна, з якою Жанна заприятелювала ще в балетному гуртку.

Оновлена збірна дружина вирушила наступного року до Голландії на чемпіонат світу. Ірина горнулася до старшої подружки, за хвилюванням навіть про улюблену ляльку забула — не до дитячих ігор, коли таке випробування попереду. Жанна підбадьорювала землячку, а в самої тенькало серце — все ніяк не забувалася попередня невдача в Гавані, цього разу їй самій доводилося вести за собою молодших подруг.

Радянські гімнастки виборювали перемогу в особистому заліку, а груповичкам лишалося вболівати за подруг і готуватися до своїх поєдинків. Їм випав щасливий жереб — двадцятий. Попереду мали виступити всі імениті суперниці, надто ж болгарки, кубинки та дівчата з Чехословаччини. Перед вирішальним днем Валентина Григорівна Батаєн зібрала всіх у готельному холі й якомога спокійніше попередила:

— Самі бачите, в особистому заліку наші дівчата мають гостру конкуренцію, отож і віддають усі сили для перемоги. Гадаю, вам теж не варто нагадувати, яку відповідальність несете. І ви постарайтеся все зробити для перемоги, постарайтеся, дівчатка.

Величезний зал ущерть наповнений уболівальниками. Гамір, музика, яріння тюльпанів і гвоздик, метушня фотокореспондентів з багатьох країн — і рівний квадрат помосту. Ко-му він буде щасливим цього вечора, хто плакатиме від смутку, хто усміхатиметься на radoшах, приймаючи нагороду? Поки що ніхто не скаже, навіть судді — ревні служителі спортивної Феміди, що зайняли місця за столами й чекають початку змагань.

Все починається з
букваря

На крилах дитинства

Поезія гармонії і
руху. Виступ у
Центральному
Будинку
літератора
у Москві

Тренування в
рідних стінах

Перша серйозна заявка. Чемпіонат
Радянського Союзу в Ленінграді.
1973 рік

Переможці змагань на приз журналу
«Советская женщина». Київ,
1974 рік

Грина Дерюгіна на показових
виступах у Австралії.
1974 рік

Тренування в Москві

Після матчевої зустрічі
команд УРСР — НДР.
Київ, 1974 рік

Вправи з м'ячем

Упокорена стрічка

Це дивне звірятко.
Австралія, 1974 рік

Часе, вперед! Підготовка
до Кубка СРСР. Київ,
1975 рік

Коли мовчить рояль.
Цахкадзор, 1975 рік

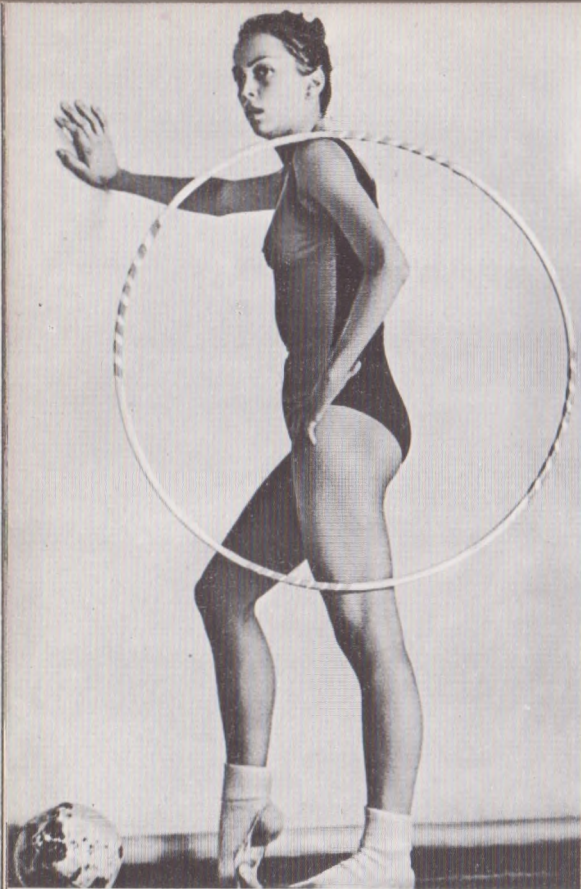
Черговий вихід ▷

Нелегко вболівати за ▷
своїх...

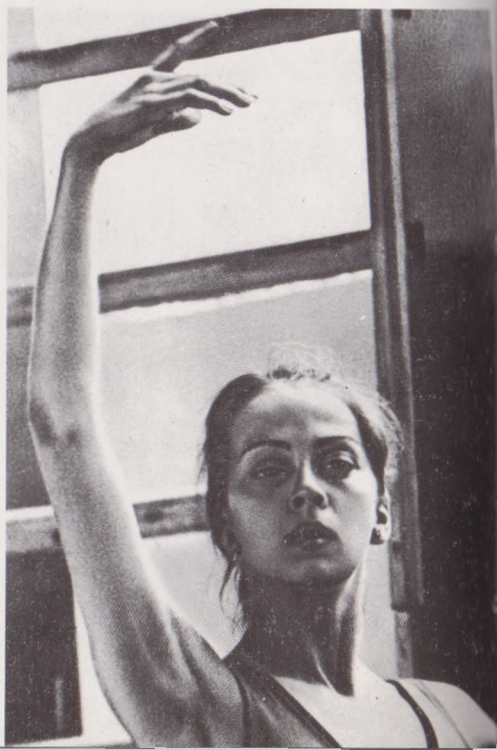

А що скажуть суперниці?
Матчева зустріч СРСР —
Болгарія. Запоріжжя, 1975 рік

У створі вікна. Цахкадзор.
1975 рік

Останні настанови. Ірина Дерюгіна з матір'ю

Спорт — це дружба.
Ірина Дерюгіна та
Сюзанна Еберт (НДР)
після змагань на Кубок
Інтербачення. Галле,
1975 рік

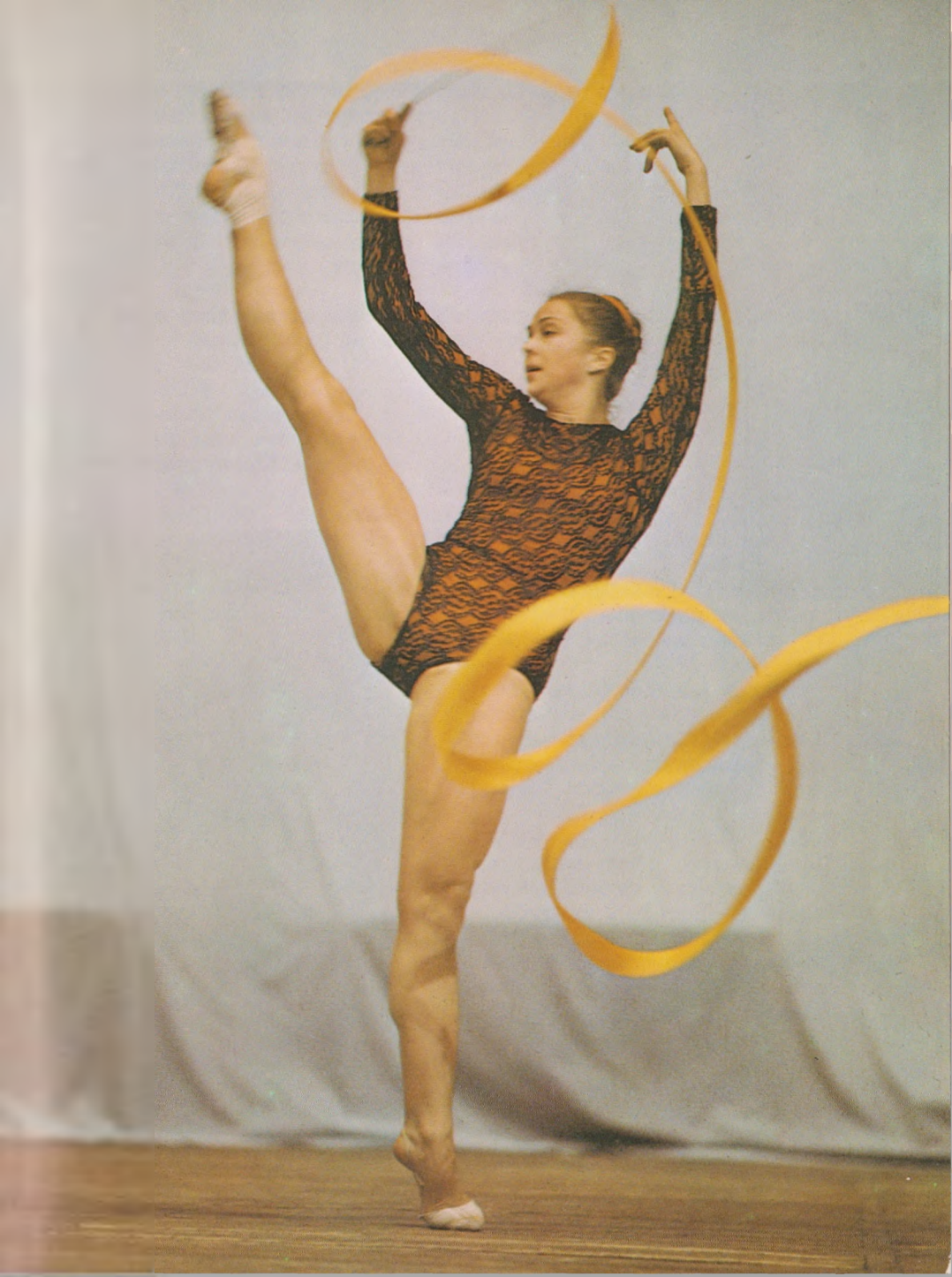

У тиші класу. 1976 рік

Мелодія руху ▷

Щасливий поміст. Зліва направо: срібна призерка чемпіонату СРСР Галіма Шугурова, чемпіонка країни Ірина Дерюгіна та бронзова медалістка Наталка Крашенинникова. 1975 рік

Виплету собі шкарпетки...

Коли б вони уміли говорити...

Нарешті перша команда виходить на поміст. Жанна з усіх сил намагається не чути, що робиться за межами кімнати, де радянські дівчата лаштуються до боротьби. Так довго тягнуться хвилини, а їм же виступати он ще коли. Із залу долітають гучні оплески, невдоволений свист — там зараз панують емоції, що знайшли вже вихід. А тут, у затамованому затишші, всі переживання затиснуті в глухий кут, вони не мають права виплеснутися завчасно, спопелити дівочі серця. Ще не час, не час...

Коли стає несила терпіти, Жанна пробує перекинутися подумки в інший світ, де київські кручі зводяться під сонце, позичає в неба чистої блакиті рідний Дніпро, мати з надією чекає звісток про дочку...

Нарешті запрошують радянську команду. Вона спокійно виходить на поміст, виходить злагоджено й стрімко. Завмирає в початковій позиції і починає свої вправи. Жанну захоплює мелодійний ритм, вона веде за собою подруг, прагне якомога чіткіше виконати кожен рух і помічає, що в дівчат теж усе вдається, жодної втрати чи відставання. І коли в кінці композиції звучить темпераментна російська «Калинка», зал не витримує — зривається на ноги й громозкими оплесками вітає гімнасток. Вони групуються в струнку лінію. Жанна веде команду з помосту, а в залі котиться гучне:

— Мо-лод-ці! Мо-лод-ці!..

То голландці приєднуються до наших туристів і віддячують учасницям прекрасного спектаклю.

Так, це була перемога, заслужена, вимріяна! Радянські спортсменки, що завжди славляться своїм колективізмом, зробили все, щоб піднести прекрасний подарунок своїй Вітчизні.

Спортивне життя на диво скоробіжне — тільки починаєш збиратися на стрімкі вершини, а тут уже треба готувати себе до переходу в тихоплин дорослості. Жанна Васюра після найвищого тріумфу в Голландії перебувала в головній команді ще кілька років, ставала призером і переможцем різних змагань як у країні, так і за рубежем. Багато сподівань мала киянка на наступний чемпіонат у Мадриді, але він відбувся, як ми знаємо, без гімнасток соціалістичних країн. На першості Європи в Австрії її колекцію нагород поповнила золота медаль за групові вправи.

А потім була поїздка за океан, яка багато в чому стала вирішальною в її житті. Представники інших видів спорту збиралися на чергову Олімпіаду, а «художницям» і на цей раз випадала роль статистів, що мали прикрасити урочисту

частину відкриття. На турнірі в Канаді всі три радянські гімнастки — Ірина Дерюгіна, Галіма Шугурова й Жанна Васюра опинилися серед переможців, і десятка кращих отримала право виступити на стадіоні в Монреалі.

Спортивне життя звело дівчину із гарним юнаком, чие ім'я було на вустах тисяч шанувальників спорту. Тим хлопцем був Леонід Буряк. Із перших же зустрічей він вразив Жанну серйозністю поглядів на життя, на улюблений футбол, широтою світобачення і дивовижною скромністю. Не було в ньому хвальковитості чи зверхності, бравади, яка могла відштовхнути.

Десь перед виїздом за океан Леонід зазнав травми, а тому перебування його в олімпійській збірній країни було під питанням. Але Жанна сподівалася на чудо — хлопець вольовий, зуміє перебороти недугу. А як їй хотілося побачити свого обранця тут, за океаном, де ось вже місяць триває розлука з рідними місцями, людьми, скільки б радості дало їй це побачення на іншому континенті! Жанна навіть загадала подумки: якщо Льоня приїде, ніколи більше не стане між ними розлука, які б випробування не випали на їх долю, вони з честю пронесуть чисте велике кохання.

І трапилося диво! На той час, коли трійка радянських гімнасток стомилася від галасу, грому музики, спеки й спраги, коли хотілося полишити все й зникнути в готелі, от тільки б радянська колона пройшла, вона побачила червоний прапор, уславлених атлетів, а поміж них і бадьоре обличчя свого Льоні. Сльози радості потекли з очей, вона підсвідомо замахала руками й загукала щосили:

— Льоня, Льоня!..

Він, здається, теж помітив її, щасливо заусміхався й почав махати руками, за ним інші хлопці, весело зустрічаючи несподівану появу трьох дівчат. Тоді й Ірина з Галімою в пориві радості приєднали свої дзвінки голоси:

— Льоня, Льоня!..

Канадські вболівальники нарешті зрозуміли, в чому справа, й собі почали викрикувати незрозуміле ім'я...

Незабаром після повернення додому вони одружилися. Так спорт народив ще одну щасливу родину, і домашні клопоти заповнили мало не все життя Жанни, позбавили її того найчастіше нелегкого перехідного періоду від активних виступів у великому спорті до спокійного життя. Народився Андрійко, що заповнив її пристрасті, затим з'явилася донька, яку назвали Оксанкою. У цьому — її нове щастя, без якого життя було б неповним.

Жанна Васюра не шкодує, що стільки років віддала спортові. Якби довелося знову повторити все спочатку, вона б обрала ті ж самі стежки — адже спорт приніс їй насолоду боротьби, відкрив світ чарівний і неповторний, дав пригубити повну чашу слави й визнання, світлу радість повноцінного буття. Активно працювала вона в комсомолі, обиралася делегатом з'їздів. За великі заслуги в спорті носить високе звання заслуженого майстра спорту і жартома говорить:

— Ми з Леонідом майже зрівнялися в заслугах. От хіба що не вистачає медалі чемпіона світу з футболу. Та Льоня не збирається поки що залишати улюблений вид спорту, тож і мрії наші небезпідставні. А в батька не вийде — син колись допоможе...

А може, домашню колекцію нагород поповнить колись і Оксанка? Адже Жанна не приховує своїх планів: як тільки підروстуть діти, надто ж донька, вона піде працювати тренером, допомагати Альбіні Миколаївні ростити гідну зміну, щоб не переривалася золота вервечка, щоб інші дівчатка заступали на зміну тим, хто записав свої прізвища в Книгу пошани і з нетерпінням чекає на появу нових талановитих майстрів.

У цьому тепер великий сенс життя Жанни Васюри.

ЛИЦАР ШЕСТИ ЯКОСТЕЙ

Є на Слобожанській землі місто Зміїв, і жила в тому місті дружна, велика родина Дерюгіних. Батько лікарював, матері ж було не до праці: один за одним народжувалися сини — п'ятеро соколів зростали під опікою матері. Наймолодшим був Іван.

Десь у 1936 році велика родина перебралася в Ізюм, там Іван і до школи пішов. Поступово рушали в життя старші брати, лишали домівку, а найменшому поки що лягала одна дорога — з дому до школи, з школи додому. Він перейшов уже до шостого класу, коли почалася війна. Одне горе нашло на домівку — поховали батька, а тут друге, неусвідомлене, величезне, яке навіть і осмислити не можна було дитячим розумом. Чим далі йшли бої, тим страшніше ставало жити на світі. Потоки біженців затопили місто, відбігали кудись на схід, а вони з мамою ніяк не рушали з насидженого місця. Та й куди було подаватися, де знайти притулок у розбурханому морі печалі й тривоги?

У ту страшну годину, мов сонячний промінь із неба, пробився до них старший Іванів брат. Він давно працював у Іркутську, тож і вибрався з далеких країв за ріднею. Зібравши сяке-таке збіжжя, рушили у тил. На паровозному тендері дісталися до Куп'янська, а там з горем пополам влаштувалися на попутний поїзд, який більше простоював, ніж їхав. Отак з поїзда на поїзд пересідали, доки не дісталися далекого Зауралля.

Іркутськ теж жив війною. Мало не щодня чулися бадьорі співи новобранців, вдень і вночі проходили на захід військові ешелони, радіорупори передавали зведення Радінформбюро про події на фронтах. Потоки біженців досягали й сюди, шукали притулку в сибіряків, які ділилися останнім із прибулими жінками й дітьми.

Затим настала перша сувора зима, про яку ніхто з прибульців і гадки не мав. Тріщала за містом тайга, замерзла Ангара білою стрічкою вплелася у вулиці названої столиці Сибіру, але всупереч всім холодам напружено працювали заводи й фабрики, працювали на фронт, на перемогу. Ой як часом кортіло Іванові кинути все і помчати туди, де гриміли гармати, де воювали його старші брати, куди потоком ішли ешелони з бійцями та зброєю. Але, як йому сказали, його бойове місце було в класі, війна — не дитячі забавки.

Так проминуло кілька років. Там він із мамою зустрів і Перемогу. За ті літа змужнів, виріс і на все життя виховав у собі мовчакувату наполегливість.

Вона пригодилася йому й тоді, коли поступив до Харківського автодорожнього технікуму, коли вчився в школі тренерів і штурмував перші спортивні вершини. Шлях до них став особливо зримим, коли в 1950 році пішов служити до Радянської Армії. На той час він виконав норму майстра спорту з плавання, причому за якихось три роки пройшов шлях від новачка до одного з лідерів. Росли результати і в київському СКА. Та на четвертому році служби тренер несподівано порекомендував йому перейти на сучасне п'ятиборство — вгадав якимось чином, помітив у юнакові талант багатоборця.

Новий вид спорту захопив Дерюгіна. Нехай надзвичайно важко розвинути в собі всі п'ять якостей, які вимагають особливої підготовки, зате ж і цікаво, різноманітно виглядає все, чим займаєшся. А багатоборство у ті роки якраз почало виходити на передові позиції, радянська школа заявила про себе в найбільших міжнародних змаганнях.

Іван Дерюгін досяг разючих результатів — за якихось два роки зумів утвердитися в збірній країни, і коли в далекому Мельбурні збиралися на Олімпійські ігри найсильніші п'ятиборці, туди поїхав і він.

Хто постійно цікавиться історією спорту, той, очевидно, пам'ятає, з яким тріумфом виступили на XVI Іграх радянські атлети. На початку змагань вперед вийшли господарі та американці — перші прекрасно виступали в плаванні, другі були господарями легкоатлетичних доріжок і секторів. Але з кожним днем розрив у очках зменшувався, чудово виступали наші стрільці, борці, гімнасти, боксери. І коли довелося прискіпливим статистам підраховувати кінцевий результат, виявилось, що радянські спортсмени вперше в історії Олімпіад обіграли американців, причому обіграли і по кількості набраних очок, і по завойованих медалях. У радянських олімпійців було тридцять сім золотих нагород, а в основних конкурентів на п'ять менше. І серед тих медалей найвищої проби була і його, Івана Дерюгіна, яку він завоював у складі команди в поєдинках найсильніших п'ятиборців світу.

До тієї медалі за довгі роки виступів на змаганнях різних рангів — а виступав Іван Дерюгін аж до 1965 року — прилучилося чимало нагород: у 1961 році він у складі збірної країни став чемпіоном світу, а в особистому заліку завоював срібну медаль, був срібним призером на Спартакіаді народів СРСР, перемагав на Спартакіаді дружніх армій. І в усьому допомагала йому наполеглива натура, справжній чоловічий характер, без якого неможливі успіхи в спорті.

У ті роки напружених тренувань і виступів трапилась ще одна радісна подія в житті слобожанського юнака — він зустрів людину, яка поділила з ним всі складнощі вічно рухливого спортивного життя, яка зрештою стала супутницею на все життя. До студентки інституту фізкультури Альбіни Єгорової приглядався давно, а потім було скромне весілля, були часті розлуки і теплі зустрічі, було те, що об'єднувало їх, — турботи про розвиток вітчизняного спорту, який виходив на світові вершини.

Затим була ще одна радісна подія — народження доньки. Для батьків не був особливо клопітним вибір її подальшої долі — стерильних тепличних умов вони при всьому бажанні не могли створити, та й не в їхніх принципах те. Вирішальну роль зіграло саме середовище, вибір склався сам, і це не було насильством над дитячою природою: те, що спочатку було звичайною дитячою грою, згодом набуло осмисленості і послідовності.

Іван Костянтинівич став наставником юних суворовців. Лицар п'яти спортивних якостей щедро передає їм свої знання, свій досвід. Не знати, чи розкаже він дітям, народженим у щасливий мирний час, про своє дитинство, обпалене війсьними громами, про шлях у великий спорт,— здається, то не в його характері, від природи неговіркому, врівноваженому. Зате можна собі уявити, якими очима дивляться вихованці на свого уславленого наставника в дні урочистостей, коли на грудях його кітеля заблищать високі спортивні нагороди — мрія кожного юнака.

Та чи не найголовніша, шоста, якість Івана Костянтинівича проявляється зараз, коли він щедро передає свій багатющий досвід олімпійського чемпіона дочці Ірині, а та гідно продовжує справу батька у великому спорті.

БАЛАДА ПРО МАТЕРИНСЬКЕ СЕРЦЕ

Ось уже скільки літ промайнуло, а вона все не могла заспокоїтися — десь у глибинах серця, там, де зберігається найдорожче, найзаповітніше, зачаївся спомин про батька. Ні щоденні клопоти, ні дівоча легковажність не могли заступити глибоку думу про нього, такого далекого вже й майже нереального. А ще коли мати почне докоряти синам, що якби був батько, то він би не так виховував, вони б у нього по струнці ходили, то так ті слова роз'ятрять душу, хоч кийдай усе та лети у світ шукати рідні сліди. Вона знала, що батькові випала важка доля — пройти через усі фронти, дожити до переможного сорок п'ятого року, полягти смертю хоробрих на правому березі Одеру і вже потім повернутися на рідну землю та й знайти вічний притулок на Пагорбі Слави у Львові. Там спить вічним сном Герой Радянського Союзу Микола Єгоров, і сняться йому рідні шахтарські краєвиди з копрами, заводськими трубами, з тихими затишними хатами робітничої Макіївки, сниться посмутніла від журби дружина, на яку мусив залишити дітей. А ще сниться мирне тихе небо над рідною землею, за яку поклав голову солдат армії-визволительки, по якій топтати стежки не одному поколінню Єгорових. Бо рід шахтарський вріс у рідний ґрунт чи не глибше шахтних горизонтів і розпросторився на багато гін, на чимало інших людських родів.

Вона вже не раз бувала в тому святому місці — чи з матір'ю, чи сама, часом життя закручувало так, що ніби й не-

подалік пролягали стежки, але не встигала завертати на урочисто-печальний Пагорб, де все дихало безсмертям. Смерть відступилася перед людською пам'яттю, воїни, полігши за рідну землю, стали символами безсмертя. Та цього разу вирішила повезти на відвідини й дочку Ірину, нехай хоч так побачить свого діда Миколу, знаного хіба що з небагатьох фотографій та розповідей бабусі чи матері.

Вони вирішили нікого не тривожити своїм візитом — щоб ніхто не зустрів, не казав традиційних слів, не опікувався увагою, вони хотіли побути самі з собою та пам'яттю. Узяли таксі й помчали через древнє місто.

Вгорі, під самими тонкими хмарами, несподівано виросла Замкова гора з телевізійною вишкою, виросла — і запала за високі будинки. Вулиця поступово виборсувалася на простір, туди, де бовваніли вдалині нові квартали. Тут лише Ірина крадькома поглянула на матір, поглянула і ледве впізнала — стільки відчуження світилося в її очах, такою далекою була вона зараз від усього, що мерехтіло довкруз машини. Ірина хотіла порушити мамину задуму, та в останню мить, коли слова вже ладні були злетіти з губ, забилася в куточок і сама завмерла: нехай побуде сама з собою.

А машина вже випетляла на височину, шофер хвацько підвернув її на стоянку, заглушив мотор, оглянув забитий автобусами й легковушками майдан і аж тоді повернувся до пасажирів:

— Вас підождати?

— Коли не спішите, постійте, — відказала Альбіна Миколаївна, гарячою рукою відчиняючи дверцята.

Вони мовчки повільно крокували спершу широкою алеєю, потім все глибше занурювалися в печально-урочисту тишу, яка ставала з кожним кроком майже реальною, зримою, настільки робило чутливою людську душу напруження; здавалося, от-от впливе вона жалобною постаттю, вкутаною в легкий серпанок покривала, впливе й зустріне їх отут, серед дбайливо підстрижених кущів, газонів, над якими пропливав легкий вітер, висушений на гарячому сонці. Рівні квадратики могил, меморіальна півдуга — і звідусюди зблискують по-золоту написи. Скільки ж їх отут лежить — рядових, сержантів, офіцерів, генералів, скільки людських життів заховала земля, за яку боролися герої!

Ірина мовчки, як у напівсні, простувала поруч із матір'ю. Вона вчитувалася у кожне прізвище, а букви зливалися в суцільну перфокарту, мерехтіли перед очима, і така невловима печаль налягала на душу, що хотілося кинутися до ма-

тері, припасти до її згорблених плечей, повиснути на них і знайти спокій у ніжному теплі. А мати крокувала все далі й далі, аж доки не зупинилася так несподівано, мов наткнулася на якусь незриму перешкоду.

— Ось, Ірино, і дід твій...

Ірина жадібно вбирала слова, ніби висічені в камені. Звідкільсь збоку долинав неголосний шепіт піонерів, хтось повільно розповідав історії давні й легендарні, а вона мов заціпеніла на мить, закам'яніла й собі перед пам'яттю. Стрепенувшись, Ірина крізь непрохану сльозу глянула на матір. А та пильно вдивлялася в золоті літери, аж вперед нахилилася. Вітер ворушив каштанове волосся, ворушив гарячі квіти в її руках, і Ірині здалося, що то не гвоздики яріють, а метелики з'юрмилися біля рук і ніяк не злетять у небо. На материних очах теж бриніли сльози, вона не ховала їх — за-була втерти.

— Мамо,— ледве чутно мовила Ірина.

— Що? — спам'яталася Альбіна Миколаївна і аж тоді нагнулася до могили й заходилася дбайливо вкладати букет, відгортати прив'язлі квіти, що рясно вкривали могилу. Аж згодом, коли гвоздики лягли на висушену землю, випросталась і зітхнула з якоюсь полегкістю.

— Ходімо, дочко, посидимо на лаві...

Вони повільно відійшли в затінок, присіли на вишмуляну зелену лаву. Ірина хотіла було підступитися з розпитуваннями, але глянула на умиротворені материні очі й передумала: навряд чи годиться зараз порушувати плин її споминів, хай вона отак мовчечки посидить і позгадує. А Альбіна Миколаївна справді занурилася в світ далеких споминів...

Відколи себе пам'ятає, у затишному будинку, що губився між таких же шахтарських садиб Макіївки, завжди було весело. Щоправда, батько на цілі дні зникав — працював на міському молокозаводі, чим інколи викликав нарікання діда, споконвічного шахтаря, якому все здавалося, що його Микола не за те діло взявся. А в хаті господарювала мати. Вона встигала нагодувати синів та дочок, старших до школи спроводити, меншим знайти якісь клопоти, щоб не били байдки. І все в неї робилося з піснею, щирим словом, жартом, усе виходило доладно й діловито.

Надвечір повертався батько. Неквапливо вмивався, перевдягався по-домашньому, але й крізь свіжий одяг, скільки не пригадує Альбіна, просочувався теплий запах свіжого молока, що вріс у батька за чимало літ праці на заводі. Вона прислухалася до неквапливої мови, норovala присісти поближче,

щоб не пропустити жодної новини, жодного слова, принесеного з широкого й невідомого світу дорослих людей і дорослих клопотів. Особливо гарно було в теплі літні вечори, коли батьки ніби забували про дитячий режим. Розморена тиша вкутувала в лагідну прохолоду, аж доки не заплющувалися самі по собі очі і не приходив солодкий сон.

А як гарно співала мати! Здавалося, не було таких прикрас, таких клопотів важких, які б примусили її забути про пісню. Ось вона низько гнеться над великим чавуном, широким ножем зрізає коричневу лущину з картоплі, довгі лущини звисають з-під пальців і падають додола, чиста біла картоплина непомітно вислизає з пальців і плюхається в воду. А по хаті зачаровано пливе й пливе тиха безконечна пісня про шахтарську долю, про материнську тугу за синами чи про всілякі сердечні пригоди дівчини. А то й нові веселі мелодії зненацька злітали з материних вуст, мелодії, почуті в місті і приголублені серцем. А то копається в землі, гне спину — і теж виспіває. Радісно ж їй як на душі — чоловік хороший, не гультіпака якийсь, діти ростуть як із води, чого б то журитися та себе марнувати.

Та чорна червнева ніч сорок першого урвала мир і спокій, надовго замкнула вуста матері. Холодом повіяла війна, закрижанили, замкнулися серця людські. А невдовзі батько полишив затишну домівку. Проводжали його всі гуртом і не знали, коли побачать знову. Плачі, прощальні слова, обійми — все злилося в страшне видовище, і батько, якийсь відразу почужлий, заховався в стрій таких же шахтарських хлопців і чоловіків, і Альбіна вже ледве чула тонкий запах молока, що розтавав по батькові.

Відтоді довго не співала мати — і коли переживали страшні окупаційні роки, і коли чекали бодай звісточки від батька, і коли отримали страшне повідомлення в час, коли земля донецька почала вже оживати, заліковувати горе. Якось надто швидко стали дорослими діти Миколи Єгорова, надто ж менші, дитинство яких забрала війна. І та передчасна дорослість стала постійним супутником всіх синів і дочок, які мусили самі вибирати собі шляхи в життя.

Сказати, що доля жорстоко повелася з Альбіною, не можна. І в школі вчилася, і в Дніпропетровському фізкультурному технікумі — завжди відчувала людську повагу, материнське тепло. За природою неспокоїна, рвійна, дівчина шукала себе і знайшла в спорті.

За якихось три роки Альбіна виконала норму першого спортивного розряду, тож перед нею відкривалася гарна пер-

спектива, яка й привела гімнастку до Київського інституту фізкультури.

Ті роки були щасливими, по вінця наповненими подіями. Пошуки й знахідки, важкі будні й напружені змагання, до яких ідеться з особливим піднесенням. У неї вірила Валентина Савівна, а ще підтримував отой неговіркий студент Іван Дерюгін, який усе частіше проводжав Альбіну з тренувань, застоювався під вікнами гуртожитку і таки діждався щасливої днини, коли весело, радісно відсвяткували весілля.

Вони жили мріями про спортивні подвиги — бо кому ж із атлетів не сяє золота медаль чемпіона, кому не сняться оплески вболівальників чи ота неймовірна радість перемоги, яка робить людину на якийсь час крилатою!

Але після однієї прикрої травми їй так і не вдалося повернутися в бойовий стрій. Нога зажила, але вже нездатна була витримувати великі навантаження.

У ті роки добрими порадиниками й друзями були для неї Іван та Валентина Савівна. І коли Альбіна отримала диплом, тренер вирішила подбати про подальшу долю улюблениці.

На той час усі найсильніші гімнастки виступали під прапором «Буревісника». У київському товаристві «Спартак» теж працювала секція художньої гімнастики. Валентина Савівна запропонувала вчорашній студентці очолити спартаківську художню гімнастику.

Альбіні й кортіло спокуситися цікавою роботою, але їй тривожно було отак відразу відважитись на відповідальне рішення. Тим більше, що й тренер не привела якихось особливих аргументів на її користь. Ну, сказала б, що її хтось там із комітету попрохав переговорити з Альбіною, чи ще якусь заспокійливу версію вигадала — так ні, жодного слова зайвого, крім того, що вірить у неї, що буде допомагати в роботі.

— Ти ось що, Альбіно, не суши голову. Ідеш не на живе місце — раз. Чужий багаж тебе не гнітитиме, пробуй, експериментуй з перших днів — два. А що вийде в тебе — покаже Спартакіада школярів, на яку тобі доведеться виставити команду. Вдало виступлять дівчатка — ніхто не скаже, що даремно хліб їси.

На тому й порозумілися. І для Альбіни Миколаївни почалося нове життя. Вона таки зуміла знайти потрібний педагогічний такт, і невдовзі на Всесоюзній спартакіаді школярів команда українських «художниць», яку вона готувала, зайняла друге місце. Так учорашня випускниця стала однією з наставниць юних спортсменок республіки.

Їй було нелегко працювати. Обмаль досвіду, часом прикрі непорозуміння, власні зриви й об'єктивні ситуації — все доводилося враховувати. Маленька кімнатка для занять балетом у Жовтневому палаці — то було все її господарство, і коли юні спартаківки виходили під склепіння високих велелюдних залів, вони часом почувалися ні в сих, ні в тих. Та вчорашні новачки через небагато часу стали першорозрядницями, вийшли в число кращих гімнасток.

З того часу минуло понад двадцять років. Альбіна Миколаївна жодного разу не змінила місце роботи — як прийшла до спартаківського колективу, так і працює донині. Від тих перших з'явин у ролі тренера до нинішніх днів сталося багато подій. Але кожен успіх вихованок пам'ятний і дорогий їй, кожна невдача глибоким смутком залягла в душі. Скільки маленьких дівчаток приходило до неї в ці роки, боязко тримаючись за материну чи батькову руку, настраханими оченятами позираючи на незнайому тьотю, що і собі пильно вглядалася професійним поглядом в дитинку, намагаючись інтуїтивно, напомацки визначити, вийде щось путяще з неї чи дівчинка лише займатиме місце; і скільки чарівних струнких дівчат через роки наполегливої праці з'являлося на високих помостах найбільших спортивних залів країни і світу, чаруючи глядачів граційністю рухів, досконалістю людського одухотвореного тіла. Нехай не кожна вихованка стала чемпіонкою, володаркою високих титулів — зате скільки красивого, доброго, світлого понесли вони із собою в життя, і те розуміння спорту грацій чи не найважливіше для заслуженого тренера СРСР Альбіни Дерюгіної. Плекати людську красу — хіба не найбільша радість у житті!

Дев'ять чемпіонок світу, три заслужених майстри спорту, понад тридцять чемпіонок СРСР, сім майстрів спорту міжнародного класу — то й її зусилля, її внесок у піднесення української школи художньої гімнастики...

Альбіна Миколаївна аж стрепенулася від плину думок, який на час заніс її в такі далечини пам'яті, куди й стежки тернами поросли, зволоженими очима швидко глянула на доньку. Ірина сиділа мовчки, і її високе чоло, над яким рівними потоками спадало довге м'яке волосся, світилося проти сонця. На Пагорбі було так само сумно-урочисто, дитячі зграйки перебиралися від могили до могили, спів пташок і приглушені голоси впали на обох так нагально, що від задуми не лишилося й сліду. Мати підхопилася, мов злякалася такої тривалої мовчанки, мов не хотіла більше залишатися наодинці з своїми думками.

— А таксист уже, певно, хвилюється,— сказала, щоб відволіктися.

— Нічого, мамо, він же теж розуміє, куди ми з тобою приїхали.

— То так, Іро, але все одно давай рушати.— Помовчала, ще раз пильно подивилася на золотий напис на дорогому камені, мов хотіла вкарбувати його в пам'ять, а потім тихо рушила алеєю.

Уже коли одійшла майже до широкого майданчика з вишикуваними машинами, не втерпіла, пригорнула Ірину:

— Отак ми й побачили твого діда...

Таксі стояло на місці, але біля шофера вже купчилися такі ж непоквапні хлопці, жваво перемовляючись. Уже звіддаля побачивши їх, вони розступилися, даючи зрозуміти, що впізнали Ірину, що встигли перебрати все її спортивне життя і заглянути в майбутнє. Вона й зраділа мимоволі, але погасила в собі ту миттєву радість — на серці було журно й легко водночас, так, ніби очистилась перед чимось великим, святим, і тепер хотілося лише одного: заховатися кудись у глухий закут і думати, думати про життя, про діда Миколу, якого ніколи не бачила, а от присутність його відчувала завжди.

Альбіна Миколаївна зрозуміла, що зараз дочці не до автографів, виставила сумочку поперед себе, мов лаштуючи добрий захист од усіх, і швидко пробралася до дверцят машини.

— Будь ласка, ми поспішаємо,— кинула шоферові.

— Завжди готовий,— розвів той руками й широко усміхнувся до хлопців, мов казав: що я можу зробити, самі чули, а от я вже не промину нагоди зазнайомитися з Дерюгіними ближче.

Машина різко взяла з місця і покотилася туди, де із зелени проглядали квартали древнього міста. І мати, й дочка, не змовляючись, майже водночас озирнулися назад. Крізь розриви в кущах замиготіли деталі меморіалу, піонерські галстуки, що ярили між квітами, ось заколивавсь на горішньому вітрі девгій язик полум'я, і сумовита мелодія наздогнала машину вже аж на повороті. І обом здалося на мить, що то долетів до них прощальний привіт їхнього дорогого воїна, батька й діда Миколи Єгорова, із долі якого виросли й розквітли їхні долі. І їм стало на душі так гарно й тепло, мов у найкращі хвилини життя...

ДЕНЬ ПЕРШИЙ

За високими вікнами — чарівний літній день. Сонце пропікає каламутні шибки, залітний вітерець розгойдує дерева, і гілки хилитаються неквапно, розморено, і далека хмарка кружляє мовби над самою горою, все ніяк не відірветься й не полине за широкий Дніпро, за прив'ялі трави заплав. Буйна зелень стікає по крутих терасах кудись до площі Ленінського комсомолу, перебігає широку вулицю і зливається з парковим морем, серед якого глибіє чаша стадіону «Динамо». Там зараз людно, копошаться крани, підйомники, гуркочуть автомашини, погримують важкі бетонні балки — іде реконструкція спортивної бази.

Але все те за високими вікнами затишного спортзалу. А тут, під високими склепіннями, панує зовсім інше життя, таке незрозуміле для сторонньої людини, таке рідне для Альбіни Миколаївни і її вихованок. Переступавш поріг, нишкнеш у кутку залу, де попід стіною стоїть довга лава, і дивиєшся: невже в оцій буденності, в цьому звичайному світі народжується диво, що змушує завмирати твоє серце, приголомшено стежити за кожним рухом гімнастки.

Альбіна Миколаївна затискає в руці незмінного секундоміра, зморено тулиться до прохолодної стіни й каже:

— Нічого дивного нема в нашій роботі, крім самої роботи.

— То ви звикли до неї, а непосвяченому в таємниці нелегко доводиться з емоціями.

— Які там емоції? За двадцять один рік тренерської роботи настільки звиклася з усім, що сама інколи дивуюся. День за днем — як на гору високу збираєшся. Біля підніжжя береш за руку таке собі неоковирне дівчатко, в нього й ноги підламуються перед затяжним сходженням, потім з'являється характер, спортивна злість, коли хочете, і чим її більше, тим упевненіше рухається дівчина до вершини — від уступу до уступу, від тераси до тераси, аж доки не повисне над головою чисте небо. А тренерові знову когось виводити на стромовини, повторювати подумки весь нелегкий затяжний

шлях, самому згорати й відновлюватися, оживати в успіхах вихованок. І так кожного разу.

Десь у глибинній кімнаті за шторами чуються дівочі голоси, гупання предметів, а то й дзвінкий сміх покотиться достиглим горохом, від чого й сонячні блищики затанцюють на підлозі, на червоному килимі, а Альбіна Миколаївна зиркне на годинника й переведе погляд на штори, за якими розминаються її вихованки. Мине ще кілька хвилин — і до залу звійдуть розчервонілі спітнілі дівчатка, перед ними покотяться приручені обручі, а різноколірні стрічки замерехтять на сонці, мов разом із ними входить під склепіння свято.

Я вдивляюся в обличчя, вони ще нічого мені не говорять, хоч газетні знімки вже намітили бодай побіжні контури образів, надто ж після тріумфу в Лондоні на чемпіонаті світу. Але як міняє всіх оцей незвичний для мене антураж, яку дистанцію долає уява — від неживого відображення до блиску очей, від застиглих образів до витончених граційних кроків гімнасток!

Нарешті розсуваються штори — і до залу розмашисто входить Ірина. Тренувальний костюм устиг зволожитися, косий промінь сонця упав згори на засмагле обличчя і висвітлює на ньому дрібні крапельки поту, вони засвітилися зсередини, мов чисті згустки балтійського бурштину. Глибокі з поволокою очі звично пробігають по залу і ховаються за довгими примруженими повіками, що стомлено тремтять од напруження. Її не дивує навіть те, як хазяйнують у залі хлопці з кінохроніки, прилаштовують окрай стін софіти, промацують очима зал, прискіпливо вибирають потрібний ракурс, гримлять ящиками з громіздкою апаратурою, готуючись знімати короткий сюжет з тренувань дворазової абсолютної чемпіонки світу.

Оператор запрошує Ірину пересікати зал то по діагоналі, то впоперек червоного килима, і вона слухняно виконує всі команди, бо не звикла гребувати чужою працею. Ось коротка пробіжка, стрімкі повороти, високі стрибки — почалася остання розминка. Мати чаклує біля магнітофона, шукає потрібну мелодію, а Ірина підходить до канифолі, ретельно натирає тапочки і мовчки походить біля стіни, зосереджуючись на майбутній вправі. Пильне око кінокамери стежить за кожним її порухом, і як тільки оператор помічає характерний рух, граційну позу, стрекоче апарат, намагаючись не прогавити жодної деталі.

— Ірино, що будеш робити? — гукає Альбіна Миколаївна, знайшовши нарешті мелодію.

— Що їм треба, те й буду, — відказує Ірина.

Їй, здається, й справді байдуже, що показувати операторові — вона однаково любить всі вправи. Ірина зосереджено бере булави, швидко розкручує їх у пальцях, виходить на край килима і застигає в готовності. Тепер вона не помічає нічого й нікого — тепер вона вся в полоні майбутнього пориву, який захопить її й понесе кудись у самій лише їй відомі далечині. Стрімкий політ триває якесь секунду (але оператор встигає зафіксувати його і вдоволено усміхнутися), кружеляють довкола рук булави, потім летять під високу стелю, гімнастка встигає зробити кілька складних елементів і підхопити предмет, щоб у ту ж мить знову блискавично виконати кілька поворотів із стрибками.

— Стоп! — кричить оператор, вимикаючи камеру. — Нарешті те, що потрібно. А тепер ще кілька епізодів. Та не звертайте на нас уваги.

— Не хочу більше, — втомлено присідає Ірина біля матері.

— Що таке? — спокійно питає та.

— Сама показуй, — кривиться Ірина.

Альбіна Миколаївна спокійно сприймає несподіваний спалах гніву, вона добре знає, що значить стільки раз перемагати себе, які зусилля треба прикласти, щоб зберегти спокій, а тому лише кидає байдуже:

— На чужих людей ти б так не казала...

Ірина знову повертається до залу заради того, щоб опі заклопотані люди зняли необхідний сюжет для спартакіадної документальної стрічки, винесли із собою добре враження і гарній настрій.

А в прочинені двері обережно зазирає батько — приїхав на кілька хвилин. Іван Костянтинович добре знає: спорт не любить нероб, лінивці ще ніколи не сягали вершин. Зазирає і згадує далекі часи...

ЗИМА СПОДІВАНЬ

Він никав по кімнаті, мов неприкаяний. Ще кілька днів тому його спокій, здавалося, не могло порушити ніщо — навіть якби серед зими раптово загриміла гроза. Так виховав себе за довгі роки змагань і тренувань, коли сила волі найчастіше вирішувала долю поєдинків з найсильнішими атлетами світу.

Але сьогодні усе валилося з рук. То йому кортіло бігти стрімголов до друзів, щоб розрадити в розмовах серце, то бажалося захватися в тихий темний закут і ждати, ждати

звільнення від тривоги. Ще кілька днів тому поруч із ним ходила дружина, надсилки порядкуючи в хаті і прислухаючись до себе. Вона ніби аж почужіла, розділивши свою увагу між ним і тією таємницею, що мала небавом стати реальністю, часом серед розмови зненацька завмирала, дивилася в засніжене вікно кудись так далеко, що чоловік не міг туди докинути поглядом. Тоді й він примовкав, намагаючись угадати найменше її бажання, а то кидався допомагати по господарству. І от сьогодні якась особлива тривога напосілася на нього, не давала всидіти на місці жодної хвилини. І, коли кімната почала скидатися на камеру-одиночку, коли жадоба дії заповонила все його єство, Дерюгін прожогом накинув одєжину й стрімголов вилетів за двері.

А мороз скував землю, присипану снігом, вулиці чорними стьожками впліталися в білі марева двориків, скверів, і вогні автомобілів ярили довкола, мчали в нічну безвість. Їм не було жодного діла до того, що він отак стрімголов поспішає на Бессарабку, де і в таку пору можна знайти квіти в заїжджих базарувальників.

Квіти він купив і незабаром, діставшись лікарні, рушив по сходинках до заповітних дверей, куди чоловікам, окрім хіба що медикам, доступ був обмежений. Він зрозумів це й раніше, а тепер переконався ще раз, коли дебела тіточка скомандувала, ледве розтуливши уста:

— Що, не терпиться? Он там, у вестибюлі, твоє місце, голубе. Не тобі ж родити, що поспішаєш?

— Та я знаю,— зупинився він, наткнувшись на такий опір.— Але кортить дізнатися...

— Для цього телефон є,— поважно пояснила санітарка.— Зараз наберу номер і скажу.

Вона довго крутила опецькуватим пальцем диск, аж доки не дісталася до когось невидимого і почала розпитувати. Нарешті поклала трубку на важіль і усміхнулася:

— Казала ж тобі ждати? Спускайся вниз, посидь, ще нічого невідомо. Вам, мужикам, зразу подавай дитину,— не втерпіла, щоб не побурчати,— а помучитись, постраждати нема охотників...

Тіточка ще щось казала, а Іван повільно спускався вниз. Знайшов вільного стільця, важко опустився на нього й зазмер, притискаючи до себе пакунки. Час тягнувся неймовірно довго, здавалося, все у світі зупинилося чи відлинуло кудись у невідь, що не тут, у затишку, стукочуть час од часу двері, пропускаючи людей, важко зітхають нетерплячі чоловіки, йорзаючи на стільцях. Часом йому причувалися верескучі

голоси немовлят, і тоді хотілося підхопитися і летіти нагору, бо раптом то його дитина подає знак, а він сидить спокійно й нічим не може зарадити. Та силою волі пригашував поклики серця, і знову водив очима по стінах, натикався на вазони з квітами, щоб згодом знову забути в тривожному чеканні. На його безмовні запитання тіточка, що вже не криючись дрімала при дверях, крутила головою: нічого не знаю, ніхто не повідомляв. Уже далеко за північ вона порадила:

— Ішов би ти додому, все одно нічим не допоможеш. А вранці приходь, там он, на дошці, й побачиш, що тобі бог послав: сина чи дочку. Та не побивайся, не твоя перша, не твоя й остання...

Іван таки послухався поради. Вибрався за двері й некваливо почвалав додому безлюдними вулицями. Зайшов до хати, не розіславши постіль, упав на неї й миттю заснув, знесилений тривогами.

Прокинувся так раптово, наче хтось його штовхнув під бока. Надворі коливалось ранкове світло, заливаючи кімнату білим маревом. Ледве вмившись, кинувся на морозяне подвір'я. Було тихо, і лише тонка срібна паморозь осипалася з дерев, сіялась і сіялась неквапно на задумливу землю, що долала чергове коло вічної спіралі. Від такої радісної пори і на серці стало дивовижно легко — наче щось гарне сталося, і він мав лише прийняти його всім еством.

У вестибюлі було гамірно. Молоді батьки невміло приймали білі пакети, з яких озивалися тенорки, підбаски, похрюпання чи тонкий вереск, який і не підходив під якийсь голосовий діапазон.

Іван мовчки пробрався крізь натовп до дошки, звідки зирли на нього акуратні квадратики свіжих оголошень. Зупинився, з придихом почав читати і несподівано задихнувся, натрапивши на рідне прізвище: «А. М. Дерюгіна. Дочка. Вага три кілограми п'ятсот грамів...»

Він відвів погляд, наче не зірив літерам, потім знову вп'явся очима в папірець, і радість закрутила його у вировищі: у нього дочка, у нього дитина, скоро він побачить її, пригорне до грудей, як найдорожчий скарб. Забувшись, притулив до себе пакет із ласощами і кинувся до тітки.

— Куди? — знову перепинила незворушна стражниця.

— Туди, — кивнув на двері. — Донька народилася, розумієте?

— Встигнеш побачити, — усміхнулася тітка. — Казала ж тобі, що все буде гаразд, тільки ранку дідждись, от і дідждався. А пропустити не можу, сам знаєш, які порядки. Квіти давай,

передачу, а от сам, голубе, почекай. На що б лікарня перетворилася, якби кожен ходив куди захоче. Іди гуляй, а я вже сама передам твоїй, що ночами просиджував. Ну, іди, іди,— лагідно випроводжала Івана тітка.

А через кілька днів у їхній хаті стало весело і клопітно — Альбіна виписалась із лікарні. На сімейній раді було вирішено назвати доньку красивим звучним іменем Ірина.

І ДОЛЯ ОБИРАЄ НАС

Кажуть, людина обирає свою долю, а ще кажуть — кує її власними руками. Але чи можна повністю довіритися предковим істинам, коли життя виводить зовсім інші закономірності, коли обставини часто бувають сильніші за наші побажання? І тоді виявляється, що й доля обирає нас, диктує кожен крок, веде не туди, куди хотілось би декому.

Ірині доля обрала шлях без сумнівів та крутих зламів. Та як могло бути, коли, ще тільки навчившись ходити по землі, вона вже повністю поринула в світ спортивних залів, тренувань, зборів, змагань, у світ великого й чарівного спорту? Іван ще декілька років продовжував виступати на великих змаганнях, дивуючи фахівців завидним довголіттям. Педагогічні погляди старшої Дерюгіної вміщалися в коротку фразу: коли дитина ще лежить упоперек ліжка, вже тоді треба її виховувати. Так було й на практиці.

У спортивному залі гамірно, то звучить музика, то мамин голос примушує гімнасток удесяте повторювати якийсь елемент, а в куточку, десь під самою стіною, де знайшла собі місце й лагідна Валентина Савівна чи лікар, тулиться до лави мале дівча. Як йому любо тут, у затишку, серед красивих людей, що то плавають по залу, то мов злітають угору, серед обручів і скакалок, які так слухаються гімнасток. І дарма що мама лише вряди-годи підійде, бо зайнята серйозним ділом, бо не на відпочинку, а на роботі знаходиться — у всякому разі вона так завжди каже, коли бере її з собою до залу. Ну й нехай собі, у неї теж свої серйозні клопоти — оцю ось ляльку причесати треба, а цій сукенку поправити, а цю, старшу, пора вже навчити через скакалку стрибати, от тільки не слухається вона, падає на підлогу й мовчить. З нею треба так, як мама,— строго, щоб відразу ж послухалась, бо той, хто не слухається тренера, не буде спортсменом. А ось цю м'яку стрічку, що дали їй старші подружки, треба старанно

розправити, змотати в тугий клубочок, щоб коли хтось вийде на середину килима й закружляє у ритмічному польоті, вона повторювала кожну непомітну команду кисті руки, а мама не дорікала за недбальство.

А то почнуться групові вправи, дівчатка замайорять перед очима — так і кортить самій підскочити з лави, вхопити обруча й гайда за ними. Тільки ж мама наказала не плутатись під ногами, а швидше рости, бо що то за гімнастка, у якій три вершка від горшка.

Десь надвечір зал порожніє. Зморені гімнастки збирають свої знаряддя і зникають у роздягальні. Бабуся Валя теж поспішає додому, і тільки мама залишається з нею, поправляє одяг, допомагає зібрати іграшки, а вже потім бере на руки. Тепер ніхто не заважає їм поділитися таємницями, яких стільки народилося за день, що й за цілу дорогу не перекажеш.

А вдома чекає на них батько. Він якось часто умудряється першим прийти з роботи й зустріти їх як не в дворі, то біля порога, з рук на руки перебрати доньку, що давно вже кліпає сонними очима, та як тільки побачить тата, оживає і знову починає оповідати свої таємниці. Батько слухає уважно, не те що мама, вічно заклопотана своїми дівчатами, а то, бува, й медалі свої порозкладає перед нею — грайся донесхочу. Іра бренькає ними, відблиски світла виграють на жовтих тьмянуватих кружальцях, кидають увсебіч зайчиків, а таємничі образи, відбиті на металі, ніби аж лякають своїм мовчанням. Та поступово сон усе більше забирає в полон, медалі тьмяніють, і тоді Іра несподівано шепче татові:

— Знаєш, тату, коли я виросту й стану знаменитою гімнасткою, я ще більше медалей завоюю. Тільки я їх не буду окремо тримати — хай разом із твоїми висять, гуртом їм веселіше буде.

— Добре, добре, — шепоче мати, беручи її на руки. — От коли виростеш, тоді й побачимо, а зараз навіть знамениті лягають спати.

Згодом у її світ увійшли нові пристрасті — мама купила олівці й пластилін. Іра малювала все — батьків, що були несхожі на себе, будинки, дерева, машини. Та передовсім малювала гімнасток. Скільки радощів було, коли старші хвалили в залі, впізнавали себе й просили малюнок на згадку. З пластиліну поставали дивні казкові герої, русалки, ведмедики, пси, голуби. Якби могла, всю квартиру заставила б своїми роботами, от тільки мама часом обмежувала її права, і тоді всі дивовижі збиралися в облюбований куточок і звідти проводжали її у сон.

Так тривало до чотирьох з половиною років. Та якось ма-ти особливо ретельно збрала Іру в дорогу, причепурила ще раз, і вже коли збиралися виходити з хати, сказала:

— Ну, Іро, ти вже велика виросла, пора займатися ділом.

— Яким ділом?

— Підемо до тьоті, вона тобі все розкаже. Тільки там не будеш уже висиджувати, як у мене в залі.

Альбіна Миколаївна везла того дня доньку до балетної школи, де працювала Олена Федорівна Корнієнко. На такий крок зважилась із багатьох причин. По-перше, їй хотілося, щоб Іра вчасно опанувала балет, можливо, навіть присвятила своє життя чарівному мистецтву, а якщо згодом і захопиться гімнастикою, то матиме добру хореографічну школу. По-друге, це було дуже зручно — адже школа знаходилася в Жовтневому палаці, тільки через дворик від залу перейти, не треба зайве клопотатися.

Балетна школа припала до серця дівчинці. Все їй було досить звичне — і зал, і музика, і пластичні рухи, її не лякали люди. Сотні разів, наслідуючи дорослих гімнасток, вона розвинула зорову і ритмічну пам'ять, і тепер усе схоплювала буквально з першого разу. Валентина Савівна розповіла одного разу Альбіні Миколаївні, не приховуючи захоплення:

— Ні, ти тільки подумай — твоя Іра чудеса показує. Були оце ми з нею в готелі вдвох, доки ти по різних інстанціях бігала. Ну, стало нудно ждати, а тут мала й каже: якщо хочете, я вам усі вправи без предмета покажу прямо в кімнаті. Ну, порозсовували ми меблі під стіни, і воно таки виконало все послідовно, отаке мале дівча! Ні, ти, Альбіно, знай, що Іру чекає велике майбутнє, повір уже моему досвіду.

А Іра після балету незмінно прибігала до гімнастичного залу й пильно приглядалася до старших дівчат, які шліфували свою майстерність під керівництвом старшої Дерюгіної. То було вже непомітне вживання в образи, ритміку фігур, у статичні традиційних хореографічних положень та рухів жила динаміка гімнастики, додаючи їй незвичайної психологічної сили. Вона підсвідомо рвалася на поміст, подумки повторювала всі рухи гімнасток, але мати не поспішала піддавати її великим тренувальним навантаженням.

Так прийшла пора ходити до першого класу, поєднувати навчання з балетом. Саме тоді колектив балетної школи поїхав до Москви показувати балет «Королівство кривих дзеркал».

Яка то була радість для малечі — виступати в столиці перед школярами, їздити по місту, про яке стільки чули від

дорослих! Іра аж світилася від захоплення, не могла всидіти на місці — все їй хотілося побачити, усім похвалитися перед матір'ю. Та особливо запам'ятався один день.

Керівник групи Варвара Данилівна заклопотано морщила лоба, оглядаючи своїх малюків, які мало в рот їй не заглядали.

— Ну, що мені робити з вами? Їдемо відвідувати кімнату-музей Леніна, але ж туди впускають дітей лише після третього класу. А дехто з наших малят ще не доріс...

Іра закам'яніла, їй так кортіло побувати там, де жив дідусь Ілліч, так кортіло, що хотілося плакати від жалю чи вирости просто тут, у кімнаті, звідки мали рушати на екскурсію. Та чудеса бувають лише в «Королівстві кривих дзеркал»; а тут хоч проси, хоч моли, ніхто не послухає. Вона б і справді заплакала нишком, якби хтось із учителів не мовив:

— Нічого, наші діти слухняні, будуть вести себе гарно. А хто малий виріс, на дибки стане, дядя вартовий і пропустить. Як, діти, згодні?

— Згодні! — в один голос закричала малеча і, коли проходили до музею, вона так тягнулася на пальцях угору, аж у голові паморочилося, зате спокійний дядя, що стояв біля столу, навіть не запідозрив нічого — усіх пропустив. Пам'ятаючи слова учительки, Іра нишком ходила за екскурсоводом, хотілося до всього доторкнутися, але вона відганяла настирливу думку і тільки блискала на все оченятами, мов зачарована. Виходячи з музею, знову за звичкою піднялася на пальці й озирнулася назад. Прямо зі стіни дивився на неї рідний дідусь Ілліч, лукаво усміхаючись, наче казав: знаю, як ти обманула чергового, та нічого, виростеш — усім розкажуй, а зараз нікому ні слова, хай це буде наша маленька таємниця...

Коли Ірі минуло десять років, мати віддала її до хореографічного училища. Дівчинка вже майже досконала оволоділа премудростями мистецтва, стояла на порі вибору улюбленої справи.

Але ж поряд розкривався й чарівний — натхненний, радісний, драматичний світ спорту, боротьби пристрастей. Іра знала його; коли після навчання за давньою звичкою приходила до матері, сама пробувала повторювати всі карколомні комбінації, які день у день шліфували кращі київські гімнастки. А на той час уже гриміла слава не лише визнаних московських «художниць». Дівчата з берегів Дніпра також гідно представляли українську школу на всесоюзних і міжнародних змаганнях. Вона бачила, як уміє дарувати гляда-

чам прекрасні враження Любов Парадієва, як до кінця бореться Наталя Овчинникова. Обидві гімнастки стали в ті роки чемпіонками країни і світу. Їй дорогими були хвилини дружби з Жанною Васюрою, яка не лише ділилася секретами спорту, а й могла бути доброю старшою подругою. Зрештою Тра відчувала, як з кожним роком зростає популярність красивого спорту, приваблюючи до себе десятки нових дівчаток.

Але в той час вона все-таки хотіла бути балериною, і мати знала це й тому не наполягала категорично на активних заняттях гімнастикою — хай здобуває хореографічну школу, а на такій базі завжди можна виростити неабияку спортсменку.

Нарешті настала весела весна 1972 року. Позаду залишилося навчання в училищі, попереду, скільки думкою кинь, лежав невідомий простір життя, через яке треба було йти, керуючись найзаповітнішими мріями...

ДЕНЬ ДРУГИЙ

Таки недаремно скаржилась Альбіна Миколаївна на те, що погода «водить» її дівчаток — зранку нестерпно палило, асфальт на крутих тротуарах розм'як навіть у затінку лип, надто ж тих, молоденьких, висаджених навзамін старих, крислатих, що раптово зжовкли й засохли кілька літ тому. А коли сонце стрімко підбилося вгору, над ним клубочились хмари — спершу білі, невагомі, а далі з-за Дніпра посунула кучмаста череда, ведучи за собою поривистий вітер. Грозою не пахло, зате дрібний густий дощик затанцював на асфальті, зашелестів у листі, і курява, що гасала над розкопанним, розгайнованим двориком біля спортзалу, вляглася.

Так гарно було б зараз бродити бездумно по зелених свіжих схилах зачарованих пагорбів, слухати музику теплої дощу, яка відгонить нервові напруження, а то стати перед мілкою калюшкою і мовчки спостерігати, як лопаються бульбашки із шумовинням доокруж, передвіщаючи затяжну моросінь. Але на таку полегкість можна було хіба що сподіватися — настільки розписаний по хвилинах черговий день.

Ще зранку був масажист. Від його гнучких міцних пальців, які, здавалося, проминають ногу до найменшої жилочки, аж дихання заходилося, та Ірина терпіла, тільки надсилки заплющила очі, міцно стулила губи, щоб навіть стогін не вирвався з глибин душі. Вона не звикла признаватися в слабості навіть найближчим людям, не кажучи вже про глядачів.

У затишному куточку чекає на неї Людмила Андріївна Петренко. Це з нею доведеться знову й знову займатися розминкою, щоб згодом біля станка проробляти безконечну кількість разів усі необхідні вправи, а потім, розігрівшись як слід, виходити на середину великого залу й повторювати стрибки, оберти арабеск, стрибки в поворотах. Консультантці не позичати терпіння, але ж і працювати легко й радісно, коли Ірина відразу все схоплює, вперто домагається досконалості, коли на очах звичайна її робота стає творчістю.

Віддалік тренуються дівчата з Киргизії, що приїхали в Київ готуватися до спартакіадних поєдинків. У них інші кло-

поти, але й за ними дівчатка вряди-годи зупиняться десь у куточку й непомітно захопленими очима пасуть кожен рух уславленої гімнастки — бо хіба ж то не прекрасна школа тренуватися разом, перейняти бодай кілька елементів для себе. Спокійний голос Альбіни Миколаївни, яка встигає щось підказати киргизьким гімнасткам, а потім в черговий раз звертається до своїх вихованок:

— Зажени антену, Ірино,— і та слухняно ховає в високу зачіску заколку, що от-от мала вискочити.

— До кінця малюй малюнок, стрічка зупинилася,— і дочка на диво слухняно киває Валерію Козлову, той вдаряє по клавішах рояля, і стрічка цього разу справді оживає в руці, оповиває стрімку постать такими миготливими спіралями, які зроду не назвеш мертвими.

— Не треба стукати булавами,— і гімнастка, яка вже працює понад годину, крадькома хукає на забиті пальці й знову стрімко перетинає зал, підкидає важкі гімнастичні знаряддя, встигає виконати кілька високих стрибків і зловити булави.

Так минають хвилини, години, груповики вилаштовуються на прогон, і тільки тоді Ірина отримує право на перепочинок. Вона опускається на лаву, на мить заплющує очі, наче прислухається до шарудіння дощу за вікнами, але скоріше вслухається в себе, знову перебирає в пам'яті сотні елементів, виструнчених у абсолютну послідовність. Далі тихо стягує вниз м'який еластичний наколінник і масажує ногу, краєм ока стежачи, як подруги вкотре підряд котять обручі по залу, підкидають їх, стрибають через пругкі опружжя. Вона вже навчилася бачити всі промахи молодших гімнасток, їй би хотілося самій прокоментувати кожен рух, але для того є тренер, що пильнує із секундоміром в руці, для того є, зрештою, власне сумління кожної спортсменки.

Звучить музика, гримлять обручі, чуються владні команди Альбіни Миколаївни, яка вирішила не зважати на погодні зміни й ще раз подивитися, на що здатна команда груповиків, хто потребує заміни, бо відповідальність велика. І коли дівчата нарешті досягають ансамблевості в рухах, вона закінчує тренування, а Ірина знову виходить на середину залу. Виходить, щоб забути про бриніння дощу й легкі спокуси, про втому і потенькування коліна.

ПОРА ВЕСНЯНИХ НАДІЙ

Здається, вибір був зроблений остаточно, і з літа 1972 року спортивний зал став Ірині другим домом. Зовні, можливо, ніхто із сторонніх нічого й не помітив би — так само приходила вона до матері, займалася вправами, перепочивала, але вся та робота набрала цілеспрямованості, стала не стихійною, а запрограмованою на багато років уперед.

Ірина вже пробувала свої сили на Кубку «Молодої гвардії» в Краснодарі, уже зуміла відчутти, що значить напруження волі в час змагань, коли ніхто — ні судді, ні старші за віком суперниці з гучними титулами чи й без них — не дає скидок на твої юні літа. Жадоба боротьби починала брати її в цупкі обійми і — чи то позначилося багаторічне перебування в спортивному світі, чи й характер від природи мала такий — вона її не лякала.

Тренери, помітивши цю рису, запросили дівчину до молодіжної збірної СРСР. Якщо визначати зламний період у її біографії, то він почався з зими наступного року. Саме тоді вона записала в своєму спортивному щоденнику: «Мій ідеал у художній гімнастиці — Марія Гігова і перша абсолютна чемпіонка світу 1963 року Людмила Петрівна Савинкова».

У лютому Ірині випало щастя бути на тренувальних зборах в Калузі. Саме там серед тренерів вона зустріла і Л. П. Савинкову. Що то за щасливі дні були, як глибоко залягли вони в пам'ять! Напружена робота тривала день у день, десятки, сотні разів доводилося відпрацьовувати біля станка вправи тендю батман хрестом, розтяжки, прямі махи і в кільце, зі стрибками; згодом переходили до широкого залу й продовжували стрибати на півпальцях, перекидним, виробляти м'який вальсовий крок, витримувати задню і передню рівновагу, хвилі, нахили, шпагати, зміцнювати прес. День за днем звучала «Калинка» і «Тополя», під які груповики вдосконалювали майстерність. І хоч Ірина була запасною, проте не почувала ущербності від цього, знала, що ще не настала її пора бути серед основних спортсменок, що це право треба довести.

Вона старалася ловити кожне слово улюблениці, яка теж, здається, помітила в юній «художниці» з Києва неабияке природне обдарування, вона перехоплювала кожен рух і відчувала, скільки радості приносять чергові удачі, як зріє майстерність у дружньому оточенні подруг по команді.

Тринадцятого лютого випав цілоденний перепочинок. Була морозяна зима, сніги вкутали землю, вибілили квартали нових будинків і акуратних околичних котеджів, від яких віяло далекою старовиною, чимось незрозуміло тривожним. Ірина, як тільки дізналася, що збір буде в Калузі, потайки наміряла побувати в знаменитому на весь світ будинку, де народжувалися сміливі думки К. Е. Ціолковського, звідки світова космонавтика стартувала ще тоді, коли з'являлися перші літальні апарати. Подвиги радянських космонавтів, під сяянням яких пройшло її дитинство від перших кроків по землі, не могли не захопити її своєю романтичною красою. І от Валентина Григорівна Батаєн повідомила, що вся команда має швидко зібратися й рушати до музею космонавтики.

Ірина забула навіть, що треба було б зателефонувати батькам до Києва — ледве поспідавши, вискочила до автобуса. З ясного синього неба лилося сонячне сяяння, відбивалося від невимовно білого снігу, і в тому струменінні сліпучих кольорів було щось майже космічне, інопланетне. А може, то їй так тільки здалося в передчутті близького побачення з незвичайним? Хто здатен визначити, яка сила впливала на душевний стан і підносила дівчину над земними клопатами!

Автобус минав безлисті скверики, петляв між будинками, в салоні стояв дівочий гамір, а Ірина як притулилася до прохолодної шибки, так і не відривалася від білих зимових видів. Місто навіть віддалено не нагадувало їй рідний Київ, але в розважливості, затишку було щось своє, особливе, що не можна було зрозуміти з першого погляду.

— Приїхали,— весело повідомляє Людмила Петрівна і першою зводиться із сидіння.

Одна за одною вистрибують на сніг стрункі красиві дівчата, і чималий двір, зарослий старими й зовсім молодими деревами, несподівано перевтілюється, від старого музейного будинку позирають на гімнасток зачарованими очима екскурсанти. І справді, збірниць можна було помітити відразу, настільки вони вирізнялися з-поміж інших особливою підтягнутістю, зібраністю, легкістю ходи.

Ірина крокувала вузькою стежкою, в глибокій задумі позирала навкруги.

По цій стежці через широкий двір тисячі разів проходив господар. Тут він ставив свого велосипеда. А звідти, з балкона, в погожі теплі ночі годинами вдивлявся в зоряне небо, подумки прокладаючи шлях до найдальших планет. А через багато років до старого будинку заходив Юрій Олексійович

Гагарін, щоб уклонитися генієві людства. Згодом ходили тут інші підкорювачі космосу, повертаючись із орбіти на рідну землю. Аж дивно, настільки тут все звичайне, буденне, навіть не віриться у чудеса, які витворила одна людина...

Музей підкорив гімнасток, завів їх у зовсім інший світ, де панувала розумна задума, доцільність щоденної праці й пошуку, самовідданість і зречення безлічі дрібних житейських спокус заради великого подвигу. Вже повертаючись на базу, Ірина подумала:

«Тільки цільність у всьому може зробити людину справді крилатою, неповторною, тільки наполеглива робота над собою змусить людей говорити про подвиг. Нехай гімнастика не космонавтика, але і в неї є свої космічні орбіти, свої озаріння, заради яких варто покласти роки молодості...»

А через кілька днів у переповненому залі калужани гаряче вітали показові виступи дівчат із збірної країни. Ірина Дерюгіна виконувала вправи з м'ячем. Того ж дня в щоденнику з'явився запис:

«Я працювала з м'ячем. Жодної втрати. Намагалася побільше усміхатися, грати й бути виразною. Трохи тремтіла, але не показувала цього. Після виступу нас нагородили медалями й сувенірами. Було досить приємно».

Затим був новий тренувальний збір у чарівному підмосковному містечку Новогорську, з яким пов'язано стільки наступних років тріумфального сходження на найвищі вершини. Напружені тренування приносили свої результати, і Альбіна Миколаївна раділа, помічаючи це. Вона бачила всі помилки, неточності, розбіжності з музичним супроводом, але знала: майстерність — діло наживне, час і змагання відшлифують кожен рух і загартують волю. Тільки б не збавляти темп, тільки б не відбити в дочці бажання працювати і боротися, утверджуватися в спорті.

З настанням весни почалися перші серйозні випробування. На початку квітня в Кривому Розі відбулася першість республіканського спортивного товариства «Спартак». Змагалися окремо дорослі й молодь. На превелику Ірину радість, серед старших дівчат першою була Жанна Васюра, але вона й сама стала чемпіонкою у своїй віковій категорії.

Через двадцять днів у Петрозаводську на першості Центральної Ради товариства «Спартак» Ірина зайняла почесне п'яте місце. Була б і вище піднялася, коли б стрічка не «облизола» її на виході.

17 травня в Ленінграді розпочався чемпіонат СРСР. Для Ірини він був першим у житті. Чи могла вона вже тоді пре-

тендувати на високе місце в особистому заліку, а то й боротися за якусь із нагород? При такій конкуренції досвідчених гімнасток із різних республік, яких очолювали уславлені на весь світ Галіма Шугурова, Наталя Крашенинникова і Галіна Шафрова, про таке можна було поки що хіба помріяти. Зате перевірити свою готовність варто було, і Альбіна Миколаївна так і сказала:

— Головне — не хвилюватися, більше розкутості.

І ось — чарівний травневий Ленінград, монументальний Невський проспект, високі мости через буйноводу Неву, тихі парки й шумливі магістралі, золотий шпиль Петропавловки і тиха «Аврора». Випробування залу, вечірні тривоги гімнасток і тренерів, аж доки урочистий зал, ущертв набитий уболівальниками, не прийняв посланців братніх республік під свої високі склепіння. Парад відкриття, вітальні промови, урочиста музика — все злилося в єдиний акорд, заповонило душу, розвіяло тривоги. Стихія майбутньої боротьби вже забирала гімнасток у свої обійми.

Команді України випало розпочинати змагання. Українські гімнастки брали участь у чемпіонатах країни з 1949 року і за цей час добилися значних успіхів. Киянки Олена Бірюк та Любов Парадієва ставали по кілька разів абсолютними чемпіонками країни, відмінних результатів досягали й інші спортсменки республіки. Отож на них мали рівнятися інші команди, тримати під прицілом їх результати.

Змагання з художньої гімнастики настільки швидкоплинні, що лише досвідчені грації вміють відчутти всі внутрішні перипетії, приноровитися до атмосфери залу і простежити за діями суперниць. За якихось півтори хвилини гімнастка мусить показати каскад із кількох сотень елементів, зв'язаних у стрункі комбінації, вивірених і відшліфованих на сотнях тренувань і прикидок.

Ірина вийшла на поміст із булавами. Ще коли розминалася в тісному закутку, чула віддалений гомін залу — мов гул моря за пагорбом; чула спокійний голос Жанни Васюри, яка і в ці відповідальні хвилини опікала молодшу подружку; прислухалася до неприродно напруженого, але спокійного голосу матері, яка напучувала команду. З усього запам'яталося одне: виступити у повну силу, не підвести команду.

І ось залунали перші акорди музики. Булави млинками завертілися в Іриних руках, потім вона виконала кілька м'яких кроків, пересікаючи поміст, підкинула важкі дерев'яні спортивні знаряддя десь аж ніби під неймовірно високе склепіння залу і занурилася в каскад складних стрибків, поворо-

тів, переворотів, не забуваючи ні на мить, що десь над головою ширяють булави, злітають угору і знову повертаються до рук, підвладні земному тяжінню, і їх в жодному разі не можна згубити, бо це позбавить її відразу кількох десятків балів, а кожна десята складатиме загальну суму. Все це вона відчувала підсвідомо, завчено, але стихія музики й динамічного руху відсувала всі ті розумні доводи кудись у невідь.

Останній акорд, що злився з стрімким закінченням вправи, рясно вкютали оплески. Вона зійшла з помосту, уже не стримуючи уривчастого дихання, зігнавши з лица посмішку, і тепер уважно стежила за суддями. Як сприймуть її дебют досвідчені знавці художньої гімнастики, як оцінять її вправи? Залом проочувалися хвилі оплесків, але що вони значать, коли все в руках неприступних жінок за довгими столами? Нарешті диктор пробився крізь гамір залу:

— Оцінка Ірини Дерюгіної 8,4 бала.

Вона розгублено озирнулася на матір, наче шукаючи підтримки, — адже все, здається, виконала без особливих помилок, і булави жодного разу не втратила, — але Альбіна Миколаївна тільки усміхнулася й кивнула заспокійливо: нічого, мовляв, руки опускати.

Ірина заспокоїлася, намагалася не думати про невдачу, але брак досвіду, очевидно, не дозволив зосередитися, налаштуватися на серйозну боротьбу. І хоч за вправи з м'ячем судді виставили їй 8,85 бала, Ірина припустилася чотирьох втрат предмета.

Другого дня гімнастики виконували вправи без предмета, що на той час ще включалися до програми змагань. Ірина виконала все без особливих помилок, хіба що не вийшов поворот на 180 градусів у повільній частині, але судді виставили їй 7,6 бала. Наступного дня за вправи з обручем вона отримала 9,15 бала, а за вправи зі стрічкою — 8,95 бала.

Ірина Дерюгіна на своєму першому чемпіонаті СРСР зайняла загальне двадцять друге місце. Але ця невдача не позначилася на її подальших планах.

Як швидко гартувався її характер, свідчать хоча б щоденникові записи, зроблені в дні змагань. Коли першого відносно непоганого дня з'являється коротка розпачлива фраза: «Настрій жакхливий», то вже другого панує спокійніший тон: «Настрій середній». І вже дивним алогізмом для непосвячених звучать слова третього дня: «Настрій непоганий. Я зайняла 22-ге місце».

Тут — і твереза оцінка своїх тодішніх можливостей, і необхідний спокій, що аж ніяк не підходить емоціям школярки, і потаємна обіцянка поборотися.

Очевидно, тренери збірної СРСР, незважаючи на зайняте місце, помітили ці властивості юної гімнастки, до якої вже привидлялися на тренувальних зборах, думаючи про завтрашній день команди. І коли Ірина Дерюгіна дивилася виступи шістки найсильніших гімнасток, коли разом із подругами аплодувала успіхові Галіми Шугурової, Наталі Крашенинникової та Алли Засухіної, що отримували медалі, її кандидатура вже була затверджена на черговий тренувальний збір у Новогорську. Там юна гімнастка мала готуватися в складі команди для групових вправ.

На початку червня Ірина повернулася до Києва, а вже під вечір швидкий поїзд рушив на захід. Команда українських гімнасток їхала на матчеву зустріч в НДР.

ПЕРША МАНДРІВКА В ІНОЗЕМЛЮ

Ніч. За вікнами пролітають вогники семафорів, зелені світляки перекреслюють жовті розпливчасті плями, зумери сигналів на переїздах вриваються в затишне купе — і знову темрява напливає звідусюди, а крізь неї прориваються назустріч швидкому поїзду блимаки вікон із далеких сіл. Ірина дуже стомлена попередньою дорогою, зборами в дорогу нинішню, але все одно її ніяк не прикличе рятівний сон. Та і як заснути в цей пізній погожий завечірок, коли випадає така дорога, коли вперше в житті доводиться мандрувати за кордон Вітчизни.

Поїзд летить крізь ніч, і летять у ньому думки, перегаваючи одна одну, аж доки десь із розхилитаної стелі не спускається нарешті неспокійний вагонний сон, і нічний морок зливається з темрявою забуття, поглинаючи і вогні, і гуркіт зустрічних ешелонів, і дівочі видива...

Затим настав день. Ледве поснідавши, Ірина знову залізла на полицю і дивилася звідти на краєвиди, що пропливали, здавалося, тихіше, ніж уночі. Як добре було поніжитися в чистій постелі, чуючи уривки розмов, голоси подруг, а то й окремі фрази, що влітали в купе з коридора! Тренерська рада складала прогнози на майбутні змагання, але все те було настільки далеко зараз, коли поїзд минав останні кілометри білоруської землі і от-от мав з'явитися довгожданий державний кордон.

А він і справді виник зовсім несподівано. Поїзд зупинився, їм ще раніше оголосили, що стоянка буде тривалою, оскільки доведеться міняти колісні пари, отож буде можливість розім'ятися після довгої гойданки. Не гаючись, Ірина зійшла слідом за подругами на широкий перон.

Біля ешелона завовтузилися люди в залізничній формі, і пасажири рушили від станції. Все було таке ж, як десь у прикиївській зоні: акуратні будиночки, стрічки асфальту забігали кудись за сосни, машини знімали густу куряву, і вона повільно осідала на яблуневі гілки, що вже простягували недозрілі плоди. Дітлахи не знали, куди себе подіти в літню пору, і галасливо купчилися в затінках дворів. Та було щось відмінне, надто ж коли повз них пробігала військова машина, з якої визирали усміхнені обличчя прикордонників. Ірина прискорювала ходу і все далі манила матір, яка спокійно роззиралася навколо.

Удосталь нахитившись, вони повернулися до вагона. Чемний прикордонник уважно роздивився їхні документи, взяв під козирок і, весело сяйнувши посмішкою, мовив:

— Щасливої дороги! Тільки, як будете без перемоги назад вертатися, не пущу додому.

Ірина помітила, за вікном прикордонний пост, потім поїзд повільно посунув через переплетіння рейок, стрілок, і ось уже перед очима з'явилися інші воїни з кокардами на високих кашкетах. Поляки! Вона так довго чекала цієї хвилини, а вийшло надто буденно, якби до шибки не прилипла, навіть не помітила б. Жодної різниці не було і в краєвидах: такі ж невеликі села із садками, ліси й переліски, квадрати зелених хлібів, заклопотані селяни.

Так само ледве помітно проминули кордон із НДР. Хіба що тепер усе частіше почали навідуватися думки про наступну зустріч у Шверіні, куди добиратися ще ой скільки. Спливали більші й менші містечка та акуратні села, де на всьому було видно людську руку. Уже надвечір на горизонті почали вимальовуватися контури великого міста, і молодий німець, що повертався з Москви та встиг подружитися з гімнастками, задоволено підняв угору великого пальця:

— О, то Берлін, велике місто...

Незабаром поїзд повільно заповз під критий вокзал, вся команда вийшла з вагона, попрощавшись із провідниками, і відразу ж занурилася в чужомовний світ. Хтось із кимось обіймався, комусь вручали квіти, плакали діти, поспішали носильники в акуратних спецівках, з переповненими тачками. Вони вирішили чекати на пероні.

Нарешті з'явилося кілька заклопотаних людей, відразу ж запропонували повечеряти, щоб потому рушати до Шверіна.

Шверін зустрів радянських гімнасток привітно. До нього, ясна річ, не часто навідувалися зарубіжні спортсмени, отож можна зрозуміти інтерес жителів, надто ж молоді, до появи на вулицях струнких дівчат з яскравими написами на костюмах: «УРСР». Готичні шпилі старовинних будівель губилися між квадратами сучасних будинків, доглянуті скверики збирали літніх людей, що клопоталися біля дітей. А гімнастки, ледве відпочивши з дороги, кинулися вивчати чуже місто...

На матчевій зустрічі (на превелику радість місцевих уболівальників) німецькі гімнастки обіграли своїх суперниць, від чого Ірина довго не могла заспокоїтися. Либонь помітивши її печаль, Жанна Васюра напівжартома сказала:

— Нічого страшного в тому немає. Сьогодні вони були сильнішими, завтра святкувати перемогу нам.

І слова старшої подруги вплинули якось заспокійливо, вона зітхнула з полегкістю й жвавіше заходилася збирати спортивні пожитки в сумку.

Назавжди запали в пам'ять перші враження від Берліна. Господарі вирішили на прощання похвалитися всіма знаменитими куточками своєї столиці. Автобус намотував кілометр за кілометром, роблячи зупинки лише біля найвідоміших споруд.

А потім була поїздка на катері, і знову над водою вставало оновлене місто, збудоване за останні мирні десятиріччя трудящими нової соціалістичної Німеччини. Були квіти на прощання, а вже поїзд чекав на українських гімнасток, щоб вертати додому.

Невдовзі прибули до Бреста. Глибоке враження справила на всіх героїчна Брестська фортеця. Там, біля стін, які вистояли разом із радянськими воїнами перед фашистською навалю, лягли букети квітів, подарованих гімнасткам дітьми нової Німеччини, для яких фашизм теж став кривавим маршем минулого.

І знову летів крізь ніч швидкий поїзд. Згадки снувалися в голові, перші враження від закордоння і гіркота поразки на змаганнях зливалися воедино, і вона вирішувала: повернуся додому й почну так працювати, щоб ніколи не виїздити в чужі краї туристкою, щоб під склепіннями залів звучав на честь переможців тільки радянський Гімн.

І колеса стукотіли на стиках, наче підслухали потаємні думки та й не могли стримати свою скоромовку:

— Так-так-так, так-так-так...

І ХЛІБ, І ДО ХЛІБА

Літо того року не давало жодного перепочинку. Гімнастки готувалися до чергового чемпіонату світу, і Федерація розробила настільки насичений план, що тільки добре підготовлені спортсменки могли витримати навантаження й підійти до відповідальних поєдинків у найкращій формі.

Поступово Ірина Дерюгіна закріпилася в основній збірній команді Радянського Союзу, хоча поки що тренери тримали її в затінку. Та київська школярка й сама добре розуміла, що виступати на рівних із досвідченими суперницями поки що не під силу, а тому наполегливо тренувалася, виступала на різних змаганнях. У ті дні в її щоденнику з'явився ще один характерний запис: «Життя — це боротьба, боротьба за перемогу до останнього дня». І нехай вишукані знавці афоризмів не знайдуть нічого особливо оригінального в цьому вислові, зате зміст його неважко уловити в самому тодішньому житті гімнастки.

Після нетривалих тренувальних зборів у Володимирі вона була запасною на міжнародній зустрічі СРСР — Болгарія, яку виграли радянські спортсменки, що стало неабиякою заявкою на успіх у світовому чемпіонаті, оскільки болгарки здавна вважалися основними претендентками на медалі. Згодом Ірина стає бронзовою медалісткою на молодіжній першості країни. І ось нарешті команда київських «художниць» вирушає до Кіровограда на першість республіки, де Ірина мусить виступати за дорослий склад.

На той час у столиці тренувалася чимала група талановитих гімнасток, і кращі з них — Жанна Васюра, Людмила Євтушенко, Тамара Скородумова, Євгенія Булах та Ірина Ушакова — їхали тепер виборювати золоті нагороди в степове місто.

Чим далі на південь слалась дорога, тим прикметнішим ставав серпень — місяць, коли золоті пшениці лягають у покоси, коли сонце ходить високо над пругами, все в золотому пилку, наче округлий колосок небес, коли пахучі маревця ходять над стернями й копицями соломи, над хазяйновитими лелеками, що застигають над болітцями, мов широколисті квіти латаття. Зелені лісосмуги, якими частіше, ніж лісами, міг похвалитися родючий кіровоградський степ, миготіли гілками, а коли за них почало заходити сонце й висипало дрібні блищачки, сліпли очі. Тоді вона перебігала до проти-

лежного вікна, перед яким розкривався земний затінок, і знову прикипала поглядом до краєвидів.

Боже мій, який широкий світ існує поза тісними квадратами київських дворів, наче прив'язаних до високих будинків, що вічно протикають небеса, скільки нового входить у серце, скільки радості дарує звичайна земля, зігріта літнім сонцем! А на цій землі живуть і трудяться такі казкові люди, як Гіталов. Це ж про нього ще вдома розказувала мама, коли з'ясувалося, що доведеться їхати до південного міста. А ще мати говорила, що той Гіталов не любить лежебок, які не знають ціни хлібові, бо з дитинства звик шанувати людську працю, якою б вона не була, бо людина мусить у першу чергу дбати не про себе, а про свій народ. Отож, певне, тепер той казковий хлібодар веде через степ їм назустріч комбайна і мов приглядається пильно крізь шибку вагона: а чи звикла ти, дочко, шанувати хліб, людей, чи навчилася жити так, щоб ніхто ніколи не посмів сказати тобі докірливе слово, а чи знаєш ти, що красива тільки та людина, що дарує іншим хліб чи радість?

Несподівано за спиною почувися легкі кроки — так ходить лише Валентина Савівна Зінченко:

— А ми там з мамою вже тривожитися почали: чи не вистригнула ти, бува, у вікно до степових русалок.

— А що, хіба вони і в степу водяться? — загорілися очі в Ірини.

— Хто знає, але якщо люди казали, щось та є. Ну, та тобі боятися нічого, ми ж реалісти.

— Реалісти.

— Отож коли так, ходімо до мами, вона якраз усю команду збирає. Помріяли і годі — скоро Кіровоград...

Місто зустріло киян теплом і затишком. З перших же хвилин почалися традиційні обійми, розмови давніх подруг-суперниць, що прибули з інших областей. Згодом вона одержала гарну можливість походити по місту, придивитися до архітектури, яка хоч і не відзначалася особливим стилем, проте несла на собі печать тихої степової задуми. Нові квартали житлових будинків, площа перед приміщенням обкому партії, біля квітників снували люди, дбайливо поливаючи присохлі на палючому півдньому сонці квіти, вузькі вулички, вимощені давньою бруківкою, червонясті стіни комбайнового заводу, — все западало в очі.

Мати клопоталася справами команди, і Ірині нічого не лишалося, як приглядатися до людського вировища і якомога спокійніше чекати наступних подій.

Ірина наполегливо готувалася до них. По тому, з якою невимушеністю й чистотою виконувала всі складні елементи композицій на тренуваннях, як уміла вживатися в образ, відчувалося, що час учнівства лишився позаду, і тепер тільки сила волі, наполегливість допоможуть їй показати все, що вона засвоїла за останній час.

Від тих днів, у які відбувся її перший чемпіонат України, в пам'яті Ірини Дерюгіної залишилися розрізнені деталі. Пам'ятає, як хвилювалася, виходячи на поміст, як пильно приглядалася до суддівських оцінок і по-дитячому раділа успіхові подруг, готуючись полишити заповнений уболівальниками зал, що від святкового гамору й сам зробився затишнішим, приємнішим.

Але і в тому піднесеному настрої не забувала критично оцінити кожен рух, кожен елемент. Недаремно в щоденнику знову з'явилися нещадні самооцінки, поправки на майбутнє: у вправах без предмета «були дрібні втрати», у вправах з булавами «ловля не зовсім чиста, чотири стуки», у вправах з обручем «тремтіла, перегоріла». І вже як підсумок виступу: «На першому місці я. Стала вперше чемпіонкою України, це дуже приємно, але виступала я не за можливостями. Я не дуже задоволена виступом».

Ще не встиг вичахнути запал боротьби, ще уболівальники гаряче обговорювали всі перипетії, а київські гімнастки вже готувалися виходити на поміст у ранзі чемпіонки. Поправляли одна на одній костюми, підбивали зачіски і весело перемовлялися. Не ховали свого задоволення й тренери. Та якщо округле обличчя Валентини Савівни Зінченко було в ті хвилини схоже на зображення сонця в праслов'ян, то Альбіна Николаївна й тут вказувала на помилки своїх вихованок:

— Не думайте, що вже взяли бога за бороду. Приїдемо додому — відпочивати не доведеться.

А дівчатка лише стомлено усміхалися у відповідь, бо ніхто врешті не вловлював якоїсь надмірної погрози в суворому тоні, самі знали, яка ціна золотим нагородам.

Нарешті настав час, коли гімнастки вийшли на поміст отримувати нагороди. Ця мить запам'яталася Ірині особливо. Тоді вона вперше приймала поздоровлення від незнайомих людей, пригортала буйні квіти, намагаючись приховати ними і схвильоване уривчасте дихання, і слези, що ледве прокльовувалися на довгих віях, але так і не наважувалися вититись із очей. І солонуватий поцілунок Жанни, і спокійну посмішку матері, і прохолоду медалі, і очі шанувальників художньої гімнастики, студентів, школярів, робітників, хлі-

боробів, яким вона з подругами приносила радість,— усе взяла вона із собою в життя, як найдорожчі скарби.

Хто знає, чи не тоді, в Кіровограді, Ірина Дерюгіна почала своє стрімке сходження на вершини світового тріумфу, але одне можна сказати з певністю: пора великих надій розквітла київській школярці саме того літа 1973 року. Тоді ж вона почала особливо відчувати невиситиму жадобу приносити радянським людям радість, формуватися справжньою патріоткою, для якої понад усе — інтереси команди, інтереси цілої великої Вітчизни.

Вони поверталися додому. За кілька днів і в полях сталися великі зміни. Там, де ще коливалися під вітрами стебла високих хлібів, стояли кошиці соломи, їжачилися стерні. Колівалися марева за лісосмугами, гайвороння носилося над покосами, все менше комбайнів бовваніло на овидях, усе більше тракторів виходило їм на зміну. І вона відчувала ще чіткіше: нехай не може покласти на стіл людям запахущу паляницю, вирощену власними руками, зате на сторожі людського багатогранного щастя може поставити своє натхнення, ім'я якому — сила, грація, мужність.

В КРАЇНІ ВІТРЯКІВ

Після змагань на Кубок СРСР Ірину Дерюгіну залишили на тренувальних зборах. Дівчина мала виступати в групових вправах, хоч і там конкуренція була досить велика. Дні напруженої підготовки промайнули на диво непомітно — хіба що хвилювання не залишало її: чи візьмуть на першість світу до Голландії, чи знову доведеться чекати свого зоряного часу? А як же кортіло київській школярці взяти участь у таких великих змаганнях, нехай поки що не боротися за золоту медаль, але відчутти напругу боротьби за світову першість, усе, що є в душі, віддати подругам по команді.

Старший тренер збірної Радянського Союзу Валентина Григорівна Батаєв та й чимало інших фахівців наполягли на тому, щоб Дерюгіну взяти запасною для групових вправ. Хто-хто, а краєці тренери знали: завтрашній день художньої гімнастики пов'язаний із такими ось впертими, наполегливими школярками, які хоч і програють поки що досвідченим старшим подругам у чистоті виконання, вмінні вести боротьбу до кінця, зате мають безпрограшний козир — юність.

І ось важкий літак якимось ніби повільно відривається від

бетонної смуги й стрімко злітає в небо. Внизу пропливають московські квартали, завітчані яскравими святковими транспарантами, жовтим листям, що заповнило всю землю, прозорими безлистими парками, і зникають за хмарами. В літаку радянських гімнасток небагато, більше всіляких офіційних осіб та ще туристів, з якими виявився однаковим маршрут.

Тренери знали, що боротьба буде нелегкою, про це свідчили прекрасні виступи на різних міжнародних змаганнях болгарських та чехословацьких гімнасток, та й інші команди прогресували на диво швидко. Художня гімнастика, зародившись у нашій країні, швидко розширила географічні межі до кількох десятків країн, знаходячи мільйони нових прихильників. Про це свідчили й результати попередніх чемпіонатів світу. Якщо в 1963 році абсолютною чемпіонкою стала Людмила Савинкова, то вже через два роки це звання завоювала Хана Мечехова з Чехословаччини. Ще через два роки Олена Карпухіна повернула звання найсильнішої «художниці» нашої країни, але два наступних чемпіонати виграла болгарка Марія Гігова, яка очолювала свою команду й на цей раз. Отже, було над чим сушити голову.

Цього разу Ірина Дерюгіна й Ірина Кириленко летіли як запасні. Хто знає всі тонкощі командної боротьби, той розуміє запасного спортсмена. Запасний мусить бути завжди готовий вступити замість іншого в боротьбу, мусить вміти робити все для команди на будь-якому місці, тобто бути до певної міри універсалом. А ще — виряджати на поміст подруг, підбадьорити в нелегку хвилину, посміхнутися... А ще — перемогти в собі власні претензії заради колективних інтересів.

Голландія зустріла радянських гімнасток осінньою погодою, на яку наклало свій відбиток море. Їх зустрічали в аеропорту, хтось виголошував промову, традиційні голландські тюльпани зачервонили світ. І ось уже комфортабельний автобус мчить їх із Гааги в Роттердам. Тепер вся команда мала розпоряджатися своєю долею сама, і Ірина лише помахала привітно матері рукою — Альбіна Миколаївна залишалася з туристами і тепер лише здалеку могла підтримати в час змагань. Готичні шпилі будівель громадилися так тісно, що важко було знайти бодай клапоть незайнятої землі. Що ж, недаремно голландці жартують: «Бог дав нам небо і сонце, а землю ми відвоювали в моря». Хтось навіть підрахував, що Голландія стоїть на вісімнадцяти мільйонах паль, відгородившись од Північного моря дожелезною насипною дамбою. А ще Ірина вчитала, що понад дев'ять мільйонів населення цієї країни живе на території, яка дорівнює лише Київській

області. Тож не дивно, що так щільно прилягають одне до одного містечка й селища, мало не в суцільну стрічку витяглися вздовж дороги. А ще вона знала, що символом країни здавна став вітряк, і тому не пропускала жодного крилатого велета, що так дивно прикрашав краєвиди.

— Як у нас на Україні подекуди,— подумалось їй.

Говіркий гід не гаєв часу, стараючись із перших же хвилин похвалитися всім, чим славна голландська земля. Він сипав словами, як горохом, називав десятки цифр, сягав у глибини історії і перекидав містки в майбутнє, він жив своїм щоденним натхненням, як актор, що вріс у дорогу роль і ще не набрид сам собі. Ірина невідривно дивилася у вікно і вслухалася в мову, аж доки зненацька з підсвідомого плину думок не вивела її Наталка Крашенинникова:

— Слухай, Іро, так ти в гості до королеви можеш піти!

— Чому? — не зрозуміла Ірина жарту.

— Ти що, не чула? На правах одноіменниці.

— Хіба королеву Іриною звуть?

— Королеву ні, зате одну з принцес так назвали.

— Ну, якщо нас усіх запросять, підемо,— неквапливо відказала й засміялася сама до себе: а й справді, дивно як, що й принцеси в далеких краях носять такі ж імена, як дали їм батьки.

Розмістившись у готелі, дехто з дівчат поривався відразу ж поїхати подивитися спортивний зал, проте Людмила Петрівна Савинкова та Віктор Іванович Сергєєв наказали відпочивати.

Кілька днів пішло на акліматизацію, випробовування залу. Величезна споруда велотреку мала вперше приймати цвіт світової художньої гімнастики, і чим більше набувала святкового вигляду, тим сильніше наростало хвилювання тих, кому доводилося цього разу бути господарями помосту.

Дерюгіна тренувалася в повну силу разом з усіма, відчувала кожен елемент, старалася не випасти з ансамблю. Вона знала, що давати собі послаблення не має права — адже кожної миті може спіткати котрусь із подруг травма чи підступна хвороба. І лише в хвилини затишшя, коли у величезному критому приміщенні майже нікого не залишалось, коли кожен був зайнятий самим собою, використовуючи короткі хвилини перепочинку, вона особливо ясно відчувала, як зараз не вистачає поруч матері, її спокійного слова, навіть погляду. Та закони чемпіонату ніхто не міг переступити, і вона ще більше прив'язувалася до наставників збірної команди.

Десь у одному з розборів тренування Валентина Григорівна нарешті сказала:

— Що ж, здається, дівчатка, все складається добре. Всі в гарній спортивній формі, всі готові до боротьби. Якою б вона не була гострою, пам'ятайте: вам випало захищати честь радянського спорту, бути представницями Радянського Союзу. Знаю, що комсомолкам не варто нагадувати про відповідальність.— Помовчала трохи й мовила тихше.— Демонстрантками від нашої команди вирішено виставити Ірину Дерюгіну та Ірину Кириленко.

Ірина ледве втрималася на місці, почувши про це. Що-що, а такого вона не ждала. Здається, роль демонстранта безвідповідальна: покажи суддівській колегії обов'язкову програму своєї команди й спокійно почувайся за плечима подруг. Але ж від емоційного враження, яке справить на суддів демонстрантка, багато в чому залежить заспів майбутнього успіху. Їй хотілося тут же, в просторій кімнаті, відмовитися від обов'язку, але несподівано прийшла думка: а подругам буде ще важче, не треба було рушати в дорогу, щоб відступати без бою. І вона лише мовчки кивнула на знак згоди головою, уже внутрішньо настроюючись на завтрашній виступ.

Увечері Жанна Васюра на правах старшої наставляла Ірину, як уміла:

— Головне, Ірочко, забути, де ти виступаєш. Подумаєш — Голландія.

— Добре тобі говорити — у скількох країнах побувала.

— Звикнеш і ти колись. А боятися помосту — краще на нього не сходити. Ось побачиш, усе буде гаразд.

І дійсно, дебют Ірини Дерюгіної навіть у ролі демонстрантки привернув увагу фахівців художньої гімнастики. Про її манеру виконання, артистизм і спортивне завзяття доброзичливо писала преса, пророкуючи юній гімнастці велике майбутнє. Та поки версталися газети, вона вписувала в свій незмінний спортивний щоденник: «Виконувала вправи. Була ва — 9,2 бала, стрічка — 9,4 бала. Були помилки».

Ірині аплодували навіть судді, особливо за вправи зі стрічкою, поставлені на музику вальсу А. Петрова з кінофільму «Бережись автомобіля».

Заспів для всієї команди був зроблений непоганий. Вона сама ще не могла зрозуміти цього, а тому самокритично аналізувала кожен виконаний елемент, не роблячи жодної поправки на незвичність обставин та власні емоції. По теплому вітанню подруги і посмішці В. Г. Батаєн відчула, що не підвела команду. Одягнувшись, вибралася в просторий хол і

ледве не впала: просто на неї, лавіруючи між людьми, крокувала мати.

— Мамо! — закричала щодуху Ірина й кинулася назустріч.

Здивовані люди розступалися несамохіть перед дівчиною з великою спортивною сумкою, вони не зрозуміли, що значить оте коротке схвильоване слово, зате відчули нестримну радість і собі заусміхалися. Хіба потрібні були тлумачі, щоб перекласти звичайну людську радість зустрічі двох рідних людей у чужому місті, хіба очі людські не могли виразити більше, ніж слова незрозумілої їм мови!

— Де ти пропадаєш? — гомоніла дівчина, припадаючи до матері всім струнким тілом.

— А ти що, без матері вже й кроку не можеш ступити?

— Та не в тім річ. Бачила?

— Бачила. Молодець! А про помилки вдома будемо говорити.

Вони поспіхом ділилися новинами, прогнозували, аж доки хтось із туристів не покликав Альбіну Миколаївну. Рушили на вихід. Уже коли збиралися прощатися, Ірина запитала:

— А де Валентина Савівна?

— Мала приїхати, але поки що не видно. Не журись, якщо вона захоче, то й за океан добереться.

Засигналив шофер, і Альбіна Миколаївна, міцно поцілувавши дочку, побігла через майдан, на ходу кричачи:

— Завтра зустрінемося тут же. Я буду у верхньому секторі, де всі наші. Привіт дівчаткам!..

Довгий автобус важко рушив з місця, розвернувся й за хвилину заховався за стінами будинків, тільки сизий димок ще деякий час коливався перед очима та відлуння голосу звучало у вухах. Що ж, завтра, то й завтра.

Тихо займався ранок. Знадвору налітав поривчастий вітер, торгав відчинену квартиру, мов хотів обірвати короткий дівочий сон. Про щось незрозуміле говорило радіо, оживало місто, заколисане роботою і пізньою осінню. Ірина встала й заходилася робити гімнастичні вправи. Це вже давно стало в неї звичкою, навіть рисою її бурхливого, наповненого подіями життя. Розігрівшись, підступила до вікна й виглянула надвір. Десь там, на тому боці, погойдувалося Північне море з теплим Гольфстрімом, що зігрівав цю скупу землю, десь там, за пругом, лежали невідомі світи, що манили до себе її уяву.

Попереду був незвичайний день. Він промайнув якось непомітно, хоча Ірині й не судилося виходити на поміст. За дівочим гамором, за словами, які нічого не виражали, ховало-

ся велике хвилювання. Ще й ще раз підганяли форму, прислухалися до слів тренерів, що й самі сьогодні стали іншими. Вступали в свої права права сила звички, настрої на змагання, давно засвоєний досвід, і кожний вчинок, рух, дія набирали тієї осмисленості й доцільності, яка не вимагає додаткового тренажу.

Нарешті звечоріло. Автобус повільно повз через місто до яскраво освітленого велотреку, десятки машин обганяли їх, і здавалося, що все місто сьогодні рушає туди, де має вирішитися доля найвищих нагород. Дівчата сиділи принишклом, гаючи хвилювання.

Урочисті марші змінювали один одний, величезні ліхтари виливали в збуджений зал потоки світла, що пломенили на пелюстках тисяч тюльпанів та гвоздик, відбивалися в людських очах. Разом з дівчатами готувалася до параду учасників і Ірина. Що з того, що їй не виходить більше на поміст, не перебирати подумки кожену деталь групової композиції — вона вийде разом з подругами під сяяння прожекторів як повноправний представник радянського спорту і гордою ходою пройде перед очима тисяч уболівальників, запасних у такій урочистості нема, бо й вона дочка великої країни, що послала їх на землю тюльпанів та вітряків. Уже приготувавшись до виходу, не втерпіла, щоб не підійти до самого помосту й визирнути в зал та пошукати очима матір. В ту хвилину запала тиша — оркестр узяв паузу, щоб за якусь мить почати парадну мелодію, і зненацька серед тиші пролунав накотистий голос:

— Са-ві-вна-а!

Ірина аж здригнулася від несподіванки: чи то їй причулося, чи й справді в притихлому гаморі пролунав материн голос? Вона повила очима по трибунах вгору і таки побачила матір — та стояла і радісно вимахувала руками кудись до протилежних рядів. Ірина глянула туди і під яскравим світлом серед інших обличчя вирізняла кругле, усміхнене обличчя Валентини Савівни. Таки прилетіла «бабуся української гімнастики», як охрестили Зінченко вихованки!

Гримнув оркестр, і звуки акордів засвітилися під склепінням залу, відбилися на полотнищах прапорів країн — учасниць чемпіонату. У висвітлене коло одна за одною вступали команди гімнасток, перед якими статисти несли прапори країн. То було чарівне видовище. Струнки, граційні дівчата в різнокольорових костюмах з'являлися перед уболівальниками, телекамерами, фотооб'єктивами, і було щось у їхній ході від лісових газелей, що спокійно прямують стежиною до

кришталевого струмка. Від такого видива завмирав подих, і не треба було агітувати за художню гімнастику — вона сама промовляла за себе.

Як тільки під гучні оплески вийшли на поміст радянські гімнастки, проміння схрестилося на червоному прапорі, він розквітнув, як пелюстки величезного тюльпана, і поплив уздовж помосту. За ним струнким строем крокували дівчата — Галіма Шугурова, Наталка Крашенинникова, Галя Шафарова, Жанна Васюра, Алла Засухіна, Наталка Говорухіна, Людмила Качкалда, Галина Криленко, Наталка Лащинська. Ага, ось і улюблениця Валентини Савірни крокує, гордо піднявши обличчя, виставивши за звичкою трохи вперед плечі.

У ті дні Ірина мала можливість бачити зблизька знамениту болгарку Марію Гігову. Але поряд із замилюванням її майстерністю оживало й інше почуття — бажання бачити переможцем одну з радянських гімнасток, і це почуття змушувало дівчину віддавати всі сили для того, щоб допомогти їм настроїтися на боротьбу: подати в потрібну мить обруч чи розправити складку на купальнику, а то й просто пригорнутися до плеча подруги.

А як вона кусала губи, коли трапилася прикра несправедливість з лідером змагань Галімою Шугуровою, яка блискуче виконала вправи з обручем, та один з арбітрів несправедливо виніс вирок: вихід обруча й заступ за поміст, що коштувало їй дві десятих бала. В результаті Галіма опинилася на другому місці.

Нервували гімнастки, нервували тренери, не могла заспокоїтися Галіма. Десь уночі радянські оператори, що знімали виступи наших гімнасток, проявили плівку й побачили, що оцінка Галімі занижена зумисно. Представник радянської команди Юрій Титов подав офіційний протест, приклавши до нього кінодокумент, і врешті-решт суддівська колегія поправила помилку надто необ'єктивного судді, додавши втрачені дві десятих бала.

Радоцям не було краю, і в наступних вправах Шугурова виступала блискуче, мов затялася перемогти всі суддівські антипатії. Виклик долі подесятерив сили радянських гімнасток. І коли завершився третій день змагань, вони здобули впевнену перемогу. Галіма Шугурова розділила перше місце з Марією Гіговою, а Наталя Крашенинникова отримала бронзову медаль у багатоборстві.

Блискуче виступили радянські гімнастки і в групових вправах, де тон задавала Жанна Васюра — безперечний лідер

ансамблю. І коли їм вручили золоті медалі, Ірина не втрималася, підбігла до землячки й по-дитячому розцілувала її.

— Знаєш, Жанно, я так хвилювалася за вас, ніби сама виходила на поміст, а може, ще й дужче.

— Певно, дужче,— відповіла щаслива Васюра,— бо нам ніколи було думати про хвилювання. Спасибі й тобі, Ірочко, що допомагала.

Дівчата щиро обнялися, мов забули про все на світі, мов були уже десь на рідних дніпровських берегах, заради слави яких дали прекрасний спектакль на чемпіонаті світу.

Успішно виступили радянські «художниці» і в четвертий день, коли розігрувалися нагороди в окремих вправах. І коли відбувалося урочисте закриття чемпіонату, коли знову розкотисто гриміла музика, глядачі зустріли появу родоначалниць спорту грацій оваціями.

Ірина побачилася з мамою пізно увечері в тому ж таки вестибюлі. Їм знову доводилося ненадовго розлучатися. Та не про це була розмова у ті хвилини — Іра захоплено переповідала всі перипетії боротьби, наче мати не була свідком того, а вже коли мали сказати прощальні слова, побажати одне одному щасливої дороги, раптом сказала:

— Знаєш, мамо, я наче сама виграла медаль. Адже вона наша, радянська!

Шумів, вирував Роттердам, переповідаючи свіжі спортивні новини, і довго не спали тої ночі винуватиці великого свята...

ДЕНЬ ТРЕТІЙ

До залу по двоє, по троє сходяться стрункі смагляві дівчатка. Вони мов пропливають у повітрі — така легка у них хода, так граційно виглядають, що і найбайдужіші перехожі мовчки милуються ними.

У роздягальні весело. Стримана Вікторія Серих за звичкою тулиться ближче до закутка, Людмила Бережна на правах старшої, заміжньої, перепитує школярок про всілякі новини, а в самому закуткові, куди не догляне суворе тренерське око, мале дівча крадькома дожовує солодку цукерку, яку поклала їй на дорогу жаліслива мати. Та як тільки прочинилися двері й на порозі з'явилася постать Валентини Савівни, а її не чекали — хтось казав, що захворіла, дівча миттю заходилося ховати обличчя в одежині. Зінченко зрозуміла ситуацію і лише насварилася пальцем.

— Та вона не снідала, — заступилася за меншу подружку Людмила, — і оце не втерпіла...

— Тобі то нічого, — відпариувала Валентина Савівна. — Заміж вийшла — і як огірочок. То-то, видно, чоловік любить.

Дівочий сміх шпарко злітає в кімнату. Хтось обіцяє незабаром підшукати гідного жениха дівчаткові, а воно не знає, чи відбиватися, чи швидше дожовувати цукерку й мерщій летіти нагору до залу, звідки вже долітають уривчасті звуки музики. Зінченко закоханими очима вдивляється в дівчаток, а сама згадує, як отаким же дівчатком приходила колись до залу її улюблениця Іра, як сиділа в куточку й спокійно робила обручки з трубочок для коктейлів.

А Ірина тим часом уже завершувала заняття хореографією.

Зранку Тамара Вільвіна примусила працювати на повну силу. Спершу ставало трохи мляво, боязко приземлятися після високих стрибків на травмовану ногу, але згодом вона посміливішала і працювала настільки натхненно, що забула й про час.

Після чергової серії елементів почула лагідний голос Тетяни Дмитрівни Бабич:

— Іро, підійди на хвилинку, тиск зміряємо.

Ірина мовчки присіла на лаву. Спритні пальці лікаря обмацали руку, присосок вимірювального приладу вп'явся в тіло, аж самій почувся чіткий пульс, але вона намагалася не звертати жодної уваги на показники, знала, що ніяких відхилень не може бути, відчувала, що сьогодні вдасться попрацювати на повну силу. А по обіді сходить на тенісний корт, відволічеться трохи та й форму збереже. Вона знала Тетяну Дмитрівну, здається, все життя. Ще й на поміст не виходила, а горнулася до лагідної жінки з такими теплими очима, в яких, здається, жодного разу не зблискували сталеві іскри.

Теплі руки лікаря торкнулися травмованої ноги.

— Тиск у нормі. Можливо, заморозимо коліно?

— Ні, я його в парилці сьогодні поніжу.

— Ти б дала собі перепочинок, Ірочко.

— Тільки після Спартакіади, Тетяно Дмитрівно,— весело сьйнула великими очима у відповідь і знову підвелася, рушила до килима, на який уже вибігали подруги.

Знову розпочинається буденна робота, лунають команди Альбіни Миколаївни. А Тетяна Дмитрівна сидить у куточку біля своїх недремних приладів, а згодом рушає до затишної кімнатки готувати своїм улюбленицям сік. І вже відпочиваючи, Ірина розповідає їй, як колись прокинулася серед ночі, і так їй закортіло скуштувати щось смачне, що, навіть не розплющуючи очей, напوماцки дісталася до холодильника, прислухалася, чи сплять мати з батьком, відчинила дверцята, дістала з прохолодної камери шматок м'яса чи ще щось таке запахуще і аж тоді схаменулася, швидко причинила дверці й знову рушила до своєї кімнати. Чи могла вона сама собі ускладнювати життя, коли йшлося про форму, про кожну деталь готовності до відповідальних змагань, зрештою, про красу й досконалість власного тренованого тіла?

І Тетяна Дмитрівна лише тяжко зітхає, мовляв, нічого не вдієш, режим порушувати не можна. Бо вона вже сама добре знає ціну спортивного успіху й ніколи не дозволить собі, щоб дрібний камінець раптом завадив нестримному рухові по широкій дорозі. Вона закохано вдивлятиметься в чарівницькосту, яких бачить найчастіше отак, у буденних умовах, знає примхи й болісті кожної, поїтима їх теплим яблучним соком, що сама готувала, доки дівчата ще й ще раз доведуть свої групі вправи до тренерського еталона, наказуватиме їм боятися протягів та хвороб.

Бо вони для неї завжди залишаються дітьми.

Навіть коли їх знає весь світ.

Навіть коли вони стають володарями найвищих спортивних титулів, про які можуть мріяти закохані в художню гімнастику дівчата.

БРОНЗОВИЙ ТРАВЕНЬ

1974 рік передбачався досить напруженим. Окрім внутрішніх змагань різних рангів, радянські «художниці» мали взяти участь у кількох міжнародних зустрічах, де суперницями їх були, як правило, основні конкурентки з Болгарії, Польщі, НДР. Після минулорічного чемпіонату світу, де радянські гімнастки виступили тріумфально, здобувши 10 золотих, 3 срібні і 2 бронзові медалі, їхнім суперницям не терпілося дати бій, повернути втрачені позиції. Для того, щоб зберегти лідерство, потрібно було шукати нові елементи, ускладнювати композиції довільних програм, шліфувати кожну деталь, гартувати силу волі. До збірної команди все впевненіше входили юні гімнастки — Ірина Дерюгіна, Людмила Євтушенко, Еріка Шіллер та інші. Адже в країні виросло чимало талановитих гімнасток, і гідну заміну можна було підшукати завжди.

Про це йшлося на загальних зборах збірної країни в Новгородську 10 лютого. Десять кращих гімнасток Радянського Союзу мали готуватися до нових змагань під керівництвом В. Г. Батаєн, Л. П. Савинкової, В. І. Сергєєва, Е. М. Овсянникова. Серед тренерів всесоюзного збору вперше була й А. М. Дерюгіна. Її авторитет уже не вимагав додаткових рекомендацій, оскільки вихованки київського «Спартака» не раз гідно захищали честь радянського спорту.

Після напружених тренувань Іра записує в щоденнику: «Стежити за плечима, не піднімати їх при виконанні вправ; збільшити кількість стрибків, виконувати їх правильно; домагатися співучості й злитності корпусу, щоб не було порожніх місць у вправах; зміцнити руки й прес; схуднути на два кілограми. Якщо я позбавлюсь усіх недоліків, стану ще кращою, ніж зараз».

І вона виконувала всі тренерські приписи та власні завдання, про що свідчили наступні виступи.

У змаганнях на приз журналу «Советская женщина» в Сочі київська школярка потрапляє до фіналу з усіх видів багаторбства.

1 квітня вилетіла з Москви до Варшави і непогано показала себе в Познані на «Турнірі весни».

6—8 квітня, перемагаючи втому, виступила на республіканській першості товариства «Спартак» і поділила загальне перше місце із Жанною Васюрою.

20—21 квітня на міжнародних змаганнях «Ритми мистецтва» в Ризі зайняла почесне третє місце і одержала титул «Міс грація».

26—28 квітня в напруженій боротьбі знову стала чемпіонкою України в багатоборстві.

10—11 травня на міжнародних змаганнях «Студентська трибуна» в Болгарії зайняла четверте місце.

Сам перелік змагань дивує своєю насиченістю: безконечні перельоти, переїзди, напружені поєдинки могли виснажити й не такий загартований організм, а що вже казати про дівчину, якій впору було ходити до школи, жити дівочими таємницями та безхмарними мріями. Та великий спорт ставив свої вимоги, змушував рано дорослішати й спізнавати життя в широких масштабах. Від недавньої напівдитячої безтурботності майже нічого не лишилося, Ірина Дерюгіна виростала в справжнього загартованого бійця, готового до будь-яких випробувань долі.

Головним змаганням того року був особисто-командний чемпіонат у Мінську, де в двадцять шостий раз мали зібратися найсильніші «художниці» країни. Україна виставила досить сильну команду, здатну боротися за найвищі нагороди.

Стояв ранок, які бувають лише в кінці весни, коли літня спека ще не пригнічує буйну зелень, а нічна прохолода встигає остуджувати землю. Поїзд Київ—Мінськ прибув вчасно, але було ще так багато вільного часу, що вся команда, розташувшись у готелі, негайно залягла спати. Проспали до дванадцятої години, поснідали й пообідали водночас, знову перепочили, і коли місто вкотали ясні сутінки, вирушили подивитися на спортивний зал.

Їхня черга випадала на двадцятую годину, але дівчатам не терпілося хоч трохи роздивитись арену майбутніх змагань. Знайшли вільний майданчик і розпочали розминатись.

Ірина спокійно перевдяглася і відразу ж відчула приплив енергії: її завжди бадьорили оці щільні дотики костюма, від яких кожен м'яз ставав ніби рельєфнішим, еластичнішим. Звичні команди тренерів, гупання булав, бренькіт обручів, майоріння різнокольорових стрічок заповнили світ, змусили її зосередитись. Вона пройшла кілька разів вправи зі скакалкою, тричі — з обручем. Здається, тривоги зайві, руки й ноги

слухались найменшої команди, що визривала десь у глибинах мозку.

— Дівчатка, пора на поміст,— почувся голос Альбіни Миколаївни.— Зараз побачимо, на що ви здатні. Тільки не думайте, що на прогоні можна економити сили — пізно, завтра змагання.

Зібравши нехитре спортивне збіжжя, дівчата рушили вниз. Над помостом виляся густа пилюка, мов хто проїхав возом по сільській вулиці.

— Ну й ну! — похитала головою Жанна Васюра.

— Нічого, для всіх умови однакові,— заспокоїла її Валентина Савівна.— Завтра краще буде, а зараз давайте по черзі.

Тонкий тирсовий настил справді вибухав пилюгою від найменшого доторку — зал був ще не готовий до чемпіонату. І як тільки чергова гімнастка робила перекат, тирса в'їдалася в одяг, сліпила очі, подразнювала руки й ноги. Та дівчата сумлінно виконували тренерські команди і незабаром забули про все на світі.

Ірина пройшла прогон зі скакалкою, взялася за обруч. Втрат не було, хоч злитість із музикою могла бути кращою. Трохи краще було у верхньому залі, куди вони перебралися. М'яч вільно качався по руках і спині, приємно холодив шкіру.

Чемпіонат розпочався наступного дня увечері.

Зазирнемо до спортивного щоденника Ірини Дерюгіної, який стисло передає її внутрішній стан.

«28 травня. Команда України виступала о 20-й годині, виконувала вправи з обручем і скакалкою. Мій результат в обов'язкових вправах із скакалкою — 8,85 бала. Все виконала гарно, навіть сама була задоволена. Дуже хвилювалася, але змогла себе заспокоїти. Вправи з обручем — 9,65 бала. Виконала без втрат усі зв'язки і складні елементи. Мене навіть похвалили. Після першого дня на третьому місці, слідом за Крашенинниковою і Шугуровою.

Другий день змагань. Піднялися пізно, поснідали. На 12-ту годину збірну команду СРСР запросили до ЦК комсомолу Білорусії на цікаву розмову. Увечері на змаганнях за обов'язкових вправи без предмета одержала оцінку 9,15 бала. Залишилася на третьому місці. Після змагань пройшла по кілька разів для себе вправи з м'ячем і стрічкою.

Третій день. Виспалась гарно. Вправи з м'ячем виконала чисто, без втрат, трохи не вистачало емоцій, і був трагічний вираз обличчя. Результат — 9,6 бала. Вправи зі стрічкою —

9,6 бала, провела чисто, без втрат чи заплутувань. Трохи б ще «вогнику», але й так зайняла третє місце».

Жодної емоційної оцінки — тільки констатація фактів, тільки самоаналіз. А скільки напруження було у ті три дні, скільки сліз радості й печалі оросило дівочі очі! Все залишилося в глибинах душі.

Вони так і йшли на параді переможців: першою Наталка Крашенинникова, яка відтіснила Галіму Шугурову на друге місце, за ними представниця України Ірина Дерюгіна, київська дев'ятикласниця. В упертій боротьбі вона вперше завоювала бронзову медаль абсолютної першості, наблизившись упритул до визнаних лідерів вітчизняної художньої гімнастики.

Серед команд перемогли представниці Російської Федерації, за ними йшли наші землячки, замикали трійку призерів господарки чемпіонату.

Того ж дня Ірина Дерюгіна додала до своєї колекції нагород срібну медаль за вправи з обручем і бронзову за вправи зі скакалкою.

У щоденнику з'явився ще один запис:

«У перший день літа їхали до Києва. От і закінчилася весна, весна-74. Для мене вона закінчилася вдало і щасливо. Особливо вдало на першості СРСР, де я зайняла третє місце. Це велике досягнення для мене і для мами».

За чемпіонатом країни дороги Ірини Дерюгіної стелилися в різні краї і на різні змагання.

Після успішного виступу на міжнародній зустрічі з болгарськими гімнастками в курортному місті Бургасі їй було присвоєно звання майстра спорту міжнародного класу.

Потім на першості Центральної Ради ДСТ «Спартак» в сибірському місті Омську, яке уславилося своєю оригінальною школою художньої гімнастики, вона не тільки виграла загальне перше місце, а й була найсильнішою в усіх окремих видах.

Ще однією серйозною перевіркою сил були змагання на Кубок СРСР і чемпіонат країни в групових вправах, що проходив у Томську. Він зібрав під свій прапор найсильніших гімнасток країни: Галіму Шугурову, Наталку Крашенинникову, Аллу Засухіну, Галину Шафрову, Галину Логвинову, Ірину Кириленко, Жанну Васюру, Людмилу Євтушенко, Любов Білікіну. Цього разу Ірина будь-що вирішила боротися за перемогу. І результати сказали самі за себе: як і на попередньому чемпіонаті країни, вона завоювала загальне третє

місце, а з окремих видів здобула ще дві золоті, одну срібну і одну бронзову медалі.

У першій половині листопада Київ приймав гімнасток НДР, що прибули на традиційну матчеву зустріч з українками. І тут Дерюгіна не залишила суперницям жодних надій на перемогу.

А вже в другій половині місяця, коли рідна земля от-от мала заховатися під снігом, Ірина з подругами вирушила в південну півкулю планети — в Австралії, Новій Зеландії та Малайзії радянські дівчата мали популяризувати свій улюблений вид спорту.

Її проводжали всім сімейством. Іван Костянтинівич був, як завжди, спокійний, з його вигляду не зрозумівш, чи вирушає донька в сусіднє місто, чи в такі далекі краї, куди й по карті нелегко дістатися. Альбіна Миколаївна помітно хвилювалася, та щоб ніхто не помігив нічого, заходжувалась то поправляти неіснуючі складки на доччиному пальті, то перепитувати, чи все необхідне взяла. Пронизливий холодний вітер горнув останнє багряне листя по асфальту, і від цього робилося ще сумніше. Добре, що вічна оптимістка Валентина Савівна не втрачала присутності духу й намагалася жартами прогнати тривогу.

— Ти, Ірочко, як тільки прилетиш, зразу ж зателефонуй.

— Таке скажете,— відмахується дівчина.— Це ж вам не з Москви чи Жмеринки.

— Ну, тоді хоч ляльку дістань і поговори з нею, як зі мною, воно й полегшає, наче знову ми разом.

— Та годі вам, Савівно,— бентежить Альбіна Миколаївна.— Он уже провідник руками розмахує. Віжи, дочко.

Ірина припадає по черзі до всіх провозатих і прудко стрибає на східці, ще якийсь час видніється в дверях тамбура, але поїзд набирає швидкості й зникає за привокзальними будовами. І тільки тоді мати відчуває, яка порожнеча поселяється в її серці, як пронизливо віє вітер самотності й шепоче вслід ешелону:

— Щасливої дороги, Ірочко! Повертайся скоріше...

ДЕНЬ ЧЕТВЕРТИЙ

— Ой-ой! — під склепінням спортзалу чується розпачливий дівочий голос.

Різко уривається музика, Валерій Козлов п'ятірнею закидає пряме смолисто-чорне волосся і застигає над роялем. Він давно бже звук до найнесподіваніших зупинок, до цього ритму життя, коли здається, що то не мелодія рветься, дробиться на скалки, а власне серце, для якого давно стало правилом: життя — це музика. Нервово нащукавши чергову сигарету, крадькома зникає із залу «Спартака», кинувши погляд на Людмилу Євтушенку.

А Людмила аж заходиться від болю. Забившись у куток, без кінця розтирає руку, і на віях провисають такі чисті сльози, мов дитина згадала якусь незаслужену образу та й не може позбутися її. Вже давно злостива оса зникла з-перед її очей, дівчата розтерли пухиря, та несподіваний укус крилатої мандрівниці все не дає спокою. А літня спека доймає дівчат, здається, що стіни зіткані з вогню та полум'я.

Вимушена пауза затягується, і Валерій, стоячи за нещільно причиненими дверима, прислухається до дівочих голосів, а сам витає думками десь далеко у світі музики.

Вона супроводжує все його життя — від домашніх занять до навчання в Київському музичному училищі, від трирічної роботи в столичному хореографічному училищі й до кількарічного перебування на посаді акомпаніатора в «Спартаку». Вихований на традиціях класичної музики, на довершеності музичних образів, він довго не міг звикнути до сваволі постановників композицій. Здавалося, як можна брати загальновідомому класику й рубати її на шмаття, пристосовуючи до ритму спортивних вправ? Одного разу він натякнув на це Ірині.

— Знаєш що, Ірино? Може б, нам повернутися до традиційної естрадної музики? Серце кров'ю обкипає...

— Ні, Валеро, набридло. Хочеться заспокоїтися, жити вагомими музичними образами, а не примітивною ритмікою. Так що давай краще шукати щось своє.

І він згодився, знаючи, що його не переважить. Пам'ятав, що все в художній гімнастиці мусить іти від музики, від звукової стихії, але хореографія вперто відтісняла мелодійну образність на другий план, треба було шукати таку форму, яка б поріднила обидва мистецтва, урівняла їх у правах.

Він відчув одразу ж, що Ірина, як ніхто інший, чує музику. Якось вирішив на одному із незначних змагань навіть поекспериментувати. Вона виконувала вправи, а він зумисне то уповільнював, то несподівано прискорював темп, і Держіна чутливо вловлювала всі нові нюанси, так наче нічого їй не ставалося. Чи не тоді, в години роздумів, Валерій зжився із своєю роллю?

У вправах із м'ячем звучить музика А. Хачатуряна з балету «Спартак». Ставив усю складну композицію московський хореограф Д. С. Бечак. Було враховано все: і характер гімнастики, і вибуховий темперамент, і виразний артистизм, і тонке відчуття всіх нюансів багатой музики видатного композитора. І Валерій вирішив хіба що додати якісь деталі, прийнявши всю композицію.

Зате для вправ з булавами вони довго добирали музику, аж доки не зупинились на лезгинці, і народний характер кавказької мелодії припав до душі Ірині, підкреслив особливості вправ з булавами, які вимагають темпераменту, іскристого темпу.

У таких же пошуках народилися динамічні вправи із скалкою, для яких найбільше підійшла блискуча музика Г. Свиридова «Часе, вперед!». Каскад високих стрибків, віртуозне володіння предметом, політ над помостом робили мелодію зримою, майже фізично відчутною — так, ніби гімнастка заповзялася передати нестримний плин часу, до краю sprужений діяннями радянських людей, непереможної жади людського духу до удосконалення.

Для вправ зі стрічкою вони обрали токкату й фугу ре-мінор Й.-С. Баха. Невдовзі Ірина зжилася з могутнім плином старовинної музики, знайшла таке трактування складної образності німецького музики, що її вправи стали класичним прикладом нового прочитання творчості Баха.

А Валерій полюбив цей спортивний світ, ці вічні пошуки нового, напругу боротьби, і якщо його музика стає в пригоді, значить, недаремно живе, шукає і знаходить...

Рипнули високі двері. Він погасив сигарету й озирнувся. Із щілини світилися стомлені Ірині очі.

— Валеро, годі тобі нищити себе.

— А що, вже вгомонилися?

— Сам чуєш. Давай пройдемо вправи з булавами...

Валерій Козлов швидко сів за рояль, пройшовся по клавішах і завмер у чеканні. Ось зараз Ірина Дерюгіна розпочне в черговий раз вправи, а він буде непомітно відриватися від клавіатури, намагаючись уловити всі її рухи: якщо впаде булава, дасть акцент, підожде гімнастку, а коли шалений темп досягне апогея, він також не відстане. Бо йому майже так само важко переживати кожну невдачу, бо й він причетний до творення високого мистецтва.

РІК ВАЖЛИВИХ ПЕРЕМІН

У спортивному житті Ірини Дерюгіної 1975 рік можна назвати етапним. Наполеглива робота почала швидко приносити вагомі результати, з'явилася стабільність, оте відчуття викінченої майстерності, яке дає невовиму для непосвячених перевагу в кожному русі, в кожній деталі. Маючи природну здатність усе скоплювати на диво швидко, вона вже й сама навчилася критично оцінювати кожен елемент композиції, стала спокійним аналітиком, який здатен вгамовувати стихійні пристрасті. Багаж змагального досвіду зростав і виводив Ірину в лідери світової художньої гімнастики.

Уже перші значні змагання засвідчили, що Дерюгіна поступово обходить своїх основних суперниць у боротьбі за високі нагороди.

На початку березня вона отримує приз журналу «Советская женщина» в рідному Києві. Через деякий час стає абсолютною чемпіонкою України, вигравши при цьому і всі окремі види програми.

Важливими для підготовки до основних поєдинків року були змагання кращих гімнасток світу «Корбель-75». Тридцять дві учасниці зібралися напередодні Першотравневого свята в Парижі. До їх числа увійшли й радянські гімнастки. Доки знайомилися з чарівним містом, ще було сяк-так. Але кожній кортіло пошвидше ввійти в плин боротьби — адже всі тогорічні змагання розглядалися під прицілом VII чемпіонату світу, що мав відбутися в листопаді у Мадриді.

Нарешті їм дозволили тренування в Палаці спорту, й Ірина відчула полегкість — два дні вимушеної бездіяльності драгували її, а готельні умови аж ніяк не сприяли підтриманню спортивної форми. І коли поверталася зморена вечірніми вулицями, розквіченими барвистою ілюмінацією,

а подекуди й транспарантами, якими робітництво столиці Франції виановувало свято міжнародної солідарності,— відчувала, що готова до випробувань.

Змагання почалися 3 травня о двадцятій годині. За традицією, було урочисте відкриття, квіти, промови, останні напутні слова тренерів, але був і прикрий відступ від традицій: всі учасниці виступали єдиним потоком, що вимагало нелюдського фізичного й морального напруження.

І ось уже час перелинув далеко за північ, хилило на сон, та Ірина перемагала себе, ішла від вправи до вправи все впевненіше. Коли ж судді підраховали бали, виявилось, що Дерюгіна, можна вважати, майже дебютантка, впевнено виграла перше місце, обійшла всіх іменитих суперниць.

Була половина другої ночі. Ірина приймала поздоровлення, усміхалася, помахом руки вітала десятки тисяч глядачів, які підвелися з місць, а сама подумки шепотіла:

— Спати, спати, впасти на постіль і забутись, бо завтра ж іще боротьба...

Сон відновив сили, і на поміст у фінальних змаганнях вона вийшла свіжою, життєрадісною, готовою боротися за медалі з окремих видів. І таки зуміла додати до першої найвищої нагороди золоту медаль за вправи з обручем, срібну — за вправи зі стрічкою та бронзову за вправи з м'ячем.

Світова преса заговорила про Ірину Дерюгіну як про реальну претендентку на перемогу в чемпіонаті світу, відзначаючи бойовитість її натури, блискучу манеру виконання складних елементів, де пластика органічно поєднується із суто спортивним настроєм.

5 травня вона повернулася до Москви, а вже наступного весняного дня виступала в Жданові на першості Центральної Ради ДСТ «Спартак». Не могла ж вона дати собі перепочинок, якщо йшлося про честь рідного київського «Спартака», де під керівництвом Альбіни Миколаївни тренувався основний склад команди. Адже якраз того року на чемпіонаті країни боротьба за командний приз мала вестись між спортивними товариствами, і спартаківки готувалися дати нарешті бій представницям «Буревісника», незмінним лідерам останніх років.

Ірина виграла і ці змагання, зайнявши всі перші місця.

У дні ждановських поєдинків в її щоденнику з'являється запис: «Почувалась погано, стомилася, хочеться спати».

Але відсипатися чи, як то кажуть, поживати на лаврах не було можливості — ще не зітерлись враження від черго-

вих перемог, як дівчина почала підготовку до чемпіонату СРСР, що мав проходити в Ростові-на-Дону.

Спартаківці згуртували досить сильну й рівну команду — під прапор одного з найстаріших спортивних товариств країни стали відомі гімнастки Жанна Васюра, Сауле Берлибаєва і юні Галина Логвинова, Ольга Плохова, Ольга Рабинович. Маючи непогану базу в Києві та досвідчених тренерів, що працювали під керівництвом А. М. Дерюгіної, дівчата твердо розраховували на перемогу і працювали з натхненням.

27 травня найкращі гімнастки країни зібралися в степовому місті над тихим Доном. Настрій у всіх був бойовий, кожній грації хотілося вже тут довести своє право бути захищеною в головну команду країни для підготовки на чемпіонат світу. Та коли вряди-годи хтось із основних претенденток все-таки вгамовував потаємну дрож, Ірина здавалась абсолютно спокійною. Вона вже встигла виробити той внутрішній темпоритм, коли до основних змагань підходиш у найкращій формі, коли вмієш дати передих м'язам і нервам, а потім знову готуєш себе до злету. Влягаючись спати, ще раз подумки перебігла елементи вправ, кинула оком на спортивне знаряддя, що тихо дрімало в кутку. Саме тіві миті в двері постукали.

— Хто там? — спитала збайдужено.

— Свої,— почувся знайомий голос, і відразу за ним до кімнати зайшла Валентина Савівна.— Побачила вогник, от і не втрималась.

Певний час вони сиділи зовсім мовчки — навіщо потрібні слова, коли про все говорено й переговорено.

Нарешті Валентина Савівна глянула на Іру. Та лежала розслаблено в ліжку й тільки поблискувала очима. Права рука звільнено звисала вниз, наче ділячи біле полотно простирадла, довгі пальці, ще більше видовжені в сутінках, ворушилися, вловлюючи якусь внутрішню музику роздумів, і гостя несподівано вловила себе на тому, що думає про дівчину, як про свою доньку, і від того не втрималася на стільці, підхопилася, ніжно погладила звисаючу смагляву руку і мовила:

— Ірочко, хай щастить тобі!

Сухий, ледве охололий на ніч вітер накочувався й накочувався із розлогих донських степів, паморочив голову трупком долину й чебрецю, наче зманював кудись іще далі, куди їй не доводилося ступати в житті...

В роздягальні панує звична діловита атмосфера. Де й поділася жвава дівоча безтурботність — кожна заглиблюється

в себе, ще й ще раз настроюється на боротьбу. Спартаківки, що встигли здружитися за дні спільних тренувань, зайняли куточок і допомагають одна одній підготуватися до виходу на поміст. Звідкілясь з'являється Альбіна Миколаївна, на завжди незворушному, строгому обличчі ледве ясніє спокійна усмішка.

— Ну, дівчатка, двом смертям не бувати... Головне — не тушуватися.

Кинула фразу — і зникла так само раптово, як і прийшла. Тепер їй нічим допомогти своїм вихованкам, хіба що добрим словом чи порадою, поглядом чи помахом руки. Та вона вірила в перемогу, вірила в добрий дух дружби, що панував у команді, де успіх кожної гімнастки розцінювався як частка загального. За таких умов з'являються додаткові сили, натхнення, які живлять мистецтво.

І знову звернімось до щоденника Ірини Дерюгіної, в якому знайдемо і суми балів, з яких склався найбільший її тогорічний успіх, і традиційні тверезі самооцінки школярки:

«За вправи з булавами отримала 9,35 бала. За вправи з м'ячем — 9,65 бала. Виступала з натхненням.

Другого дня виступала спокійно, хоча виходити на поміст останнього було нелегло. Вправи без предмета пройшли чисто. Як завжди, була психологічна атака з боку «Буревісника». Що ж, подивимось, як буде завтра, якого ступеня «атака». Почуваюсь гарно, спокійно. Настрій бадьорий і веселий. Команда «Спартак» поки що на першому місці!

Третього дня вправи з обручем виконала без втрат, була уважна до останку, оцінка — 9,75. У вправах зі стрічкою не заплуталась, сили були на межі, але трималась, оцінка — 9,65.

Самопочуття гарне. Важко повірити самій у те, що сталося. Результатом дуже задоволена, але це ще не межа, коли добре потрудитися, можна досягти й більшого. Найголовніше — відчуваю, що можу виступати ще краще.

Мій девіз — так тримати! Боротись до кінця, пам'ятати, що перемога — це труд!»

Того разу, незважаючи на гостру конкуренцію, особисто-командний чемпіонат країни виграли спартаківки, а Ірина Дерюгіна вперше завоювала золоту медаль абсолютної чемпіонки Радянського Союзу.

То був справжній злет вчорашньої дебютантки, яка за кілька років пройшла шлях від рядової гімнастки до визначного лідера. Та згадаймо її щоденниковий запис: «Найголовніше — відчуваю, що можу виступати ще краще». Згадаймо

для того, щоб коли мова йтиме про нові блискучі перемоги нашої прими грацій, не забувати, з якою вимогливістю вона ставитиметься до кожного виходу перед людські очі, як наполегливо буде утверджувати славу радянського спорту, що став найбільшим її захопленням, а коли хочете, й життям.

Перемога Ірини Дерюгіної була безсумнівною. Сімнадцятирічна школярка не лише стала абсолютною чемпіонкою, а й завоювала золоті нагороди з окремих видів багатоборства — у вправах без предмета, з стрічкою й обручем. Чемпіонка світу Галіма Шугурова вийшла переможцем у вправах з булавами й м'ячем.

Величезний букет троянд коливався над літньою жінкою і, здавалося, мав от-от затулити перед Іриною весь гамірливий зал. Дівчина притримувала дихання і ніяк не могла відірватися від яскравого цвіту. Кому це такий букет, хто пробивається крізь натовп фотокореспондентів до урочистого п'єдесталу? А-а, це ж добра фея успіху Валентина Савівна так впевнено прокладає шлях! Згадалися її напутні слова в готельній кімнаті, і хвиля вдячності накопилася на дівчину.

Ірина усміхнулася, нахилилася й міцно поцілувала добру наставницю і крізь сльози побачила, що й та витирає щасливу сльозу, а десь із-за її плечей проривається до помосту мати. Та ось вона зникла серед струнких спартаківок, що не стримались і закружляли її в якомусь неймовірному танці.

Наступною серйозною перевіркою сил була матчова зустріч збірних команд Радянського Союзу й Болгарії у Запоріжжі. Впродовж багатьох років між ними й подругами з братньої країни точилася вперта боротьба на всіх міжнародних змаганнях, і це було закономірно.

Десь п'ятнадцять років тому в Болгарії були проведені перші турніри «художниць». І якщо спочатку болгарські гімнастки багато що запозичували в родоначалниць цього виду спорту, то згодом створили свою оригінальну школу, досягаючи разючих успіхів. У 1963 році, виступаючи на міжнародних змаганнях, болгарка Юлія Трамлієва завоювала першу бронзову медаль.

Минуло лише два роки, і в Празі серед найсильніших гімнасток світу з'являється Марія Гігова. Згодом Гігова тричі завоювала звання абсолютної чемпіонки світу, а до її особистих успіхів долучалися перемоги ушлавлених болгарок Красимири Філіппової, Рум'яни Стефанової, Нешки Робєвої, Віолети Єленської. Великих успіхів досягли болгарки і в групових вправах, ставши чемпіонками світу у Варні й Гавані.

У 1974 році на матчевій зустрічі в Болгарії блискуче виступила Красимира Філіппова, яка не тільки виграла абсолютне перше місце, а й золоті нагороди з усіх окремих видів багатоборства. Та й всю матчеву зустріч наші гімнастки прогнали. Ось чому тепер, виступаючи в рідних стінах, вони збиралися дати бій іменитим суперницям.

Збірну команду СРСР представляли всі найсильніші гімнастки: Галіма Шугурова, Ірина Дерюгіна, Жанна Васюра, Людмила Євтушенко, Алла Засухіна, Галина Криленко, Наталя Говорухіна та Ольга Плохова. В болгарській команді, крім ушавлених ветеранів, виступала й молодь — призер Кубка Інтербачення Светлана Колчевська, Мадлен Захарієва, Марієта Баликова та інші.

У цій зустрічі перемогу здобули радянські «художниці». Ірина Дерюгіна, вигравши абсолютну першість, внесла найвагоміший вклад у командну перемогу.

Наприкінці липня вона стала найсильнішою і на молодіжній першості країни в Москві, а через кілька днів у складі спортивної делегації, до якої увійшли представники художньої й спортивної гімнастики, вилетіла на показові виступи до США.

МАНДРІВКА ЗА ОКЕАН

В яких аеропортах світу не побачиш нині струнких юнаків і дівчат у спортивній формі, на якій яріють промовисті літери — «СРСР», на яких паралелях і меридіанах не розноситься слава про їхні подвиги!

Того першого серпневого дня потужний лайнер узяв курс із Москви на Брюссель. Серед пасажирів знаходилась делегація гімнастів, якій треба було подолати небо над Європою і приземлитися на північноамериканському материку. У Сполучених Штатах показові виступи найсильніших майстрів з радянської землі мали посилити інтерес американської молоді до гімнастики.

Перший переліт закінчився порівняно швидко — через три з половиною години вони вже ходили в чужому аеропорту, роздивляючись довкола. Час їх не лімітував. Довелося чекати літака до Нью-Йорка цілих п'ять годин. Легкі конструкції вокзалу та інших прибудов, незмовкаючий гуркіт літаків спершу не драгували, але згодом стали обридати навіть жарти, запас яких от-от мав кінчитися навіть у сильної половини делегації. Дехто й куняти почав, притиснувшись до речей, а

Грина спершу роздивлялася людей, намагалася вгадати, хто з них капіталіст, а хто звичайний роботяга, це її навіть тішило — все-таки свіжі враження, не кожного дня доводиться бачити чужий світ. Коли ж і це обридло, дістала заповітний томик О. Пушкіна й поринула в чарівний світ поезії. В усій літературі для неї не існувало нікого вищого за Пушкіна й Шекспіра, то була вірна й вічна любов; відгомін історії, боротьба пристрастей — і водночас спокійна велич світу, підвладного людському серцю, чари рідної природи, тихий смуток осені, чисте кохання, до якого вона ще тільки йшла... Дивне диво — людська думка, відлита в слові. Здавалося, в епоху космічних швидкостей уже нічому вразити серце, а тут зненацька прийшла думка: от спринтери пробігають стометрівку за десять секунд, велогонщики розвивають неймовірні швидкості, але ніхто з них неспроможний перегнати людську думку. Долю секунди відрахуєш — і вже в інших краях, в інших історичних пластах, бачиш перед собою Болдіно, Наталі, ліцеїстів, осінню Неву, бачиш край, до якого найшвидшому мафронцеві добиватися не одну добу.

Вона вчитувалась у мелодійні рядки віршів, і навколишній світ обходив її стороною, не проникав у серце, переповнене бурливою повинною емоцій.

— Грино, прокинься!

Вона відірвалася від книги. Олександр Дитятін стояв поруч і широко усміхався. З його голосом повернувся до її свідомості гамір вокзалу, людська суматоха, ревіння турбін над злітним полем.

— А що, вже пора? — перепитала відсторонено.

— Як бачиш, карету подано...

Всі заворушилися, потяглися до виходу на посадку. З Брюсселя продовжували подорож уже на чужому літаку. Гуркіт турбін наростав, аж доки не перейшов у виття, лайнер зірвався з місця, швидко минув бетонну смугу і м'яко завис у повітрі. Чим більше минало часу, тим далі від рідної землі вона летіла. Згадалося, як торік в Австралії сумувала за рідними краями, як нестерпно довго волікся час, і коли б не насичене подіями життя, зовсім би занепала духом. Рятувала тільки близькість земляків, лише вони були тим живим містком, що провисав над безвістю самотності. Як тільки можуть бездумні шукачі щастя лишити рідну землю, відірватися від рідних могил і повіятися по світах, як не болить їм серце за краєм, без якого всихає найглибше коріння людської душі! Ні, їй ніколи не зрозуміти всю нищість духу, всю низькість морального падіння втікачів од себе.

Було, підходили й до неї, старалися заговорити материнської мовою на англійський лад, тяглися по автографи. Тоді їй — а не їм! — чомусь ставало соромно дивитися прямо в очі, і ручка стрибала в пальцях, мов тіпала її пропасниця. А потім, оговтавшись серед чужини, уже гордо стрічала будь-кого, бо за нею височіла велетенська Вітчизна, рівної якій вона не знала.

Через довгих дев'ять годин вони підлітали до Нью-Йорка. Лайнер почав знижуватися, і в якійсь точці Ірині здалося, що хвалені хмарочоси пропливають біля самих крил. Над велетенським містом густим туманом залягав смог, скільки вона не припадала до ілюмінатора, так і не могла розгледіти бодай один чималий зелений острів — уся земля перебувала в залізобетонному колоні.

— Оце тобі й хвалене місто мільйонерів,— весело підморгнув Олександр Дитятін.

Літак м'яко приземлився, а незабаром делегацію вже зустрічали. З першої ж хвилини перебування на американській землі їх закружляло так, ніби всі потрапили у велетенський вир. Представник радянського посольства так і сказав, виводжаючи в поїздку по містах США:

— За публіку я не берусь судити, а от що організатори не дадуть вам спокою ні на хвилину — факт. Так що набирайтеся духу.

Він мав рацію, той високий стрункий чоловік із тонкими сивинами на скронях, у якому вже було більше від янки, ніж від слов'янина — роки перебування в американському середовищі, необхідність дотримуватися незмінного дипломатичного лоску наклали свій відбиток. Правда, Ірині в якусь мить здалося, що в його очах промайнула глибока туга, викликана ностальгією, та дипломат одразу ж пригасив її, залишаючись вірним своєму обов'язку навіть у хвилини побачення із земляками.

Радянським гімнастам випало спізнавати Америку ніби зсередини, з рівня невеликих міст, де не так помічався скажений темп хвалені цивілізації, де люди жили простіше й спокійніше. Жителі Тюссона палко вітали їх у залах, розпорядники вирішили зробити все можливе, щоб створити комфорт, і після виступів влаштували купання в басейні. Освіжені дівчата й хлопці поїхали вечеряти до ковбойського ресторану, щоб намілуватися давно забутими традиціями завойовників прерій, знаменитих наїзників, чий образ розповсюдився в усьому світі.

Далі був двогодинний переліт до Сан-Дієго, вечірні висту-

пи, перепочинок, після якого їх зустрічали жителі Солт-Лейк-Сіті. Враження від виступів радянських гімнастів було настільки велике, що місцеве телебачення вирішило виділити час у своїй програмі, знехтувавши рекламою та обов'язковими суто американськими передачами. Дорога привела делегацію до Харфорда, в затишний Літл-Поп, де найбільше радості випало на долю Олександра Дитятіна, що відсвяткував черговий день народження в тісному колі друзів. Другого дня на них чекала зустріч в Мідіанполісі, після якої на решті був цілий день перепочинку. 10 серпня відбулася зустріч із шанувальниками спорту в Майямі-Біч, після якої дорога круто повернула назад до Нью-Йорка, а звідти на Париж і Москву.

Стояла половина серпня, коли Ірина повернулася до рідного Києва. Ледве віддихавшись од заокеанської подорожі, вийшла прогулятися в місто. Сьогодні вона дозволила собі повний відпочинок і тому брела знічев'я парковою зоною, вловлюючи деталі навколишнього життя, повз які ще недавно проходила байдуже. Ось здала крізь густе гілля проглянуло блакитне плесо Дніпра, розрізане білуватою смугою сліду, що лишався після «Ракети»; ще глибше за ним височіли мостові опори, такі невагомі в надвечір'ї; ближче до пагорба котилися вниз автомашини — якимось повагом, задумливо. А перед усією панорамою височів журний і водночас урочистий обеліск Слави. Скільки разів згадувала вона всі святі місця своєї Вітчизни і як непомітно вони входили в свідомість отам, на чужині, минаючи тисячі кілометрів і скопища нової інформації, показні приваби чужого світу, що засліплювали, але не зворушували.

Серпневий вечір огоргав її в лагідне тепло, і шепотіло над нею густе гілля, і трава горнулася до ніг, мов теж скучила за мандрівницею.

А Ірині згадувались слова Сергія Єсеніна:

Велике бачиться на відстані...

ДАРУНОК КИЯНАМ — КУБОК СРСР

Після перемоги Ірини Дерюгіної на всесоюзному чемпіонаті, інших вдалих виступів змагання на Кубок СРСР мали остаточно вирішити склад збірної команди країни на VII чемпіонат світу, про який не раз говорили на тренерських радах і

на командних зборах, але ніхто ще достеменно не знав, де він має відбутися.

До Києва зібралися, власне, всі найсильніші гімнастки країни — і випробувані в турнірах Галіма Шугурова, Наталя Крашенинникова, Алла Засухіна, Галина Шафрова і талановита молодь, серед якої особливі надії подавали Ірина Девіна, Еріка Шіллер.

В Ірини ж з певного часу почало надсадно боліти праве коліно — чи то випадкова травма викликала неприємний щем, чи надто щільний графік різноманітних змагань ускладнив стан здоров'я.

Ірина вирушила до лікаря. Той не дуже довго обмацував коліно, крутив головою і нарешті виніс присуд:

— Вам би, Ірино, перепочити, підлікуватися. Защемлений меніск. Із цим не жартують.

— А якіго я виступлю, а тоді вже полікуюсь? — із надією запитала Ірина.

Лікар задумався. Хто-хто, а він розумів, що значить для спортсменки Кубок країни. Категорично наполягти на відміні змагань — значить посіяти зневіру, вибити з стійкої спортивної форми, без якої годі мріяти про стабільність виступів. Дозволити виступ — спонукати дівчину на небезпеку, ще більше травмувати ногу. Як бути в цьому випадку?

Врешті-решт лікар похитав головою і мовив:

— Єдине, що я прошу, — берегтися, — берігтися, не зариватися, виступати в свою силу, але про різні експерименти, ускладнення композицій і не мріяти. Та зробіть усе, щоб підготувати м'язи до великих навантажень.

19 вересня зранку Ірина прокинулася в роздвоєному настрій. Теплий день, що займався десь за Дніпром і викочував сонце з густої зелені, змусив її миттю підхопитися з ліжка, вона стрибнула на підлогу й мало не закричала від болю — права нога мов закаменіла. Спробувала розігнути коліно — і знеможено сіла на постіль.

— Мамо! — зойкнула ледве не крізь сльози.

Рипнули двері, в кімнаті з'явилася мати — ще в домашньому халаті, але вже з паперами в руці.

— Що таке? — запитала розгублено.

— Нога... не згинається.

— Отакої, — протягла Альбіна Миколаївна й присіла на ліжко.

Пальці прудко обмацували розбухле коліно й не відчували звичної пружкості м'язів. Таки й справді кепські справи. Згадала, як колись травмувалася сама, як нелегко було пере-

магати біль, і крадькома глянула на доньку. Але та вже ніби заспокоїлася, і в очах стояла тільки відчайдушна впертість. Вона зрозуміла: сьогодні Ірину ніщо не змусить здатися, відмовитися від помосту.

— Що ж, покличемо Володю Сафронова, хай поки що зробить масаж, а там буде видно.

Сяк-так припадаючи на травмовану ногу, Ірина почала готуватися. Ходила по кімнаті, намагалася відволіктися від ниючого коліна, переносилась туди, де готувалося відкриття змагань, де поступово наростало хвилювання гімнасток і тренерів, де чекали на неї, нічого не підозрюючи, її палкі прихильники. І — диво дивне! — від цього настроювання трохи розвіявся біль, уже кортіло пошвидше вибратися з домівки, зануритися в звичну суматоху спортивного залу, де зараз найлегше розвіяти невеселі думки.

Далеко по обіді приїхали до Палацу спорту. Довкола світлої будови юрмилися люди, і вона здивувалася — здається, стільки вболівальників ще не збиралося на виступи «художниць», отже, кияни виявляють неабиякий інтерес до змагань. Як же не подарувати щасливих хвилинок землякам?

Ледве привітавшись із подругами, Ірина зникла в роздягальні, де на неї чекав Володимир. Масажист відразу ж заходився біля коліна. Під його твердими пальцями кожен м'яз, здавалося, розривався на пасемця, хрумтіла кожна кісточка, але чим довше він брав у залізні лещата ногу, тим тепліше ставало, тепло розливалось по всьому тілу, витискаючи дрібний піт. Нарешті Сафронов відхилився назад і полескав долонею по коліні:

— Все. Більше нічого не зробиш. Буде боліти, але виступати можна. У всякому разі, зв'язки не порвуться. Тільки все одно пам'ятай, що ці змагання не останні в житті, отже, обережність насамперед.

Ірина звелася на ноги й попростувала до залу, де розминалися суперниці. Коліно продовжувало боліти, але вже не так гостро, як до масажу. Спробувала присісти, в очах мало не потемніло, але вона перемогла мимовільну слабкість, випросталась і знову присіла, далі зробила легку пробіжку, виконала на лівій поворот на сто вісімдесят градусів, спробувала виконати кілька невисоких стрибків. На очі самі по собі наплинули сльози, але вона миттю змахнула їх рукавом, щоб ніхто із суперниць навіть краєм ока не помітив, як важко їй дається кожен рух. Так вона й розминалася — зосереджено, уважно, поступово розкріпачуючи м'язи, аж доки не пролунала команда виходити на парад відкриття. Тоді вона ще

раз подумки пройшла всі елементи вправ із булавою та м'ячем, які мала виконувати в перший день, і спокійно заходилася вдягати спортивний костюм.

І ось на яскраво висвіченому помості Палацу спорту з'явилися тринадцять найсильніших гімнасток країни, які завоювали це право на попередньому чемпіонаті СРСР та першості країни серед дівчат. Більшість із них вже не раз виходили отак на великих міжнародних змаганнях і були, по суті, провідними в світовій художній гімнастиці. Урочиста музика створювала гарний настрій, і від самих струнких спортсменок віяло святковістю. От тільки ніхто не знав, сидячи на трибунах, як то приходиться зараз їх землячці — Ірині, що чітко карбувала крок і весело усміхалася у відповідь на оплески. Коліно боліло, незважаючи на тугий «замок», але вона старалася не помічати нічого, крім радості вболівальників, крім урочистої атмосфери великого свята грацій.

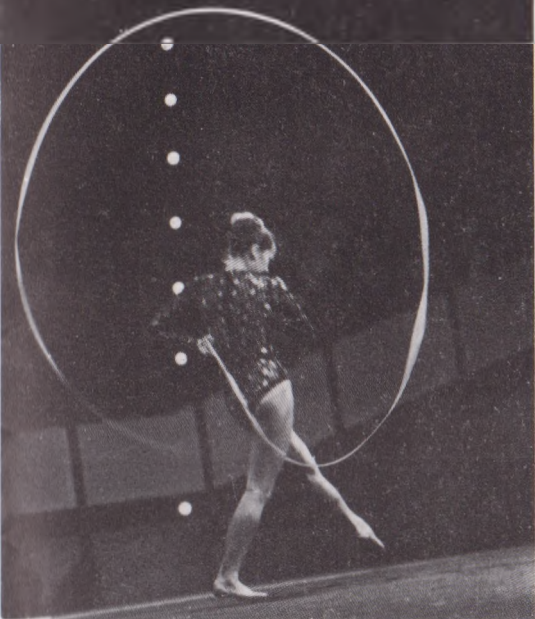
Відлунали останні акорди маршу, і за лаштунками почалися діловиті готування. В такі хвилини особливо яскраво розкриваються характери гімнасток: що на людях у звичній атмосфері приховується, підкоряється силі звичок, умовностей, тут не терпить жодного насилля. Галіма різка, неприступна, до неї краще не підходити, та й можна зрозуміти її стан — адже вона двічі підряд завойовувала почесний Кубок, а тепер хтосна, як повернеться боротьба. Жанна Васюра на вдачу лагідна, доброзичлива, і хоч їй кортить показати себе землякам із кращого боку, проте не дозволить собі безпардонності — так виховала себе за роки занять спортом. Ірина Дерюгіна теж не полюбляє зайвих розмов, що відволікають од виходу на поміст, та й клопоти в неї трохи інші: незважаючи на травмовану ногу, вона таки твердо вирішила поборотися за Кубок...

І ось настала довгождана мить. Суддя-інформатор просить на поміст першу учасницю. Ірина знає, що її вихід — пізніше, й намагається зосередитися, не дає м'язам ні хвилини спокою, щоб тепло розминки не полишило тіла. Чуються гучні оплески, уривки мелодій, монотонний голос, що оголошує чергову оцінку. Лихоманить, як перед першим виходом на очі людей, але вона таки відчуває, як поступово відходить увесь навколишній світ, як захоплює всевладний полон емоційного настрою, все настирливіше стукають у серце чари натхнення. І коли викликають на поміст її, Ірина вже повністю занурюється у світ уявний, той, що збудувала й утвердила за роки тренувань.

Фрагмент змагань на приз
«Золотий обруч». Москва,
1976 рік

◁ Змагання на приз «Золотий обруч».
Москва, 1976 рік

Як приборкати маленького м'яча

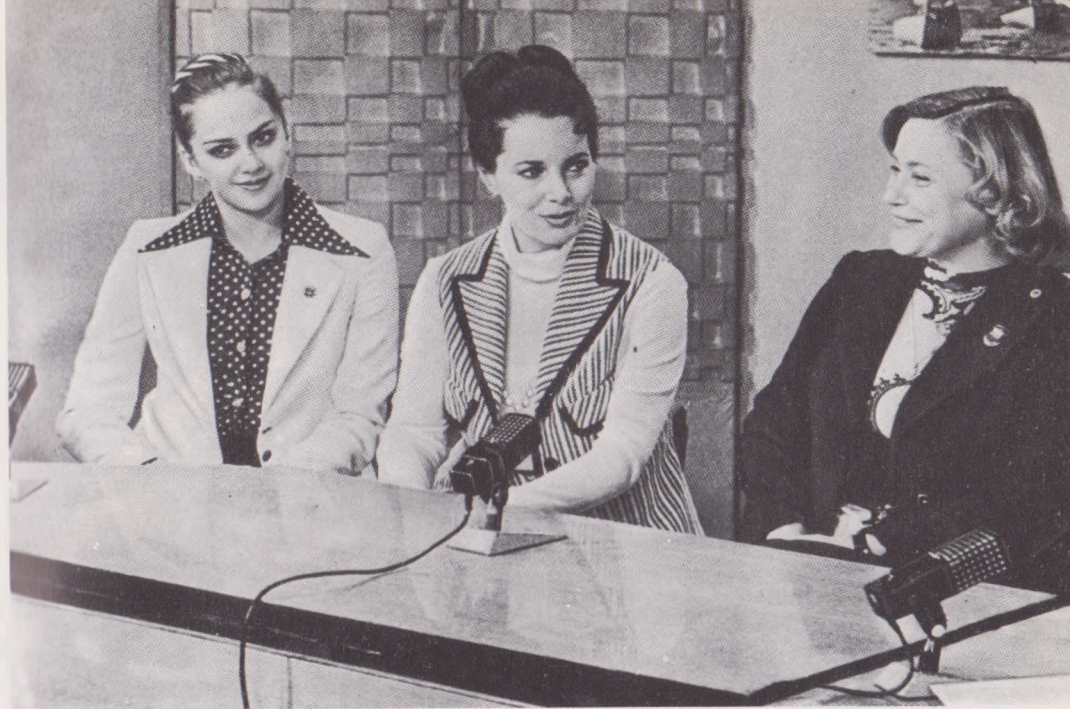

Порада тренера

В'ється стрічка, наче
змійка

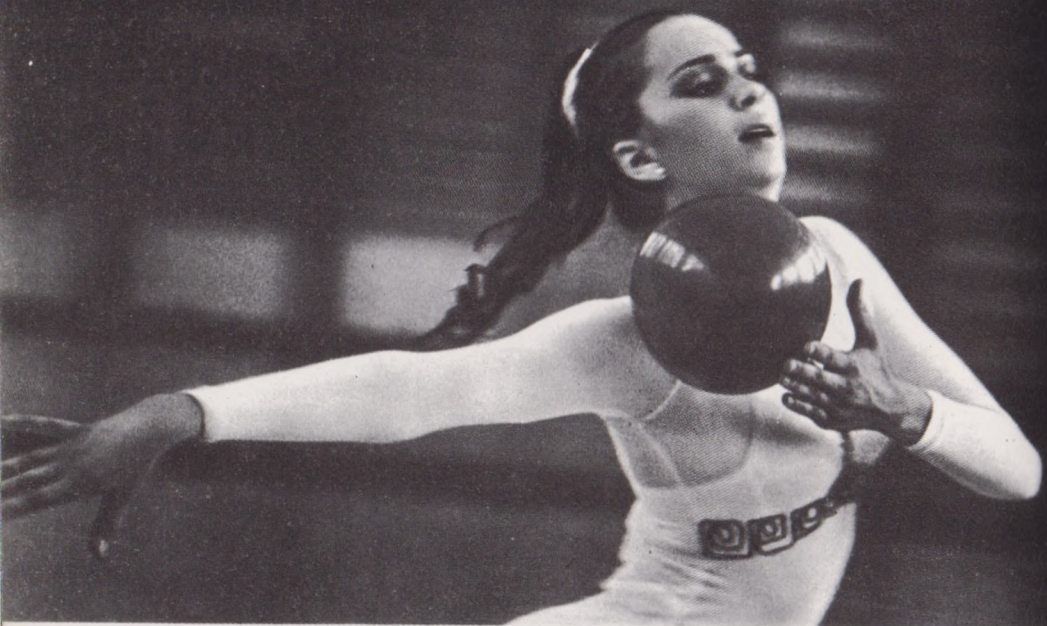

Інтерв'ю після змагань.
В Одеській телестудії зліва направо: Ірина
Дерюгіна, народна
артистка Радянського
Союзу Еліна Бистрицька
та старший тренер
збірної команди СРСР
з художньої гімнастики
В. Г. Батаєн. 1978 рік.

Чи всі елементи
вдалися? На тренуванні
в Тбілісі. 1976 рік

Вперед — до перемоги!
Чемпіонат СРСР. Тбілісі, 1976 рік

Квіти шани

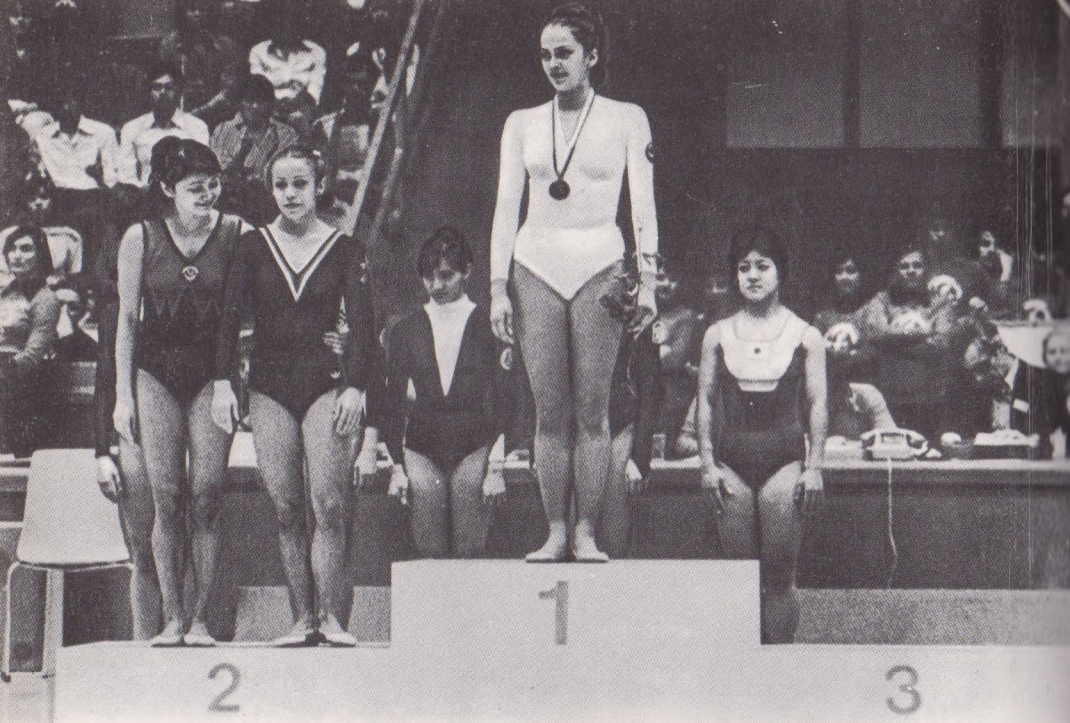
Перемога далася нелегко.
Змагання на приз «Золотий
обруч». Київ, 1978 рік

Подруги-суперниці. Зліва
направо: Галіма Шугурова та
Ірина Дерюгіна на п'єдесталі
пошани

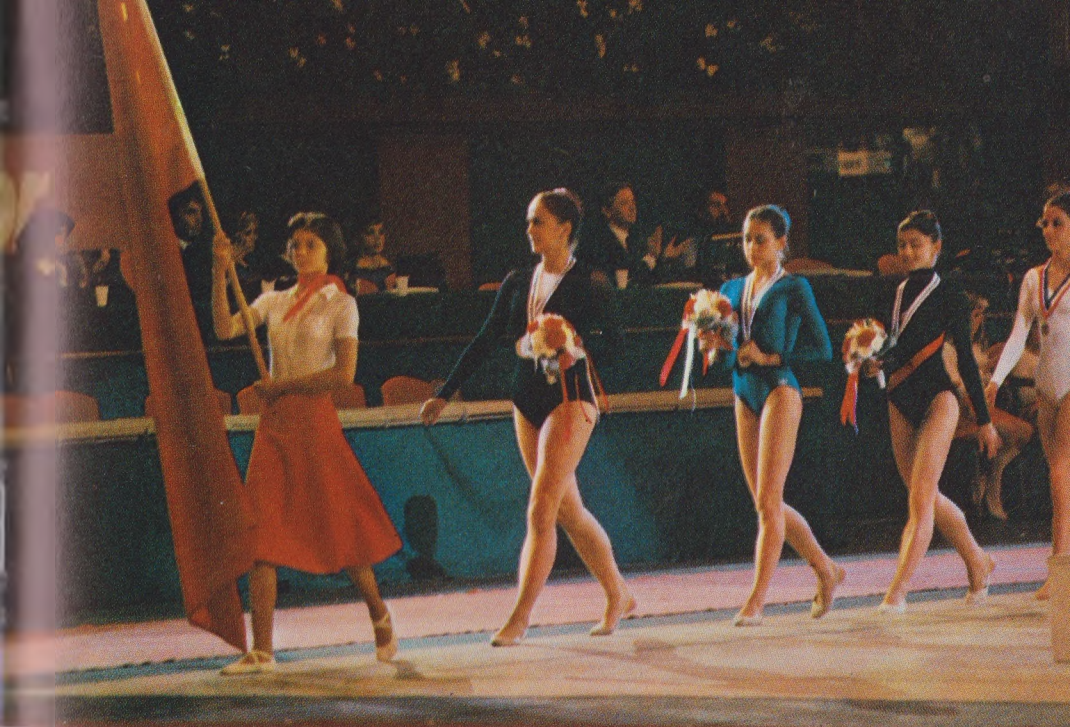

Абсолютна чемпіонка світу
Грина Дерюгіна. Базель,
1977 рік

На змаганнях у Базелі. Чемпіонат світу.
1977 рік

Парад грацій. Лондон, 1979 рік

Танок у маєві стрічки

Портрет чемпіонки. Чемпіонат країни в
Ростові-на-Дону.
1975 рік

Буяє цвіт ▷

Після зустрічі із
свердловськими журналістами.
Зліва направо: В. Г. Батаєн,
Ірина Дерюгіна та
А. М. Дерюгіна. *1978 рік*

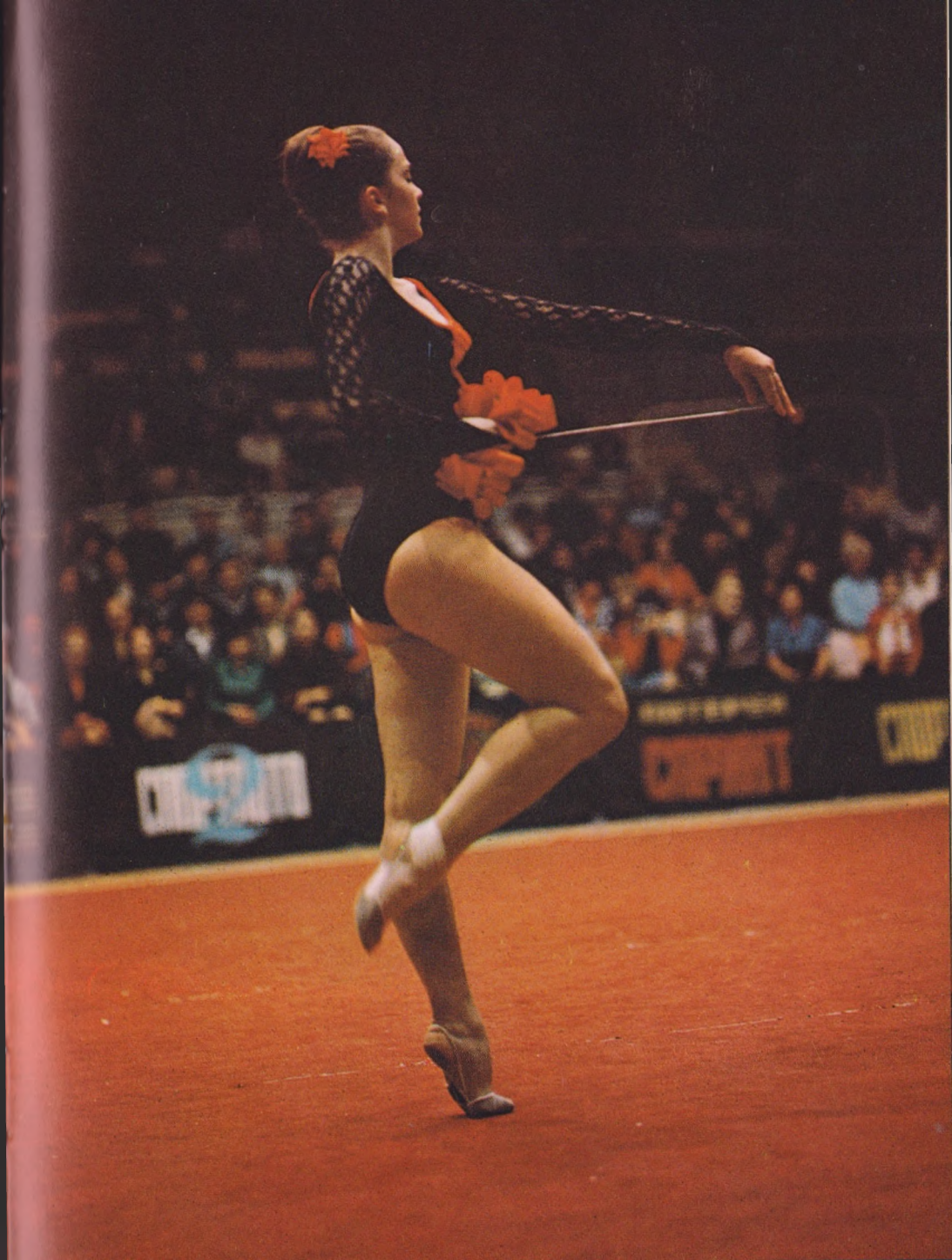
Політ.

І знову переможна лезгинка ▷

Серед шанувальників
художньої гімнастики. *Одеса,
1978 рік*

Володарка
чергового
призу

На
лондонському ▽
п'єдесталі
пошани. Зліва
направо:
срібна
призерка
чемпіонату
світу Олена
Томас,
абсолютна
чемпіонка
світу Ірина
Дерюгіна та
володарка
бронзової
нагороди
Ірина
Габашвілі.
1979 рік

FIG
BAGA

Mirror

1
**9th World MRG
Championships '79
INDIVIDUAL
CHAMPION CLUBS**

2

3

Вона вийшла на поміст, повела очима по трибунах і не побачила жодного окремого обличчя — все злилося в барвисте майво, віддалилося кудись і не торкало найменших куточків душі. Повільно підвела очі на високе склепіння залу й чомусь подумала: чи хоч раз могла б докинути туди, під ліхтарі, булаву? Мабуть, ні, це не їхній затишний зал «Спартак», не світле склепіння в Новогорську.

А весь величезний Палац спорту завмер у чеканні. Ірина знала ціну цьому єднанню доброзичливців і спортсменки, коли очі ловлять кожен найменший рух, коли кожний воліє додати гарного настрою володарці помосту. Бувало й інакше, коли хтось невідомий влаштовував психологічний тиск, намагаючись недозволеними прийомами збити з пантелику новачка. Та на те й існує школа гарту, яку проходять гімнастки в своєму колективі та на багатьох змаганнях, щоб бути готовою до будь-якої прикрості.

— А-а, будь, що буде! — прошепотіла вона і стрімко полинула над помостом, всміхаючись так радісно, наче ось зараз тільки й жила ширянням, натхненням пластичного руху, підкидала булаву, ловила їх, вертіла в пальцях, стрімко вистрибувала, розпластувалась у шпагаті, виконувала каскади поворотів, а сама думала: «Хоча б не розійшовся «замок», хоча б чисто дійти до кінця...»

Туга намостка із лейкопластиру таки не витримала напруження й розійшлася, Ірина відчула це відразу по тому, як нестерпний біль затуманив очі. Але вже ніщо не могло спинити її стрімкий лет до заповітної перемоги, і коли з останнім акордом музики вона зупинилася в напівпоклоні, схилившись над коліном, трибуни відреагували оглушливими оплесками.

Вона повільно, ще усміхаючись і приховуючи біль, зійшла з помосту і вже там, присівши на лаву в оточенні подруг, дала сльозам волю. Так тривало кілька хвилин, аж доки суддя-інформатор не оголосив її оцінку — 9,8 бала. Це була перемога, і Ірина заходилася поправляти рятівний «замок», готуючись до чергової справи.

Швидко пролітають хвилини перепочинку. Здається, щойно дівчата пройшли одна за одною через поміст, а вже суддя викликає на наступний вид багатоборства. У вправах з м'ячем і Шугурова, і Крашениннікова, основні суперниці, не раз зачаровували глядачів і суддів каскадами складних елементів, динамічною пластикою володіння підступним предметом, відточеністю рухів. Як то буде зараз, коли Ірина бореться не лише з ними, але й з собою?

Та і в цьому виді Дерюгіна вийшла переможцем, набравши дуже високу суму балів — 9,9. Вона лише зумисне випустила з композиції переكات з пальців та другу перекидку — надто вже настирливо переслідував біль.

Увечері батько віз її додому. Настрій був гарний, хоч у глибині свідомості бриніла настирлива тривога, а випростана нога нагадувала про себе на кожній вибоїні. Що ж, тепер треба лише перемагати, половина завдання виконана.

Наступного дня вона записала до щоденника:

«Нога в тому ж стані, після масажу трохи краще. Розминка тривала півтори години. Вправи з обручем — 9,75 бала, до «вертушки» не було жодної помилки, далі я не дуже сильно закрутила її, від чого сталася помилка. Перед цим елементом підстрибував обруч. Вправи зі стрічкою — 9,85, провела чисто, дуже заважала нога, не згиналася, було боляче стрибати. Та виграла вперше з розривом 0,45 Кубок СРСР».

Ірина Дерюгіна святкувала одну із своїх заповітних перемог. Глядачі вітали її оваціями, і ніхто не відав, чому гімнастка покидає п'єдестал пошани так повільно, припадаючи на праву ногу. Важкий кришталевий Кубок хилив її вперед, тремтіли в руках барвисті квіти від земляків, а в неї було одне бажання — впасти на постіль і забутися, не чути ні людських голосів, ні стугоніння твердої підлоги, ні урочистих акордів оркестру.

Батько обережно взяв спортивний трофей, мовчки поцілував її в спітнілу щоку й мовив:

— Поздоровляю. Тепер я вірю в твій спортивний характер.

Успіх додавав Ірині наснаги, вона знову рвалася в бій, бажючи виступити і в фіналах. Та їй вдалося виграти ще дві золоті медалі у вправах з м'ячем та стрічкою, а далі лікарі категорично заборонили виходити на поміст, щоб не травмувати коліно остаточно.

Тренери переконалися, що спортсменка має справжній бійцівський характер — невід'ємну і головну рису кожного спортсмена.

ДЕНЬ П'ЯТИЙ

Після вчорашньої парилки всі елементи Ірина виконувала невимушено й легко. І якщо в перших прогонах вона ледве вкладалася в обов'язкові півтори хвилини, то під кінець тренування Альбіна Миколаївна зупиняла секундомір на кілька секунд раніше. Проте кількогадинна праця таки стомила дівчину, і вона з якоюсь полегкістю залишала спортзал.

Теплий вітер обвіяв розгорячіле лице, покликав кудись до улюблених місць, і вона без особливого наміру пішла вниз до Центрального стадіону, минаючи шумливі вулиці. Десь там, за рядами високих будинків, за кучерявими буйносилими деревами, стояла рідна школа. Як давно було прощання з нею, хоч промайнуло всього якихось півдесятка років! Іще й зараз пам'ятає, як нелегко доводилося уривати час на навчання, бо скільки його, вільного, було, скільки уроків доводилося пропускати в час поїздок, а потім самотужки надолжувати прогаяне. Вона не звикла сподіватися на милість учителів, і якщо хтось із них і нарікав часом, ті слова вражали в саме серце. Тоді вона знову й знову нагадувала собі: ти не маєш права на скидку, спорт спортом, а навчальна програма для всіх однакова.

Згадалося і вручення атестата зрілості, і добрі напутні слова наставників. Уже тоді її не переслідувала думка — куди піти вчитися, спорт обрав за неї дорогу і привів до Київського інституту фізкультури. Вже маючи заслуги в спорті, Ірина Дерюгіна могла розраховувати на успіх, але все одно хвилювалася, надто ж коли довелося складати екзамени з обов'язкових дисциплін. Ночами висиджувала за підручниками, зводячи в систему знання, і коли поставала перед викладачами, могла не червоніти, розраховуючи на поблажку. Про спеціальну дисципліну вона вже не турбувалася — за роки змагань було чимало перемог, що рекомендували її, та й тренерський хист розвинувся повною мірою.

Гамірлива Бессарабка, затишний майдан перед Палацом спорту і, нарешті, їх вуз, школа гарту багатьох уславлених

на весь світ спортсменів. Із глибокої чаші Центрального стадіону долинають перегуки машин, стукіт механізмів, людські голоси — іде реконструкція. Зате біля інституту незвична тиша — в літню пору рідко кого із студентів приведе сюди стежка, одні на змаганнях, інші набираються сил по домівках. Тиша, спокій, тільки над Черепановою горою кружеляє вітер, тільки легко шумлять тополі на крутосхилі та виблискують вікна гуртожитку.

Ірина повільно пройшлася через асфальтове плесо й зупинилася в затишку перед входом до стадіону. І зненацька з глибин пам'яті вплив вересневий день, коли вони, першокурсники, зібралися на стадіоні для традиційної клятви вірності своєму прославленому вузу.

Кілька днів підряд вона хвилювалася чи не більше, ніж перед виходом на поміст великих змагань — їй доручили виголосити текст клятви.

І ось стрункі колони юнаків та дівчат, серед яких десятки чемпіонів і рекордсменів, знаменитих атлетів, чії досягнення вписалися в історію спорту, виливаються на простір, перешиковуються і застигають рівними лініями на стадіоні. З імпровізованої трибуни дивляться на них сиві викладачі, шановні гості. Звучать вітальні слова, нагульні побажання, а вона все перебирає в пам'яті кожне слово клятви.

Для такої урочистої нагоди вони з мамою добре потрудилися, підбираючи відповідне вбрання. Легке плаття підкреслювало струнку поставу, над тугим вузлом волосся яріли звичайні школярські кісники, і тільки низка медалей підкреслювала, що слово буде тримати не новачок у великому спорті, не випадкова людина серед студентів вузу.

— Слово має майстер спорту міжнародного класу чемпіонка країни Ірина Дерюгіна.

Вона аж здригнулася від несподіванки, кинула миттєвий погляд на ректора В. О. Парфьонова, що викликав її, потім узяла себе в руки й рішуче ступила до мікрофона. Лише в цю мить, здається, усвідомила повною мірою важливість моменту, примружилась од напруження й дзвінким голосом почала:

— Ми, студенти-першокурсники, вступаючи в ряди вихованців Київського інституту фізкультури, обіцяємо вчитися, працювати, все зробити для того, щоб ще вище зростала слава радянського спорту. Клянемося не шкодувати сил і енергії...

— Клянемося! — розкотилося над майданом і відлуння між будинками та високими кручами.

— Клянемося примножити успіхи радянського спорту, гідно нести прапор перемог, продовжити естафету своїх попередників...

— Клянемося! — дружно відгукнулися першокурсники.

Їхню клятву палко вітали студенти старших курсів, гості, і здавалося, ціле місто притихло, вслухаючись у дзвінки голоси юнаків та дівчат. Їх вітали уславлені ветерани спорту, що пройшли через трудові будні й випробування війни, вітали й дітлахи, яким лише снилися гучні спортивні перемоги, вітало чисте осіннє небо...

Так, ніби давно був той день, а от прийшла сюди мимоволі й знову ніби заново пережила хвилювання, ніби вперше переступила поріг вузу, який за роки навчання став рідним домом.

Ірина постояла кілька хвилин, згадуючи, де стояла трибуна й мікрофон, а тоді повільно побрела в тиху вуличку, затиснуту з одного боку стінами будинків, а з другого високою стадіонною огорожею. Вгорі шумів вітер, огинаючи Черепанову гору, наче давній спомин котився з минулого в сьогодні.

ПРАВО НА РЕВАНШ

Цього разу Ірина Дерюгіна зустрічала Новий рік удома, так би мовити, в сімейному колі. Із спокійним серцем зустріла й свій день народження і, чи не вперше за кілька останніх років, не поспішала до спортзалу. Як вона старалася догодити гостям, як вигадливо сервірувала стіл, знаходячи в цьому втіху! Здавалося, дівчина тільки цим і займалася все життя, тільки й жила вигадками кухні, ще раз переконуючи людей в прив'язаності до гурманства.

Були пісні, розмови, здравиці, музика і — як наймилостивіший материн дозвіл — кілька ковтків шампанського та шматочок спеченого доньчиними руками тарту.

— От комусь невістка дістанеться, — пожартував хтось, а її мов жаром обпекло.

Так, колись і вона стане комусь невісткою, господинею, але зараз повінчалася зі спортом, і жодна сила неспроможна порушити владний порядок днів і ночей, повністю підкорених одній великій меті.

У нас багато написано про героїку звичайної праці — чи то на ланах, чи в глибоких штольнях, чи біля мартенівської

печі. І то добре, бо люди, що перемогли свою непомітність, буденність, яким дала крила праця для загального добра, заслуговують високого слова.

Та чи не однаковою мірою треба міряти й подвиги наших атлетів, які вперто долають вершини, ніби ще й ще раз дивуючи нас невичерпністю людських можливостей, і коли стають на п'єдестали пошани, то вже ніби не самі стоять, а за ними цілий народ, уся країна шикується й радіє перемогам, і звуки урочистого Гімну линуть над планетою, мов говорять: дивіться й слухайте, ось ми, звичайні рядові члени мільйонної родини однодумців, вирощені не в тепличних умовах, не на особливих харчах, а на хлібі й солі, чесно покладених нам на стіл батьками.

Що значить спорт для кожної радянської людини — від простого хлібороба до державного діяча — Ірина відчула ще раз, коли після тренувального збору в Паневежисі прибула до Москви, куди її разом з іншими відомими спортсменами запросили для участі в святковому концерті делегатам XXV з'їзду КПРС.

Чи треба пояснювати, яке було напруження. Кожен прагнув максимально зробити все якнайкраще, відточуючи кожну деталь, кожний елемент композиції.

І ось настав урочистий день, коли десять уславлених спортсменів країни, чий імена знав увесь світ, вийшли на високу авансцену. Перед ними вирував величезний зал Палацу спорту, а в президії сиділи керівники партії, уряду, гаряче вітаючи молодих майстрів. Коли затихли оплески, Ірина Родніна почала зачитувати рапорт спортсменів Вітчизні, яка так багато зробила для розквіту спорту, такою увагою оточила кожного, хто за велінням серця присвятив себе боротьбі за торжество радянського спорту.

Хвиля оплесків пролинула трибунами, коли Родніна вручила рапорт Генеральному секретареві ЦК КПРС, Голові Президії Верховної Ради СРСР Л. І. Брежнєву. Дерюгіна відчувала якийсь незний до того стан. Забулося, затерлося за хвилюванням усе, чому її навчали кілька днів розпорядники торжества, вона тулила до себе величезний букет квітів і крізь нього вглядалася в знаних у всьому світі людей, що керували величезною країною, що надихали і їх на перемоги своєю увагою. А потім, піддавшись загальному захопленню, швидким кроком рушила за товаришами до президії, вручала квіти, відчувала теплі потиски рук, полишала зал і вже аж там, куди не так громозко долинали овації, притулилася

до прохолодної стіни й відчула, як лунко б'ється серце, як гаряча кров шугає в скронях.

Ні, такі щасливі хвилини не часто випадають у житті людей, а якщо вони й бувають, то залишаються в пам'яті назавжди.

На такому радісному піднесенні Ірина розпочала посилену підготовку до Кубка Європи. Подібні змагання проводилися вперше, що надавало їм особливого престижу, і кожна «художниця» прагнула підвести пік форми на кінець березня, коли мав відбутися збір кращих дружин континенту у Відні. Розроблений тренерами збірної відповідний цикл передбачав чергування змагань з необхідним тренувальним навантаженням. Саме на цей період припали пошуки нових композицій, які найкраще відповідали природним даним і рівню підготовленості кожної спортсменки.

Першим підтвердженням вірності обраного шляху були змагання на Кубок України в Донецьку, що відбувалися на початку березня. Ірина Дерюгіна виграла всі золоті медалі, але особливе захоплення викликали її вправи з булавами, вперше виконані під темпераментну кавказьку лезгинку.

Після нетривалого збору вона з подругами вирушила до Польщі виборювати традиційний «Приз весни». В боротьбі з найсильнішими гімнастками Ірина не лише виграла перше місце, але й показала високі результати: у вправах з м'ячем — 9,6 бала, зі стрічкою — 9,75 і з обручем — 9,9 бала.

А тим часом закипали пристрасті, прогнозисти складали списки перших імовірних володарів Кубка Європи, але Ірина, її подруги по збірній були спокійні. Вони знали, що команда настільки сильна, здружена, націлена на перемогу, що нікому не вдасться на рівних вести з нею боротьбу. Головне — уникнути навіть найдрібніших помилок, адже йдеться про честь рідної країни, і вони працювали напружено аж доти, доки вся делегація не зайнялася останніми зборами в дорогу.

Переліт забрав небагато часу, і ось уже вони відчувають, як рання весна розпарила землю тут, у центрі Європи, де було тепліше і перші бруньки лопалися буквально на очах. Гостроверхі готичні шпилі теж, здавалося, тяглися до сонця тільки за тим, щоб зненацька вкutatись брунатною ніжною зеленню, та так і червоніли сухими черепичними дахами. Дунай розлився, високі хвилі котилися через місто, і здавалося, над ними в'ються чарівні мелодії вальсів Йоганна Штрауса. Ірина їхала в автобусі до Граца й мимоволі пригадувала, як любила в дитинстві засинати під тиху мелодію скрип-

ки, королеви музики, і як часто звучали вальсові розлогі пасажі, народжені тут, на берегах Дунаю.

Та часу на ніжні спомини було мало. Щойно влаштувавшись із житлом, гімнастки помчали в зал. Він був невеликий, але затишний. Ніхто не хотів, посилаючись на дорожню втому чи ще на якісь причини, відставати на прикидці. Галіма Шугурова, здавалося, взялась перевершити саму себе, вогненным майвом літаючи над помостом, їй, напевне, дуже кортіло хоч зараз кинутися в боротьбу, і ця жадоба не давала їй ні хвилини спокою. Наталя Крашенинникова вела себе розважливіше, але теж не стримувала юну силу, що переповнювала її. Та й інші дівчата рівнялися на подруг, лідерів команди.

Наступного дня їм запланували трохи часу на відпочинок, і всі разом, не гаючи ні хвилини, веселою зграйкою висипали з готелю на гомінку вулицю. Та й хто міг би всидіти на місці, коли поруч шуміло, вирувало, жило незнайомим і вабливим життям місто музики й мистецтва, що увійшло в свідомість людей всіх континентів як колиска прекрасного.

І справді, Відень не розчарував їх. Архітектурні ансамблі, творені століттями, переходили один в один, затишні парки, ще не обпалені літньою спекою, вабили дитинною ніжністю, виблискували на сонці вітрини модерних магазинів, пульсували старовинні водограї, які теж уникли великих воєн, що обрушувались на Європу. А скільки різних пам'ятників відкрилося очам, скільки досконалих витворів людського генія постало несподівано й велично!

Нарешті настало 3 квітня. Зранку зникла екскурсійна мрійливість, легковажність, сьогодні під час вечірніх напружених годин мала вирішитися доля нового почесного трофея, і учасниці та тренери, представники делегації позбулися спокою. Дівчата знову й знову приміряли костюми, перевіряли спортивне знаряддя, підбадьорювали одну одну, відганяючи якомога далі настирливе хвилювання. Тут уже було не до казок віденського лісу, не до широкого плину Дунаю та автографів шанувальникам, які й тут знайшли своїх улюблениць.

Команду трохи нервувало, що доведеться виступати під магнітофонний запис, сидів би за роялем Борис Бабаян, вловив би кожний збій, повів далі мелодію. Але що поробиш, треба звикнути й до цього.

Тихий вечір. Переповнений зал. Традиційне відкриття промайнуло майже непомітно. Довелося лише шкочувати, що організатори Кубка не включили до програми вправи з

булавами, але і в трьох видах багатоборства можна показати свою здібність, вміння і рівень підготовки.

За жеребом Ірина спочатку мала виконувати вправи з м'ячем. Гімнастки вже встигли нанервуватись через нерозпорядливість організаторів, що викликала затяжні перерви. Не уникла хвилювання й вона. І коли вже прямувала на поєдинок, відчула, що тепло розминки виходить із тіла, втрачається саме в той момент, коли ти готовий виступити найкраще. Та відступати нікуди, і вона рішуче рушила назустріч сліпучому сяйву залу, блиманню телекамер і фотоспалахам. Тепер тільки гранично розслабитись, мати ж недаремно не раз казала, що м'яч найкраще котиться по розслаблених м'язах.

Залунала музика, і Дерюгіна розпочала свій плин над помостом. По суті, вона ще й зараз була дебютанткою на таких великих змаганнях, де ціна перемозі зростає неймовірно. Але той, хто бачив дівчину на світовому чемпіонаті в Роттердамі в ролі статистки-демонстрантки, зараз уловлював різницю між дівчам і зрілим майстром.

— Молодець, Іро! — зустріла її обіймами Савинкова.— А тепер швидше костюм на себе й готуватися до наступного виду.

Судді виставили їй 9,6 бала. Але Ірина тривожилась, чекаючи чергового виходу, то присідала на лаву, то кидалась допомагати подругам. Та результати інших учасниць були в той день не вищі чи такого ж рівня.

Зате у вправах зі стрічкою Ірина Дерюгіна продемонструвала такий каскад складних елементів, експресію, змусила стрічку так слухатися, що оцінка 9,75 бала здалася навіть глядачам занизькою, і вони підняли гамір, свист. Та судді лишилися при своїй думці.

Відрив од основних конкурентів — болгарок після двох видів зостав, і радянська команда впевнено виходила на третю завершальну вправу. Обруч і цього разу слухався Ірину, і вона набрала 9,75 бала.

Щасливим дівчатам вручали важкий Кубок Європи, вони обіймалися, стоячи на п'єдесталі, мов рідні сестри, не приховуючи величезної радості.

Зморені гімнастки поверталися пізно вночі до готелю. Старовинне місто світилося вогнями, а їм хотілося одного: швидше впасти на постіль.

Наступного дня з легким серцем вирушили на екскурсію до Відня. Справа була зроблена, і тепер навіть незнайомі місця здавалися привітнішими. Але втома та напруження дали

про себе знати, і коли двогодинна автобусна прогулянка підходила до кінця, Ірина ледве втрималась, щоб не вискочити у двері, настільки кружляла голова, туманило очі. Другого дня вирішила було зовсім відмовитися від нової поїздки, та коли дізналася, що вся делегація має покласти квіти до пам'ятника радянським воїнам, відразу ж відмовилася від перепочинку.

І ось уже вся делегація виходить із автобуса. Зупиняються перехожі, придивляються до гімнасток і радісно усміхаються. А вони мовчки крокують, стримуючи невимовне хвилювання, що наплинуло з далечин пам'яті, крокують по гранітних плитах туди, де височіє скромний пам'ятник воїнам Радянської Армії.

Тихо шелестять гілки кущів та дерев, вітер перебирає пелюстки червоних квітів у корзині, і в цій тиші Ірина чує, як б'ється її серце...

ЛЕЗГИНКА, ТБІЛІСІ Й ЗОЛОТА МЕДАЛЬ

Якось непомітно, нишком підкрався черговий чемпіонат країни, місцем проведення якого було обрано столицю Радянської Грузії. І хоч у київській художній гімнастиці відбувалася зміна поколінь, новачки Ольга Щоголева, Тетяна Скородумова та Людмила Сальникова швидко вписалися в колектив.

Підтвердженням високого класу київських майстринь була й команда перемога на першості України в індустріальному Запоріжжі.

Для участі в змаганнях команда українських «художниць» прилетіла 29 травня. Місто зустріло їх як давніх знайомих — адже в Тбілісі вже давно формувалася своя школа художньої гімнастики. Веселі зустрічі, жарти, обійми, автографи — це заповнило кожну хвилину дня, та вони зуміли вирватися і до обіду випробувати зал. Все складалося добре, і Ірина перед сном записала в щоденнику:

«Завтра починається мій четвертий чемпіонат СРСР. Я повинна виступати зібрано, стабільно і якомога краще — адже я буду захищати честь своєї республіки».

Як багато можна прочитати між рядками цього короткого запису! Тут і відчуття дистанції між недавньою дебютанткою, що зайняла лише двадцять друге місце, і незаперечним лідером, тут і почуття відповідальності, яке змушує думати

не лише про особисту перемогу, а й про інтереси рідної команди.

Завтра їй доведеться знову пройти через нелегке випробування — адже до чемпіонату ретельно готувалися старі знайомі Галіма Шугурова, Наталя Крашенинникова, Ірина Девіна, Жанна Васюра, Галина Кюриленко, Галина Шафрова, Олена Долгополова, Еріка Шіллер, Ольга Рабинович. Ну що ж, спорт є спорт. Зате для місцевих уболівальників у неї є особливий сюрприз. Цікаво, як його сприймуть?

І знову, як і на всіх змаганнях, все почалося з параду, з урочистих слів та музики, і знову запала напружена пауза, коли гімнастки чекали оголошення порядку виходу на поміст. Нарешті все вирішено. Перший вихід Ірини Дерюгіної зі скакалкою, другий — з булавами. Здається, для створення невидимого контакту із глядачами це найкращий варіант, от коли б іще чисто все провести, нову програму не так-то легко приручити, коли в ній кілька сотень елементів, коли стихія боротьби часом самовільно порушує строгий порядок виконання.

Вона спокійно вийшла й зупинилася на краю помосту. Акомпаніатор ледь помітно кивнув, навіть не усміхнувшись за звичкою, — він хвилювався не менше, адже кавказці мушили зараз оцінити і його роботу в музиці. Ірина притиснула булави і, наздоганяючи темпераментну мелодію, короткими кроками кинулася вперед. Зал завмер від несподіванки, вслухаючись у мелодію, з якою зростало не одне покоління горців, зал ще не встиг отямитись, як Ірина почала жонглювати булавами, водночас граційно переступаючи в легкому дриблінгу. Ось булави злетіли високо вгору, гімнастка встигла перекинутися, звестися на ноги й знову зловити важкі предмети, закружеляти ними, не припиняючи дивного танцю.

Що робилося в залі! Громохкі овації, перекриваючи музику, стали настільки гучними, що, здавалося, зараз упаде дах, якийсь літній вусатий грузин не втримався — підхопився на ноги й собі затанцював швидко лезгинку, мов перенісся в гори, на простір, подалі від тисяч людей. Торжествуючий крик сотень людей летів до помосту, а Ірина стояла зазмерло і всміхалася, стримуючи уривчасте дихання.

Того дня Ірина Дерюгіна досить вдало виступила і у вправах зі скакалкою, набравши в сумі 19,6 бала. Та її не так тішила власна перемога, як те, що українська команда закріпилася на другому місці, програючи лідерам лише 0,4 бала.

Наступного дня вона не пропустила нікого вперед у впра-

вах зі стрічкою, зайняла другі місця у вправах з обручем та без предмета і вдруге стала абсолютною чемпіонкою країни. Українська команда теж виступила успішно.

Так її лезгинка покорила Тбілісі, а нагородою за талант стала ще одна золота медаль.

ЗНАК ОЛІМПАДИ

Спортивний світ жив чеканням чергової монреальської Олімпіади, і було боляче усвідомлювати, що твій улюблений вид спорту не буде на ній представлений. Ось вже в котрий раз члени Міжнародного олімпійського комітету не включили до програми Ігор змагання з художньої гімнастики, позбавивши мільйони людей справжньої насолоди від виступів кращих грацій світу. Ніби компенсуючи несправедливість МОКу, господарі Ігор влаштували міжнародні змагання «художниць» на приз «Кленового листка». Окрім того, передбачалося тривале турне по Канаді з показовими виступами.

Вилетіли 30 червня, коли в розповні стояло літо. Літак перелинув з Москви до Лондона, звідти до Нью-Йорка. Лайнер місцевої авіалінії узяв курс на Бостон, але змушений був повернутися назад — неймовірної сили гроза перетнула шлях. Що було робити? Заночували в готелі, а на ранок вилетіли до Канади.

Гімнастки багатьох країн уже зібралися в Торонто. Хоч змагання й не носили принципового характеру, кожна учасниця хотіла в олімпійському році виступити якнайкраще на Американському континенті, і боротьба мала бути впертою.

На акліматизацію лишалося обмаль часу (а різниця в часі становила сім годин, неймовірно хотілося спати саме тоді, коли доводилося виходити на поміст, коли ж спадала ніч, не приходили сні), і радянські гімнасти старалися не згаяти жодної хвилини.

Змагання розпочалися увечері, коли в Москві було десь близько години ночі. Та ні невеликий, нервовий переліт, ні різниця в часі не стримали переможного фінішу радянських дівчат. Ірина Дерюгіна і цього разу виявилася найсильнішою, друге місце зайняла Галіма Шугурова, Жанна Васюра була п'ятою.

А потім потяглися нескінченні переїзди з міста в місто, виступи в переповнених залах, і ніхто не міг сказати, куди більше спрямована увага канадців: чи то до виступів учасниць гімнастичного турніру, чи до Монреала.

Із тих днів найбільше запам'яталися Ірині кілька подій, кілька ситуацій. Коли вже надто набридло цілоденно сиджувати в готелі міста Торонто, їх повезли прогулятися до Ніагарського водоспаду.

Стояла спека, плавився асфальт на вулицях, і коли автобус із подорожанами вирвався нарешті за межі житлових кварталів та помчав широкою автострадою, всі полегшено зітхнули. Навіть Альбіна Миколаївна, що перед цим днем захворіла й змушена була звертатися до лікаря, ожила й повеселішала. За вікнами пролітали чепурні селища, гаї та переліски — майже як на Україні, зеленіли клени, що стали символом усієї країни, похитували на вітрі кронами, мов вітали гостей з далекого краю.

Ірині теж стало спокійніше й мрійливіше на серці. Примостившись до вікна, меланхолійно оббігала зором швидкоплинний пейзаж, а сама ніяк не могла відігнати настирливий спомин про недавню зустріч.

До них у готель зайшла літня жінка. Переступивши поріг, застигла зняковіло і по тривалій паузі сказала:

— Вибачте, може, я б і не зайшла, але, знаєте, закортіло побачити знаменитих землячок. Я і в залі на змаганнях була. Не втерпіла. Знаєте, для мене ваш приїзд — все одно що гостини в давно покинутому милому краї.

Дівчата кинулися до гості, запросили до столу. Так вони й розговорилися, і жінка повідала нелегку свою долю. Ще в тридцятих роках мусила дівчиною їхати з батьками із Західної України за океан в пошуках хліба. Карпати могли дати в ті часи таким біднякам, як вони, хіба що камінь на могилу. Нелегко було їм у дорозі, але все-таки дісталися в Канаду. Працювали важко, терпіли нестатки й нужду, доки стали на ноги.

— Тепер ніяк не можу зважитися повернутись додому. Батьки тут лежать, діти порозходилися по світу. Родичі пишуть із дому, кличуть до себе, кажуть, як файно тепер у Карпатах, а я тільки поплачу на самоті та й лишуюся. Ми тут, отакі, як я, мов кленове листя, розвіяне вітром...

Дівчатка збентежено слухали нехитру сповідь землячки, а далі заходилися розповідати про свої карпатські враження, про мандрівки в гори. І жінка поступово заспокоїлася, навіть усміхнулася на прощання. Тихо вийшла за двері й повільно, як у сні, пішла гомінкою вулицею, доки не розтала серед людей, мов і не було її зовсім. Справді, яка печальна доля людини, відірваної від праземлі, закинутаї на чужину, яку ніколи не зможеш назвати вітчизною!..

За думками Ірина не встигла помітити, як довжелезний автобус розвернувся і почав припиняти біг. І в той же час із протилежного боку несподівано звелися високі гори, через які плинуло широченне бурхливе плесо.

— Оце і є Ніагарський водоспад,— пояснив гід, запрошуючи всіх вийти на оглядовий майдан.

Як тільки замовк шум мотора, звідкілясь із простору накотився розмірений невгаваючий гуркіт — то подавав голос могутній водоспад, про красу якого чув кожен подорожанин. Над прямовисними скелями, залитими чистим сонцем, між поодинокими деревами, що юрилися по крутосхлах, велетенський потік летів униз, в глибокий каньйон, сотні метрів швидкоплину захоплювали силою, пристрастю, обдавали прохолодою. Сотні людей юрилися на майдані, весело ділячись враженнями, і тільки легкі хмарки, притягнуті з-за гір могутнім водяним струменінням, кружляли вгорі, байдужі до людських емоцій.

І сталося диво — та поїздка якось непомітно зняла напруження останніх днів, тим більше що от-от мала початися Олімпіада, відкривати яку повинні були й «художниці», як учасниці мальовничої святкової програми.

На олімпійський стадіон кращих гімнасток привезли задалегідь. Велетенська чаша поступово заповнювалася щасливчиками, що дістали квитки. Над трибунами стояв рівний гул, наче морський прибій чи плин Ніагарського водоспаду залетів аж сюди і вже не полишав затишний куток землі. Гаряче сонце туманило повітря, густо просочене різноманітними випарами, гулом машин, що вже покидали поле, зробивши останні приготування. Десь пробував голос невидимий стоголосий оркестр і німів перед рокотанням військових вертольотів, а коли крилаті гелікоптери розтавали в небі, знову виразнішав людський гамір.

Спершу заповнювалися бокові ряди, згодом почали з'являтися й почесні гості на центральній трибуні. Радянських гімнасток разом із недавніми суперницями турніру «Кленовий листок» вивели ближче до зеленого поля десь за півгодини до урочистого відкриття. Дівчата розташувалися просто на траві між ямами для стрибків, тартановими доріжками. Позаду рокотали трибуни, попереду стриміли стійки для стрибків у висоту, за якими вже все було готове для відкриття.

І ось гримнув величезний зведений оркестр, на зелене поле одна за одною почали виходити команди країн-учасниць. За традицією, першою з'явилася команда Греції — родона-

чальниці Олімпіад, за нею рушили стрункими колонами уславлені атлети з усіх п'яти континентів, гордо тримаючи національні прапори.

Зовсім зненацька над стадіоном лунає голос диктора:

— На поле виходить команда Радянського Союзу!

Дівчата не втримуються, підскакують і до болю в очах вдивляються в широкий отвор воріт. Там поки що порожньо, тільки сиве марево коливається над доріжками. І ось у ньому розкривається величне багряне полотнище, і стрімким кроком виходить радянська колона.

— Ірино, Жанно, наші, наші! — підскакує Галіма, плаче від щастя, кидається в обійми дівчат, а ті й собі втирають слези, потім вимахують руками, кричать щодуху:

— Наші, наші!..

Канадські хлопці, що стоять із прапорами неподалік, розуміючи усміхаються, заспокоюють дівчат і простягають полотнища, жестами показують: беріть, мовляв, витріть очі. І дівчата майже автоматично втирають очі, вимахують руками, вдивляються в своїх земляків: це ж двадцять днів не бачити нікого рідного, а тут відразу таке торжество.

Трибуни особливо гаряче вітали посланців Країни Рад, що давно зарекомендували себе з найкращого боку на багатьох всесвітніх змаганнях. А нашим дівчатам було і радісно, і трохи журно: ось так би і їм виходити в колоні земляків, відстоювати честь країни, як Людмила Турищева чи Ольга Корбут, що стоять у строю на зеленому полі олімпійського стадіону.

Потім було офіційне відкриття Ігор, олімпійська клятва звучала над трибунами. Потім «художниці» виконували вправи перед захопленими гостями стадіону, і кожна з дівчат болісно переживала упередженість до своєї спортивної долі...

Уже коли розпочалися програмні баталії Олімпіади, Ірина Дерюгіна з подругами й тренерами збиралася додому. Навіть на показових виступах на Міжнародній виставці в Монреалі почувалася невесело і рвалася в рідні краї. Затримка через зливу, затяжний переліт забрав рештки сил, і тому вона з особливою насолодою вирушила з мамою до улюбленої Алушти.

...Її несподівано покликали до Москви. Вся країна вшанувала кращих олімпійців, які повернулися переможцями, і на Центральному телебаченні мав відбутися великий вечір.

Добре знайома студія в Останкіно гула від захоплення,

журналісти перебирали в пам'яті подробиці недавніх Ігор, преса рясно цвіла знімками уславлених атлетів.

Нарешті святково прикрашена студія, хлопці й дівчата займають місця за столиками, а там, де найбільше скупчення телекамер, яріють проти світла десятки кришталевих Кубків — почесні призи, привезені з-за океану переможцями. Ірина Дерюгіна чекала свого виходу, притримуючи під столом булави. Часом їй ставало страшно: а що, як важка булава вирветься з руки та зробить шкоди на столах із призами, адже їм нема ціни, тим спортивним трофеям?

Та коли вийшла на поміст, коли зосередилася, страх минув, і вона з блиском виконала складну програму, викликавши зливу оплесків випробуваних у поєдинках атлетів.

ЗІРКА ГОЛУБОГО ЕКРАНА

Зима починалася непомітно, вогке повітря ніяк не промерзало настільки, щоб скувати кригою широкий Дніпро. Останнє оскліле листя шелестіло між оголеними кручами й навіювало журний настрій. Отак би заглибитися в цю спокійну пору, в дрімотне згасання природи і хоч на деякий час забути про напружені щоденні тренування. Але про таке вона не могла зараз навіть подумати, тим паче, що на Ірину чекали дуже відповідальні змагання — на Кубок Інтербачення.

Такі змагання мають чималу й славу історію. Проводяться вони з 1968 року. Тоді в Софії переможницею стала болгарка Красимира Філіппова, а серед дівчаток — наша Олена Леонтєва. За існуючим положенням, крім чемпіонок своїх країн — членів Інтербачення, перемогу виборюють і юні гімнастки.

У наступні роки перемагали в основному болгарські і радянські гімнастки — Марія Гігова, Любов Парадієва, Галіма Шугурова, Красимира Філіппова.

Ірина Дерюгіна на VIII Кубку Інтербачення в німецькому місті Галле в напруженій боротьбі теж вписала своє прізвище в список переможців. Було це такої ж грудневої пори рік тому, серед дівчаток успіх старшої подруги поділила її дванадцятирічна землячка Світлана Вальянникова.

Для Ірини минулий, 1975 рік увінчався високою урядовою нагородою — Почесною Грамотою Президії Верховної Ради Української РСР. Такої ж нагороди удостоїлась Альбіна Миколаївна. Що ж буде тепер, яким акордом завершиться рік нинішній.

Відбувши з матір'ю до Москви, Ірина вже в дорозі відчувала напруження недавніх мандрів, до яких додалась несподівана простуда, але почуття обов'язку вимагало гранично зосередитися й не піддаватися слабкості.

Змагання відбулися в Палаці важкої атлетики ЦСКА 3—4 грудня і знову закінчилися перемогою Ірини Дерюгіної.

Щедра на вигадки преса негайно почала називати Ірину «зіркою голубого екрана», «грацією першої величини», її шукали журналісти столичних видань, а вона в цей час зникла з готелю й опинилася в затишних залах знаменитої Трет'яковської галереї. Це було справжнє свято, до якого вона йшла, відколи часто почала наїздити до столиці. Досі відвідини не вдавалися, а тут неймовірно повезло, і Ірина вирішила присвятити галереї по можливості якнайбільше часу.

У залах панував той спокій, якого не знайдеш більше ніде. Навіть школярі, яких не просто утихомирити, зграйками пересувалися слідом за екскурсоводами, прикипали очима до полотен і завмирили, як на екзамені.

Дотик до великого мистецтва хвилював її завжди. Драматичні колізії, що оживали на сценах театрів імені Вахтангова чи «Современника», не зникали безслідно з пам'яті, приносили не миттєву насолоду спілкування, а нові грані світобудови. Та найбільше вабили її оперні театри, де панувала атмосфера музики, хореографії. Великий театр і київська опера стали для неї рідними ще з тих часів, коли дівчинкою ходила до хореографічного училища й мріяла стати балериною.

Не випадковим було й звертання до могутньої музичної стихії балету «Спартак», який дивилася не один раз, шукаючи свій власний ключ у розумінні образів часу давнього й вічного. Чи не таким самим духом віє в залах Трет'яковки, чи не така ж застигла пластика чарує в картинах славетних митців?

Довго бродила Ірина по залах, надто ж вистоювала перед реалістичними полотнами І. Сурикова, І. Айвазовського, С. Шишкіна, а коли завмерла перед «Ніччю на Дніпрі» Куїнджі, закортіло додому, до річки свого дитинства. Нехай вона зараз лякає холодністю зимової води, хай над хвилями не висить зачарований місяць, виграючи внизу золотою доріжкою,— вона все-таки залишається рідною і неповторною. Бо звідти у світ побігла місячна доріжка її життя, нерозлучного з великим спортом.

ДЕНЬ ШОСТИЙ

Людмила влетіла до роздягальні й кинула від дверей:

— Привіт, дівчата!

Вона завжди відрізнялася непосидючістю, а віднедавна, як стала Бережною, сімейні клопоти ще більше ущільнили її час. Тож і на тренування збірної України прибігала найчастіше, коли молодші подруги на чолі з Вікторією Серих уже полишали роздягальню і неквапливо прямували в горішній спортзал.

— Привіт, Людо,— підвелася Ірина, уже готова розминатися, зібрана, закутана в пару костюмів, щоб не тратити за багато сил для зігрівання.— Як сім'я?

— А-а,— махнула рукою Бережна.— У нас тепер не квартира, а дім зустрічей і прощань: я в один бік, Сашко в інший...

Таке спортивне життя, і від його непередбаченостей нікуди не дінешся. Доки Люда носила прізвище Євтушенко, хіба що батьки проводжали в часті мандрівки. А їх же за двадцять один рік було ой скільки!

Вони з Дерюгіною з'явилися в збірній СРСР майже дітьми і пройшли в ній велику школу гарту. В них і любов була одна на двох — захоплюючий спорт, якому віддавалися сповна, з яким ніколи не жартували, не дозволяли собі самозаспокоєння.

Внутрішня вимогливість принесла відчутні результати. Після кількох зривів Людмила в 1975 році отримала золоту медаль чемпіонки країни у вправах з обручем, ще одну найвищу нагороду здобула, виступаючи в команді груповичок. Звання майстра спорту міжнародного класу гідно увінчало той рік її життя. В 1977 році вона стала срібним призером у групових вправах на чемпіонаті країни в Мінську, а наступного року стала третьою в змаганнях на Кубок СРСР.

Та найуспішнішим у її долі був 1979 рік, коли вона стала чемпіонкою країни з групових вправ, а незабаром у Лондоні разом із подругами отримала золоту медаль чемпіонки

світу за блискуче виконані групові вправи. Маючи великий досвід міжнародних змагань, вона вела за собою зовсім юних подруг.

То були незабутні дні, наповнені жагою перемоги, що кувалася колективними зусиллями, бо хоч більшість зарубіжних гімнасток була підготовлена прекрасно, дружба радянських спортсменок, бажання прийти на поміч у скрутну хвилину додала стільки сил, що ніхто не міг перепинити шлях до п'єдесталу пошани.

Вправи без предмета тривають на помості 2,05—2,09 хвилини, з предметами — якихось одну-півтори хвилини. А скільки ж треба потратити зусиль для того, щоб кожна деталь, кожен рух був відточений до краю! Які складні комбінації не шукай разом із тренером та постановниками, але шість обов'язкових елементів виконай, інакше не бачити високої оцінки.

І в лабораторіях — стінах спортзалу народжуються дива, народжується радість, яку потім ділиш з людьми.

У родині Євтушенків ніколи не стояло питання — пускати дочку на тренування чи знайти їй щось практичніше, що б знадобилося в житті. Правда, часом батько, повернувшись із аеропорту, де працював, міг похитати головою, бачачи доньчині ноги в синяках, але ж то краще, ніж бездумно тинятися по місту, як деякі шкільні подруги, значить, є в дівчини мета, а людина з метою — що крилатий птах.

Олександрові — чоловіку Людмили, розуміти спортивне життя, як мовиться в народі, сам бог велів, і тому після весілля тренування не припинялися. Але ж як тепер Людмилі кортить побути вдома саме тоді, коли чоловік прибуде із чергової футбольної поїздки, коли хочеться відчутися вмілою господинею! От і буває, що прибігає до спортзалу буквально за кілька хвилин до початку занять. Та кожен розуміє це й вітає, бо минуть роки, і ці дівчатка, що лише входять у великий спорт, теж колись прибігатимуть додому й зустрічатимуть найдорожчих людей веселим словом, ласкавим поцілунком.

Людмила швидко перевдягається, дістає спортивне знаряддя і прожогом летить по східцях нагору. Там уже почався робочий день, і тренерське око уважно стежить за кожним рухом дівчат.

Ірина проводить її замисленим поглядом, відзначаючи про себе якісь невловимі зміни в поведінці подруги по збірній. Світ родинного життя їй ще невідомий, часом навіть дивним здається — впустити до свого серця когось чужого,

незнаного, хто може порушити роками виховану єдність із улюбленим спортом. Дивним — і манливим.

Вона заплющує на мить очі, мов намагається уявити обранця долі. Із глибини уяви з'являється образ єдиного судженого — прекрасний, як узятий із казок дитинства, чистий і мужній, з ким можна поділити всі труднощі майбутнього життя. Ось він наближається, зовсім поруч чути тверді кроки, гаряче дихання обпалює їй обличчя, змушує зажмуритися ще сильніше — і даленіє, як тільки вона розплющує очі.

В роздягальні порожньо. Згори чути безладне гупання, з коридора влітає дзеленчання телефону, і вся реальна атмосфера швидко повертає її до дійсності. Вона усміхається про себе й мовчки рушає на тренування. Ще не час пускати когось у серце, для якого понад усе — художня гімнастика. Музи ревниві...

ПРО СПОРТИВНУ ФОРМУ Й ТРИНАДЦЯТИЙ НОМЕР

Згадаймо знову щоденниковий запис юної гімнастки за 1973 рік: «Життя — це боротьба, боротьба за перемогу до останнього дня».

Як багато міг він розказати тепер, коли минуло чотири роки тренувань і змагань.

На той час їй за приклад служили уславлені атлети — п'ятиборець Павло Ледньов і гімнаст Микола Андріанов. Їх неймовірна працездатність, уміння настроїтися на боротьбу додавали дівчині сил, а досвід давав змогу готувати пік форми на час найважливіших змагань.

Черговий рік розпочався напруженими тренуваннями. Навіть на свій день народження Ірина записала в щоденнику: «День народження. Загальна розминка, хореографія, потім трохи з елементами. Відчувала слабкість у тілі, нежить і т. д.»

Не все виходило як слід. Саме тоді вони з матір'ю готували нові композиції, насичували їх ще складнішими елементами.

Ось вправи з м'ячем. Для них характерний елемент — стрибок із кроком. Підкинутий м'яч опускається, а гімнастка, розпластавшись над помостом, не порушуючи ритму, мусить прийняти предмет на долоню і м'яко приземлитися з ним. Та варто при цьому жорстко зловити м'яч пальцями, як судді відразу ж знімають одну-три десятих бала.

Невдало підібрана музика — не чекай високої оцінки.

Не вкладецься в обов'язкових півтори хвилини — теж буде покарана штрафом.

Найменша аритмія в русі, невиразна пластика — знижується оцінка.

Печальний чи байдужий вираз обличчя — так само позначається на результаті... і т. д. і т. п.

І для того, щоб помилок було найменше, треба щодня готуватися, шліфувати майстерність, нарощувати фізичну силу. В тренувальному арсеналі Ірини — постійно затяжні кроси по п'ять-сім кілометрів за будь-якої погоди чи настрою, десятки віджимів од підлоги, спринтерські кидки, тримання кута чи тривалий шпагат. Тільки так досягається успіх, вихується висока спортивна форма.

Найголовнішими змаганнями 1977 року був чемпіонат світу. Саме на нього націлювала Альбіна Миколаївна Ірину. Оскільки ж до осені було чимало часу, вони не форсували підготовку.

Та вже ближче до травня Ірина почувалася майже готовою до запеклих поєдинків. Навіть міжнародний турнір у Франції в середині травня, на якому вона зайняла третє місце, не вибив її із звичної робочої колії. Відчувала, як входить у форму, як знову тіло наче наливається життєдайною силою.

Першою важливою перевіркою головних сил країни був чемпіонат СРСР у Сєверодонецьку 19—22 травня. Ірина знала, що боротьба буде впертою — кожна гімнастка хотіла закріпитися в збірній і поїхати на чемпіонат світу, а вакансії, як завжди, залишались постійними.

Вона знову була першою в багатоборстві і з усіх окремих видів. Після короткого перепочинку навантаження почали знову зростати. Показові виступи, тренувальні збори — все підпорядковувалося шліфуванню кожної деталі композиції, психологічному загартуванню до найскладніших випробувань сезону.

Наприкінці липня на VI юнацьких і молодіжних іграх у Лейпцігу Ірина Дерюгіна виграв перше загальне місце, а з окремих предметів поступається лише у вправах з обручем.

Приблизно через місяць у рідному Києві на міжнародних змаганнях на приз «Золотий обруч» — знову всі золоті медалі її.

А час летів з неймовірною швидкістю. Не відійшли в непам'ять зимові та весняні тривоги, як відкотилося за горизонт гаряче літо, і рання осіння прохолода заповонила небо й землю. Ірина забула, що таке дозвілля й вільний відпочинок.

Розминки в залі вона чергувала з бігом по трав'янистій доріжці, й долаючи по ній кілометр за кілометром, пам'ятаючи приписи матері — ні в якому разі не набирати жодного грама зайвої ваги, щоб кожен м'яз був схожий на тугу натягнуту струну. А згодом гаряча пара розслабляла тіло і невдовго приходив жаданий спокій.

Настав вересень, золотий київський місяць. Студенти, що з'їхалися після канікул до вузів і технікумів, додали неабияке пожвавлення, кортіло й собі наговоритися з подругами, обмінятися літніми враженнями. Та не минуло й тижня навчання, як Ірина вже знову сідала в поїзд і вирушала знайомою дорогою до Мінська.

А столиця Білорусії, здавалося, вже безповоротно пройнялась захопленням гімнастикою, надто ж після того, як місцеві тренери підготували кількох сильних «художниць». Цього разу їм доводилося виступати в новому просторому легкоатлетичному манежі, і Дерюгіни відразу ж рушили подивитися на нього.

Величезний зал був прекрасно переобладнаний для художньої гімнастики, це показало опробування помосту.

Як і колись, коли вперше виступала на подібних змаганнях, їй випав тринадцятий номер.

— Знову чортова дюжина, — усміхнулася вона.

Першого дня Ірина виступала без характерного блиску, припускалася прикрих помилок, нервувала. Це позначилося на оцінках: судді виставили за вправи зі скакалкою лише 9,65 бала, трохи краще — в 9,8 бала — оцінили вправи з м'ячем. І хоч вона знову вирвалася вперед, але результати були настільки щільні, що кожна найменша помилка могла позбавити киянку Кубка.

У готелі відбувся домашній аналіз виступу, після якого в щоденнику з'явився запис:

«Завтра вирішальний день. Я мушу виступати стабільно, дуже зібрано і впевнено. Лишилося два види — обруч і стрічка, і я мушу провести їх спокійно, але й емоційно. Невже стільки роботи зроблено, а я не зможу зібратися? Зберуся, мушу боротися до кінця!»

І другого дня вона буквально зачарувала вимогливих мінських уболівальників, які стоячи вітали чергову перемогу киянки.

Тепер шлях на чемпіонат світу, що мав розпочатися 14 жовтня в швейцарському місті Базелі, був відкритий.

ІРИНИН ДЕНЬ

Він наближався невмолимо, той Іринин день, до якого вона йшла стільки років, через стільки випробувань, він світився крізь осінній листопад чарівного Новогорська, що був у дні останнього тренувального збору особливо націлений на далекий Базель.

Ще зовсім недавно вечірньої години, коли на переліски спадала тиха сутінь і надто гостро пахла живиця, в кімнаті ігroteки зібралася вся збірна команда Радянського Союзу. Перед тим видався напружений день, отож після тренувань з особливою насолодою повсідалися в м'які крісла. Сьогодні тут проходять чергові комсомольські збори, на яких обговорюється пропозиція обрати комсоргом збірної Ірину Дерюгіну, замість Алли Засухіної, що полишила великий спорт.

Ірина спершу затурбувалася, але подруги навперебій почали підбадьорювати її, встала й схвильовано мовила:

— Спасибі за довір'я... постараюсь не підвести.

Минуло кілька днів, і ось уже вся команда поїхала на Красну площу — така традиція народилася в їхньому колективі: перед відповідальними змаганнями на цьому святому місці скласти клятву, що віддадуть усі сили для перемоги. Це як у космонавтів радянських, які перед кожним польотом у незвідані глибини довколаземного простору приносять квіти до Мавзолею В. І. Леніна.

Ірина їхала в автобусі й чомусь згадувала, як до залу зайшли хокеїсти збірної, і Вячеслав Третяк знічев'я заходився підкидати й ловити булави, а коли добряче набив пальці, похитав головою і сказав з повагою:

— А я думав, це так просто...

Ні, зовсім не просто — приборкати непокірні предмети, змусити їх танцювати, літати, творити складні візерунки...

Літак вилетів уранці, а незабаром під колесами вже застугонів бетон Празького аеропорту, далі був нетривалий переліт до місця призначення.

А в Базелі яблуку ніде впасти — безліч туристів, готелі забиті, метушня, шарпаніна. Десь аж через три години їх нарешті розмістили в затишному пансіонаті, і дівчата, не розгледівшись як слід, заснули мертвим сном.

Наступного дня прокинулися рано. Ірина підхопилася й за звичкою глянула на годинника, потім повела очима по кімнаті. Коливалася легка фіранка проти кватирки, крізь неї вид-

нівся силует високого дерева, світанкове сонце кидало довге проміння.

— Олю!

— Чого? — відгукнулася Щоголева, перекинувшись на інший бік і явно не збираючись залишити м'яку постіль.

— Сніданок проспимо.

Вони швидко зібралися й разом із усіма рушили на розшуки спортзалу. Часу було багато, отож ішли не поспішаючи, мов на прогулянці. Ще б пак, не використати таку нагоду — поглянути зблизька на знамениту Швейцарію, про яку чуто-перечуто. І коли старші дівчата, яким не в дивину екзотичні іноземлі, ще сяк-так стримували емоції, юні Вікторія Серих та Ірина Габашвілі, що прибули в ролі запасних, не проминали жодної дивини, щоб не висловитися чи не припинити ходу. Що ж, було на що дивитися мандрівницям у краю, який ніколи не нищили війни, що багатів на капіталах десятків країн світу. Але як тільки з великими труднощами знайшли зал, відразу ж зіткнулися й з іншим. Було ще відносно рано, зал стояв порожній, та як не просилися, як не переконували розпорядників дозволити тренування, ніхто навіть бровою не повів. Врешті-решт їх впустили до роздягальні, і там зморені дівчата послули, чекаючи своєї черги.

Нарешті їм надали зал. Тренувалися півтори години, і кожна гімнастка прагнула використати весь короткий час для того, щоб випробувати свої сили. Ірина Дерюгіна відразу ж відчула звичний ритм, тепер її не бентежили ні чужі стіни, ні тривоги майбутніх змагань — вона просто входила в свій улюблений світ і жила ним беззастережно. Під кінець так розійшлася, що навіть Альбіна Миколаївна не стрималась од похвали:

— Що ж, здається, все виходить. Але не перегори до змагань.

Під вечір їм надали великий зал. Хотілося бути в ньому більше часу, звикнутися з майданчиком, новою підлогою, навіть стіни й трибуни запам'ятати — на змаганнях це так багато важить. Але на черзі були команди інших країн, і їм довелося досить швидко збирати речі.

В напрузі минули ще два дні.

12 жовтня планувався підсумковий прогон — гімнастки повинні показати всі вправи якщо й не на повну силу, то бодай для самоконтролю. У кожної своя манера поведінки на таких перевірках. Ірина ж мала звичку не економити сили, виступати так, як на змаганнях. Одна справа — це приносило їй заспокоєння, впевненість у своїх можливостях, інша ж —

на прогон, як правило, збиралися судді з багатьох країн, які хоч і не знали, який за жеребом вид випаде їм судити, проте наперед приглядалися до гімнасток, прицінювалися до їх майстерності. Та як би там не було, але Дерюгіна пройшла всі вправи без жодної втрати предмета.

Поверталися до пансіонату втрьох — Ірина, Вікторія Серих і Ірина Габашвілі. Настрій був чудовий, і вони весело коментували події, приглядалися до перехожих, а то часом поверталися до власних справ.

— Добре тобі, Іро,— моргала довгими віями грузинка, енергійно розмахуючи руками,— ой як добре!

— Чим саме?

— От вийдеш на поміст. Глядачі кричать, шумлять, вітають, судді очей не зводять, суперниці переживають, а ти спокійно виграєш, бо видно ж, хто зараз найсильніший.

— Ну, виграти не так просто, по собі знаєш.

— Виграєш, Іра правду каже,— сором'язливо мружилася Віта, намагаючись іти в ногу з старшою землячкою.

— Ну, якщо ви допоможете, тоді... А взагалі треба нам всім постаратися.

Спати повлягалися рано — наступний день передбачався важким, особливо для Ольги Плохової, Ольги Щоголевої, Галини Криленко, Ольги Рабинович, Ірини Девіної та Еріки Шіллер, що мали виступати в групових вправах. Усі гімнастки юні, досвіду міжнародних зустрічей мало, от тільки бажання перемогти було в кожній хоч відбавляй. Суперниці сильні, надто ж болгарки, що й цього разу приїхали відмінно підготовленою командою. Але чим запеклішою мала бути боротьба, тим з більшою жадобою рвалися в бій радянські гімнастки.

І ось нарешті настав довгожданий день. 13 жовтня всі команди готувалися до урочистого відкриття світового форуму грацій. Переповнений зал завмер у чеканні, застигли за столами й судді та члени оргкомітету. Нашу команду мала виводити на парад Ірина Дерюгіна, вона завоювала це почесне право блискучими перемогами останніх років, і тому рішення тренерської ради сприйняли як закономірність.

Вона востаннє розправила на собі костюм і раптом відчула легке тремтіння ніг. Розслабленість виявилася миттєвою, адже вона не має права на це, вона мусить задати тон усій команді, хай бачить увесь світ, яких красунь виховала радянська країна. І вона шепоче про себе, намагаючись приборкати підступне тремтіння:

— Ну й що з того? Подумаєш — вийти на поміст! Це ж не змагання, от там треба зібратися...

Звучить закличний сигнал, зал озивається оплесками, заворушилися струнки ряди дівчат, і ось уже хтось командує:

— Пішли, дівчатка, сміливіше!

Ірина відчуває, як кудись у невідь зникає тремтіння, ступає вперед, ось уже й край високого помосту, залитий світлом, ось уже й сходинки, тепер пройти їх, зайняти визначену позицію і завмерти на місці. Вона знає: за її спиною граційно крокують Галіма Шугурова, Наталя Крашенинникова, разом з якими їй доведеться боротися кілька важких днів за нагороди для Батьківщини, за ними ідуть дівчатка-груповички.

Зал зустрічає їх оваціями. Та й хто стримається, побачивши чарівниць помосту в білих костюмах, які схожі зараз на красунь берізок із далекого краю.

Аж тоді, коли було урочисто відкрито чемпіонат світу, коли вільні від виступів гімнастки зайняли місця на трибунах, щоб звідти підтримувати своїх груповичок, Ірина відчула полегкість. Ну що ж, почалося, тепер тільки вперед.

Наші гімнастки задали впевнений тон у групових вправах. Все в них вийшло вдало, головне — не порушувалася синхронність рухів, і судді високо оцінили майстерність дебютанток. На такому піднесенні легше вступати в боротьбу й претенденткам на звання абсолютної чемпіонки світу.

Другого дня почалися традиційні збори. Ірина попросилася з матір'ю, що поїхала судити групові вправи, і заходилася біля шитва. Вона завжди любила це нехитре діло — відволікалася від наступного виступу. Доки зшила нову стрічку про запас, доки відпорола гіпюрові рукава від костюма (цей елемент одягу ще не прижився на міжнародному помості і, щоб не ризикувати, вирішено було позбутися його заздалегідь), встигла подумки побувати і вдома, де їх з нетерпінням чекав батько, і в Москві, і навіть у власному дитинстві, коли так любила щось майструвати з клаптів тканини чи пластиліну, а то й малювати фломастерами різні дивовижі.

Вийшла з пансіонату о пів на п'яту. Виступала в третьому потоці, а тому не поспішала, старалася ще бодай на якийсь час відтягти перебування в спортзалі. Місто було на диво безлюдне, і вона здивувалася: невже всі рушили туди дивитися на гімнасток? Час од часу прогуркоче автобус, прошелестять шини автомобіля, простукочуть жіночі каблучки — і знову спокійна осіння тиша.

Але як не розтягувала час, все од-но прийшла надто рано, всьому виною були груповички, які затагли свою програму. Затим почалися виступи одиночниць, і вона повільно розми-налася, стараючись якнайкраще підготуватися до виходу. За помостом панувало традиційне похва-лення, сплетене з радіс-них вигуків і гірких сліз, усе було звичне, буденне, але на-віть у час розминки Ірина уважно стежила за оцінками ос-новних суперниць.

Галіма і Наталка виступали по-переду. Це було добре — адже вона мала змогу прицілювати-ся на кращі результати. На радість радянських гімнасток і б-дільників, після двох вид-дів лідером стала Галіма Шугурова. Непогано виступила й Наталя Крашенинникова, закріпивши-сь у групі лідерів. Отже, ніяких несподіванок не сталося, теп-ер тільки не зірватися, не відстати від подруг.

За жеребом спочатку довелось ви-конувати вправи зі стріч-кою, і це трохи засмутило — вона л-юбила закінчувати ними всю програму, оскільки сам предмет найкраще передавав емо-ції.

Була вже дев'ята година вечора, але глядачі не розходили-ся — запал боротьби прикував їх до трибун. Ірина відчула щире зацікавлення, і воно відразу ж додало їй енергії. Ледь помітно кивнувши Валерію Савіну, що схилився над клавія-турою, затиснула стрічку й завмерла.

У завмерлому залі залунала тем-пераментна іспанська му-зика, трохи тривожна, заклична, і гімнастка ніби перенесла-ся в її палкий світ. Рвучкий почато-к, стрічка вистрілює з ру-ки, випикує каскад неймовірних з-а красою малюнків, ніби втікає від дівчини, а вона виконує три високих стрибки, мов наздоганяє непокірну супутницю, і знову вимальовує в повіт-рі ажурні візерунки.

Ірина затискає в руці жезл і май-же благає стрічку:

— Ну, будь слухняною, не вирив-ись із рук, не оближи ме-не, коли буду виконувати ще ось цей рвучкий поворот, дотер-пи до кінця...

З останнім акордом завершуєть-ся стрімкий лет гімнастки, і глядачі віддають данину майстер-ності радянської чемпіон-ки. Тепер що скажуть судді, що в-они скажуть?.. Адже все, здається, пройшла чисто й емоційно.

Оцінка — 9,7 бала. Що ж, непога-но, хоч могло бути й кра-ще. Та на думку суддів не вплине жодний авторитет, отож треба гранично зірватися на дру-гий предмет, головне — виступити стабільно, що найбільш-е важить для остаточної суми.

Підійшов Валерій, спокійно усміхається:

— Хвилюєшся?

— Ще як! — не криється Ірина.

— Нічого, початок гарний, тепер ми покажемо себе.

Минуло небагато часу, і ось її другий вихід, вправи зі скакалкою.

Заввчала яскрава музика А. Хачатуряна з балету «Спартак» — як заклик гімнастці летіти вперед; вона підкидає високо вгору спарену скакалку, виконує серію високих стрибків, ловить, стрімко перестрибує через неї і кружляє на помості, а скакалка метляє довкола неї, мов притягнена магнітом, потім вертиться швидкими млинками в руках, серія дрібних підскоків — і темпераментний кувирок, і струною натягнена скакалка в руках! І знову, здається, пройшла все чисто, без збоїв.

Важко дихаючи, але не забуваючи про посмішку, Ірина повільно сходить із помосту, вже нічого не ладна більше робити. Судді оцінюють її виступ у 9,5 бала.

Уже в кімнаті, куди зайшла мати, вони підвели підсумок виступів. Виходило, що Ірина відставала від Галіми на одну десяту бала.

Другого дня по обіді знову рушили до спортзалу. І знову груповички затримували час виступу одиночниць, але Дерюгіна тепер мала виступати в першому потоці. Настрій був бойовий, хоч втома і нервове напруження першого дня давалися взнаки. І все ж хотілося швидше розпочати виступ, саме зараз вона внутрішньо відчула ту впевнену жадобу боротьби, яка додає натхнення. І воно справді прийшло. Ірина отримала за вправи з обручем 9,6 бала, за вправи з м'ячем 9,85 бала і тепер утішала себе думкою: що ж, у крайньому разі друге місце забезпечене, а це для дебютантки — перемога. Але як довго, як неймовірно довго тяглися хвилини, як хотілося покинути зал, щоб не чути остаточного присуду!..

...Вони виходили на п'єдестал, сяючи від щастя. Дерюгіна стояла на найвищій сходинці. Шугурова — трохи нижче, а на третьому місці дебютантка збірної Болгарії — Гюрова.

До пансіонату повернулися пізно ввечері. Зненацька зі всіх боків Ірину оточили збуджені подруги, шарпали за плечі, обіймали, цілували:

— Де, де медаль?

— Дай потримати!

— Вітаємо!..

Ірина зніяковіло дістала золоту медаль абсолютної чемпіонки, на яку ще й сама не надивилася, і передала дівчатам.

Ті цілували її по черзі, передавали по колу, і всі мешканці пансіонату, здається, сходилися на торжество.

А незабаром Дерюгіна сама вітала дівчат, які теж виграли золоті нагороди в групових вправах.

Газета «Советский спорт» писала, оцінюючи виступ наших гімнасток:

«Тріумфом завершився в Базелі VIII чемпіонат світу. Жодної нагороди вищої проби не віддали суперницям наші дівчата. Шість медалей із шести!»

Після нетривалої подорожі по Західній Німеччині радянські гімнастки повернулися додому. Тепла зустріч у засніженій Москві, коли в аеропорту їх зустрічали тисячі дітей, дорослих, причетних до художньої гімнастики людей, серед яких були й голова Всесоюдної федерації народна артистка Радянського Союзу Еліна Бистрицька, давній вірний друг «художниць» хореограф Дмитро Бегак та інші друзі.

Ще через день їх приймали у Комітеті по фізкультурі та спорту при Раді Міністрів СРСР, і Сергій Павлович Павлов урочисто вручив Альбіні Миколаївні посвідчення і значок заслуженого тренера Радянського Союзу, а щасливій Ірині посвідчення і значок заслуженого майстра спорту СРСР.

Черговий рік завершувався успішно. Незабаром Ірина Дерюгіна втретє в блискучому стилі виграла Кубок Інтербачення в угорському місті Мішкольці, причому завоювала всі п'ять золотих нагород. А вже потім рушила з матір'ю в Сочі бодай трохи перепочити.

Та відпочинок у затишному санаторії «Металург» теж був коротким. Ледве Ірина прийняла кілька лікувальних ванн, як надійшла телеграма з Києва, в якій її запрошували для участі в святковому концерті учасникам і гостям урочистого зібрання на честь 60-річчя утворення Української РСР.

Запис у щоденнику:

«20 грудня прилетіла в Київ. Того ж дня пішла на репетицію до Палацу спорту і пробула до пізнього вечора...

21 грудня прокинулася о шостій годині, дуже погано спала, лише дві години.

22 грудня. Підйом о 9-й годині. З 11-ї до 11.30 крос, підготовка до виступу. Виїзд. Перед виступом вносили прапор Ради Міністрів УРСР, його ніс Юрій Седих, ми з Зінаїдою Турчиною були асистентами. Валерій Борзов читав клятву спортсменів. Мій виступ пройшов вдало».

ДЕНЬ СЬОМИЙ

Рипнули двері, в роздягальню повільно зайшла Ірина Дерюгіна. Бадьорість, розчервоніле лице засвідчували добру розминку, хоч була відносно рання година. Побачивши Вікторію Сєрих, привітно усміхнулася:

— Як справи, Сіра?

— Та з новим костюмом ніяк ладу не дам. Учора мама телефонувала, додому хоч на день кликала.

Віта давно звикла, що всі подруги в команді називають її так любовно й ніжно, і не ображалася на прізвисько. Та й чого б то сердитися, коли за цим таїться щира теплота? Відколи прийшла в спорт, здається, ще не вчинила такого, за що можна було б карати нелюбов'ю. От і Дерюгіна — не з таких, від яких можна чекати нещирості. Скільки гарних слів хотілося б сказати старшій подрузі, що стала прикладом людини й спортсменки, що своєю цільністю, щирістю й чесністю змусила її, школярку, по-новому дивитися на світ, але вона не скаже — не та натура, та й навіщо зайві емоції, коли й так зрозуміло.

— То поїдь. Ось буде вихідний.

— Еге, Альбіна Миколаївна як дасть за порушення режиму.

— Поїздка не порушення.

— Якби ж то так. Мама, знаєш, зараз же до столу посадить, а на ньому щось смачне буде. Ні, краще вже після Спартакиади.

Ірина теж присіла в м'яке крісло. Їй завжди було гарно із милою ніжною Вітою, яка прийшла в команду «Спартака» із Запоріжжя зовсім малою дівчинкою, а тепер он як витяглась, виструнчилась, виросла в справжню гімнастку. Можливо, вона часом нагадувала їй власний прихід у спорт. Шляхи людські повторюються, нехай не в дрібних деталях, але в головному багато спільного.

Батьки у Вікторії теж спортсмени, так що вибір життєвого шляху для неї був підготовлений заздалегідь і склався

природно. Зовсім малою прийшла до секції художньої гімнастики в Запоріжжі, де так люблять цей чарівний вид спорту, і природний хист досить швидко піддався шліфуванню.

Уже в 1976 році дівчинка виступала поза конкурсом на чемпіонаті країни в Тбілісі. Там і запримітила граційну школярку А. М. Дерюгіна, а згодом зробила все, щоб перевести Віту до столичного спортінтернату — адже в Києві тренується базова команда всесоюзного товариства «Спартак», і умови для швидкого зростання набагато кращі.

Вікторія виправдала сподівання тренера. Наступного року її виступ був куди успішнішим — дівчина зайняла особисте дев'яте місце, а в групових вправах отримала першу в житті срібну медаль на чемпіонаті СРСР. У 1978 році на таких же змаганнях в Одесі вона стала чемпіонкою країни і поділила сьоме-восьме місце в багатоборстві. Незабаром на чемпіонаті Європи в Мадриді разом із подругами-груповичками додала до колекції нагород срібну медаль. Та найуспішнішим у її житті був наступний рік — на розигранні Кубка СРСР та на чемпіонаті світу, виступаючи в групових вправах, Вікторія здобула золоті медалі...

Ірина крадькома спостерігала, як юна подруга готується до тренування, ловлячи себе на думці, що трохи заздрить їй. Скільки ще цікавого, незвіданого чекає на школярку! Мине трохи часу, і життя, яке поки що вміщується в тісні горизонти між школою та спортом, набере незмірно ширших вимірів, подарує десятки тривожних і відповідальних справ.

Здається, у неї самої все було зовсім недавно на початковій стадії. Але коли спробувати озирнутися назад, скільки подій відзначиш у пам'яті!

За безконечними переїздами їй майже не доводилося подовгу бувати вдома. Але як тільки поверталася до Києва, поспішала до інституту. Весела метушня коридорів, напружена тиша аудиторій, романтичні вечори, на яких не було всесвітньовідомих спортсменів,— були звичайні життєрадісні дівчата й хлопці.

Здається, над усе вона полюбила анатомію та історію. Ще й зараз згадується, як одного разу довелось скласти екзамен з історії: був напружений період, насичений змаганнями, тренуваннями, то довелось готуватися ночами. Зате не кліпала очима перед улюбленим викладачем Іваном Павловичем Іваненком, що не давав ніякої поблажки, вимагав од студентів досконалих знань.

Тепер, коли навчання в інституті наближається до завершення, Ірина все частіше замислюється над роллю виклада-

ча. Здавалося б, усі однакові, кожен ставить свої вимоги, а от запалити на глибше зацікавлення, змусити полюбити предмет може не кожен. Іван Павлович став одним із справжніх наставників.

Недаремно, коли Ірина вирішила поступати до партії, він був одним із радників, охоче відгукнувся на прохання дати рекомендацію. Ще одним комуністом, що поручився за неї, стала Валентина Савівна Зінченко.

Було то березневої пори минулого року. В затишній кімнаті зібралися комуністи інституту, які складали партком. Ірина встала на зорі, довго не зважувалася, що вдягти, нарешті вибралася з дому, дісталася до рідного вузу й чекала виклику під дверима. Хвилювання переповнювало її до краю, думки пролітали з космічною швидкістю. Статутні вимоги вона знала напам'ять, знала, що сказати про причини вступу до партії великого Леніна, а сама, проте, все одно губилася: а раптом скажуть, що рано ще міняти комсомольський квиток на партійний?..

Її покликали до кабінету. За столами сиділи люди, з якими уже кілька років ділить радощі й труднощі, які навчають її життю. Іван Павлович підморгує підбадьорливо, Валентина Савівна незворушна — нічого не прочитаєш у її очах.

Пригадується, читали її автобіографію, заяву, виступали рекомендуючи, виступали комуністи вузу, вона відповідала на запитання, але все те злилося в якусь мозаїчну картину, заляло яскравим світлом її пам'ять. Руки комуністів дружно піднялися вгору, висловлюючи одностайне довір'я дівчині, що тулилася до дверей, і вона запам'ятала на все життя слова Іваненка:

— Запам'ятай цей день, Ірино. Віднині ти мусиш відчувати ще більшу відповідальність перед партією, перед народом. Квиток із дорогим силуетом Леніна не дає ніяких знижок людині. Де б не була, де б не виступала — пам'ятай, що ти комуніст. І це — на все життя...

— Ну що, пішли? — сказала Вікторія, змотуючи стрічку.

— Авжеж, пора, — підхопилася Ірина, оглянула роздягальню й рушила нагору, де чулася музика, де все було таке знайоме й дороге.

ВЕСНА КОМСОМОЛЬСЬКА

— Мамо, а мене обрали делегатом комсомольських з'їздів! — з порога закричала Ірина, кинула в куток спортивну сумку й застрибала по кімнаті.

— Коли? — відсунулася від телефону Альбіна Миколаївна.

— Сьогодні на міській конференції.

Обличчя дівчини світилося непідробною радістю, і та радість передалася матері.

— І на український, і на всесоюзний, — значуще додала Ірина, швидко перевдягаючись у домашнє.

Альбіна Миколаївна мовчки спостерігала за дочкою. Звістка сколихнула душу, і тепер всі робочі клопоти відійшли на задній план. Перед очима блискавично промайнуло власне дитинство, юність, і нараз подумалось: от був би живий батько, скільки б радості принесло йому повідомлення!..

А Ірина тим часом заховалася в своїй кімнаті, обклалася книгами та конспектами й заходилася готуватися до екзаменів і заліків.

При всій зайнятості — а збори та змагання низалися одне на одне — вона намагалася не розраховувати на поблажливість викладачів інституту, а загартований спортивний характер допомагав ущільнити час так, щоб не була змарнованою жодна година. Мимоволі згадалося, як нелегко прийшлося в останні місяці утримуватися в лідерах. Та успіх був майже завжди на її боці.

Вона знову стала абсолютною чемпіонкою України, виграла Кубок УРСР в Одесі, «Приз весни» в Польщі, Кубок СРСР в Ризі, в складних умовах перемогла в матчевій зустрічі команд Угорщина — Україна, на чемпіонаті країни поділила перше місце з Галімою Шугуровою і лише на чемпіонаті Європи в Мадриді зайняла друге місце.

Так, життя завжди випробовує людський характер на міцність, і Ірина довела, що не боїться двобоїв. Так було в Будапешті, коли виграла всі чотири види багатоборства, а коли їй вручили нагороди, не могла самотужки зійти з п'єдесталу, і подружки мало не на руках знесли її з помосту. Так було і в Мадриді, коли несподівано підсковзнула на паркеті й розтривожила ногу, але вела боротьбу до кінця. Так було скрізь, куди посилала її Вітчизна.

Чи не за цю самовідданість комсомольці української столиці виявили їй таке високе довір'я?

Хвиля вдячності наплинула на дівчину. Хотілося зробити щось незвичайне, віддячити за повагу тисяч юнаків і дівчат — робітників, інженерів, студентів, учнів, хотілося ще більше зробити для слави радянського спорту...

Ще більше хвилювання принесла їй хвилина, коли дізналася: їй доручено виступити на XXIII з'їзді комсомолу України. Що сказати делегатам, які слова знайти, щоб розповісти про життя спортсменів? Правда, їй, як комсоргові збірної країни з художньої гімнастики, є чим поділитися з ровесниками. Але ж хочеться і деякі ширші проблеми порушити, тим більше що останнім часом особлива увага падає на розвиток масовості фізкультурного руху, на підготовку до московської Олімпіади.

Вона засіла за виступ. Але що то значить — живе слово! Здається, все ясно, думки про улюблений спорт завжди жили з нею, а от сіла за чистий аркуш паперу і не може зрушити з місця. Сподіватися на чийсь допомогу? Ні, не звикла, та й сказати хочеться щось своє, неординарне. Так і ламала голову майже до дня відкриття з'їзду.

Стояла березнева пора, ще ніхто не міг би визначити, куди ближче — до дзвінкої весни із блакитними струмками, широкими плесами чи до несподіваних останніх завірюх. Яскраве сонце світилося над дніпровими кручами, додаючи піднесення юнакам і дівчатам, що з'їжджалися на свій черговий форум.

І ось нарешті святковий палац «Україна». Гримить музика, молодий гомін стрясає стіни фойє.

А потім заповнений зал громовими оплесками зустрічає членів урочистої президії на чолі з членом Політбюро ЦК КПРС, першим секретарем ЦК Компартії України В. В. Щербицьким. Ірина неймовірно хвилюється, займає своє місце і лише тоді помічає поруч знаменитого вченого Б. Є. Патона. Академік теж зацікавлено вітається.

— Навіть не думав, що доведеться сидіти поруч із примою грацій, — усміхається й покивує головою. — Я ж теж, можна сказати, маю якусь причетність до спорту. Правда, медалей не маю, а от на тенісному корті люблю розігнати кров.

Ірина не встигає розповісти про свої тенісні успіхи, як перший секретар ЦК ЛКСМ України А. І. Корнієнко оголошує з'їзд відкритим.

Як швидко плине час, коли ти весь у передчутті якоїсь значної події, коли навіть найзагартованіші нерви бринять, мов туго натягнуті струни! Робота з'їзду йшла по заздалегідь визначеному курсу, а вона вслухалася в слова промовців і

тривожилася: невже і в неї знайдуться такі предметні й красиві слова, на які відгукнется великий зал оплесками? Ой, як нелегко буде виходити на трибуну!

Нелегко було і в час перерви. Не встигла з'явитися в залі, як відразу ж потрапила в таке щільне кільце любителів автографів, що не могла вирватися аж до третього дзвоника. Підходили робітники й колгоспники, студенти й учні, поліщуки й донбасівці, закарпатці й полтавці...

Зовсім несподівано почула голос головуючого:

— Підготуватися до виступу заслуженому майстрові спорту, абсолютній чемпіонці світу з художньої гімнастики студентці другого курсу Київського інституту фізкультури Ірині Дерюгіній.

Від несподіванки вона аж підхопилася, знову тихо опустилася на стілець, відчуваючи, як тремтять ноги, як руки шукають опертя і не знаходять, мнуть папірець.

— Нічого, Ірино, не тушуйтеся,— відчув її стан Б. Є. Патон.— У вас вийде, все вийде...

Ірина не всиділа на місці — пригнулася й крадькома рушила за куліси. Там, на самоті, гарячково розгорнула папірець і забігала по ньому очима. Літери розпливалися, гнулися, губилася нитка думки, і чим дужче вона старалася вловити основну суть, згадати відрепетиризовану інтонацію, тим більше хвилювалася.

Коли головуючий оголосив, що делегатів з'їзду прийшли вітати піонери, вона полегшено зітхнула: ще є кілька хвилин, щоб зібратися з думками.

І ось вона чітко, розмашисто виходить до трибуни. Зал аплодує уславленій спортсменці, чие ім'я стільки років не сходить із газетних та журнальних шпальт, чії перемоги принесли стільки слави вітчизняному спорту. Ірина Дерюгіна заспокоюється, навіть усміхається.

— Шановні товариші! — чується її впевнений дзвінкий голос.— Зразу ж після з'їзду я виїжджаю на традиційні міжнародні змагання на «Приз весни» до Польщі.

Тренованість, фізичне загартування, незважаючи на гострий брак часу, дозволили мені успішно закінчити школу, добре навчатися в інституті, брати участь у комсомольському житті збірних команд республіки і країни з художньої гімнастики...

Зал уважно слухав промовця, а Ірина захоплено говорила про роль комсомолу в розвитку фізкультури й спорту, про рух «Олімпійському Києву — зразковий масовий спорт», гостро критикувала недоліки в спортивній роботі в школах, ву-

зах. За кожним словом відчувалася компетентність, глибоке знання спортивного життя, і зал проймався довірою, настроювався на спільну хвилю. Ірина відчувала це і під кінець виступу, подякувавши керівникам Комуністичної партії республіки за пильну турботу про розвиток спорту, сказала:

— Напередодні фіналів VII літньої Спартакіади народів Радянського Союзу і XXII Олімпійських ігор у Москві вважаю за необхідне порушити ще одне принципово важливе питання. До цього часу деякі члени Міжнародного Олімпійського комітету не бажають визнати і затвердити художню гімнастику олімпійським видом спорту. Така позиція не сприяє розвитку олімпійських ідеалів...

Зал відгукнувся на заяву прославленої гімнастки схвальними оплесками, так під овації вона й зійшла з трибуни.

Наприкінці квітня Ірина Дерюгіна виїхала до Москви, хоч до початку XVIII з'їзду ВЛКСМ лишалося кілька днів. Вона мала виступити напередодні в святковому концерті. Їхала до столиці уже як член Центрального Комітету комсомолу республіки, щоб узяти участь у черговому форумі комсомолії всієї країни.

В ті дні в її щоденнику з'явилися уривчасті — за подіями хіба ж був час на ретельні записи! — рядки:

«Напередодні початку роботи з'їзду виступала зі скакалкою в Палаці спорту.

25 квітня — перший день з'їзду. Багато зустрічей, знайомств. Увечері приїхала мама.

26 квітня була членом мандатної комісії, мала додаткове навантаження — роздавати разом із мандатами автографи. Зранку не встигла й поїсти. Лише на другий день вирвалася на тренування.

27 квітня запам'яталося фотографування в Георгіївському залі.

28 квітня мене обрали членом ЦК ВЛКСМ».

За майже стенографічним записом подій і власних думок ховається напружена робота комсомольського з'їзду, радісна весняна атмосфера незабутніх днів, які залишаються з кожною людиною на все життя...

ДЕНЬ ВОСЬМИЙ

— Ну от, дівчатка, настала пора показати, на що ви здатні перед Спартакіадою,— стомлено мовила Альбіна Миколаївна.— Через десяток хвилин тут, у залі, буде авторитетна комісія. Вона й дасть оцінку вашій роботі на тренувальних зборах.

Гімнастки стояли тісною групою, тримаючи перед собою обручі, й тривога відбивалася в очах. Ще б пак! Стільки готувалися, а в останній день хтось може опинитися в ролі запасної чи зовсім не поїхати до Москви.

Чим виразніше визрівала майбутня поїздка, тим більше тривожилися тренери збірної України: адже художню гімнастику вперше ввели до програми Спартакіади, і молоді спортсменки з інших республік уже заявили свої претензії на найвищі нагороди, кожна буде старатися завоювати золоті медалі.

Ось до залу посходилися члени комісії, всілися на лаві, незворушно поглядаючи на гімнасток.

— Пішли, дівчатка,— спокійно мовила Альбіна Миколаївна, переводячи стрілки секундоміра на нуль.

Груповички вилаштувалися на червоному килимі й застигли в чеканні. Валерій Козлов витримав паузу, позираючи на дівчат, і заgrimів клавішами. Хвиля руху прокотилася рівними рядами, високо вгору злетіли обручі, м'яко впали на витягнуті вперед руки, ритм музики злився із ритмом руху, стрімкі перебудови, перекидка предметів, високі стрибки в шпагаті, стрибок крізь обручі — і ось уже завмирає останній різко обірваний звук.

Члени комісії мовчки поглядають на Альбіну Миколаївну, яка зупиняє секундомір, вона дивиться на дівчаток і хвилюється:

— Ні, з такою злагодженістю нам нічого робити на Спартакіаді. Як злітають обручі, як ви передаєте їх одна одній! Ти, Вальянникова, мов нежива, обруча в руках не втримаєш. І Плохова сьогодні не в формі, аж не віриться, що хтось вру-

чив тобі медаль чемпіонки світу. Півтори хвилини перепочинку — і знову все спочатку.

Блискавично збігають секунди, і ось знову на килимі повторюється все спочатку, триває черговий розбір помилок, ансамбль, як на диво, від прогону до прогону стрункішає, незважаючи на те, що гімнастки дихають усе частіше, все частіше витирають піт із облич. Нарешті тренер збирає всіх до себе і востаннє дає вказівки:

— Ну ось, дівчатка, тепер значно краще, хоча ще є над чим працювати. Зараз можете відпочивати, але пам'ятайте — на Спартакіаді буде важче, кожна втрата предмета може дорого коштувати всій команді. Подумайте добре про це. Хто не певний за себе, краще сказати відверто. Ясно?

— Ясно, — зморено відповідають гімнастки, тулячись хто до прохолодної стіни, хто до обруча.

— Можете йти.

Але як підеш із залу, коли зараз на килим вийдуть ті, кому доведеться через кілька днів боротися за звання абсолютної чемпіонки Спартакіади? І дівчатка розбредаються по кутках. Тепер демонструють свою готовність Ірина Дерюгіна, Вікторія Серих та Людмила Бережна.

Ірина обирає для показу вправи з м'ячем та стрічкою. Вона знову зібрана, як на змаганнях, старається виконати чисто кожен елемент, все, здається, виходить, але Альбіна Миколаївна кричить:

— Іро, де емоції, побільше емоцій!

Коротка перерва. Ірина підходить до Вікторії, мовчки масажує дівчинці плечі, поправляє костюм, і є в цьому щось сестринське, ніжне, тривожне й зворушливе.

І знову звучить музика, нечутно біжать стрілки секундоміра, мовчить комісія, не заважаючи роботі.

Коли традиційний прогон підходить до кінця, рипнули двері, і на порозі постав Іван Костянтинівич. Мовчки оглядає присутніх, зберігаючи олімпійський спокій. І коли Ірина, розігріта роботою, підійшла до батька, він сказав:

— Нічого, потерпи. Я там тобі з мамою борщу наварив, вишень купив. Потерпи ще трохи...

І заспокійливі слова бувалого спортсмена, що по собі знав ціну олімпійським нагородам, тепла батьківська інтонація ніби додали сил дівчині. Вона ще кілька разів виходила на килим, забуваючи про втому.

Бо попередю вже чітко поставала перша в житті Спартакіада.

СЯЙВО МЕДАЛЕЙ НАД САМОТЛОРОМ

Як швидко плине час, як несподівано відбувається зміна поколінь у спорті. Здається, ще недавно в перших лавах художньої гімнастики перебували Жанна Васюра, Алла Засухіна, Наталя Крашениннікова, а на традиційний січневий збір до Новогорська вже прибувають інші гімнастки, імена яких ще не встигла облюбувати всюдисуща преса. Вони ще не встигли полюбити і ці дрімучі бори Підмосков'я, і затишну базу, де все робиться для найкращої підготовки до відповідальних змагань. Юним дівчаткам кортить позмагатися з досвідченими подругами, вони стараються відразу ж вловити напружений ритм роботи — утриматися на крутій хвилі натхнення, без якого досить швидко все може набриднути. Перед юною порослю, яка має замінити уславлених ветеранів, сяють медалі багатьох змагань, тривожно кличуть романтичні мандрівки в усі кінці світу.

Отак тієї січневої пори поруч тренувалися Галіма Шугурова й Ірина Дерюгіна, а разом із ними шліфували майстерність талановиті дівчата нового призову — Ірина Девіна, Оле-на Томас, Ірина Габашвілі. Разом із Дерюгіною з Києва прибули спартаківки, що встигли закріпитися в головній команді країни, — Вікторія Серих, Ольга Плохова, Ольга Щоголева. Не забули тренери запросити й Людмилу Бережну, чия участь у групових вправах завжди надавала більшої впевненості молодшим дівчаткам.

Рік обіцяв багато цікавих змагань, і найголовнішим серед них мав стати ІХ чемпіонат світу, до якого звертали погляди десятки тренерів і спортсменок з багатьох країн. Тренерам нашої збірної треба було переглянути резерви, оновити склад і підвести пік форми саме на липень.

Першою перевіркою був Кубок України, що розігрувався в Одесі наприкінці лютого. У приморському місті, над яким ще ледве дихали теплі вітерці, Дерюгіна виграла перше місце і в багатоборстві, і в усіх окремих видах. Вдалося показати високу техніку, виразну емоційність, пластику рухів.

Такий же успіх чекав на спартаківку і на чемпіонаті Києва, де вона набрала в багатоборстві 49,05 бала із 50 можливих.

Набагато складніше довелося в Томську, де відбувались розиграш Кубка СРСР і чемпіонат країни.

Змагання розпочалися 18 квітня. Хтось із присутніх назвав їх світовою першістю в мініатюрі, оскільки чимало основ-

них претенденток на світову корону було в радянській збірній.

Ще збираючись у дорогу, Альбіна Миколаївна ніби ненароком сказала Ірині:

— Ну що ж, колись ти вже виступала в Томську. Тільки тепер сибіряки чекають од тебе ще кращих результатів.

— А чому саме від мене? — не зрозуміла Ірина.

— Бо ти лідер команди, чемпіонка світу. А лідер не має права розслаблятися.

Про можливість і майстерність українських спортсменок з київського «Спартака» було відомо в країні, але ж і команди Російської Федерації, Білорусії, інших республік були представлені не менш іменитими суперницями.

Та успіх гімнасток з України перевершив усі сподівання. В особистому багатоборстві Ірина Дерюгіна виграла з притаманною їй стабільністю, набравши 38,45 бала. Уп'яте підряд на п'єдесталі пошани вона отримувала Кубок СРСР та золоту медаль абсолютної чемпіонки країни, і жителі Томська радо вітали перемогу уславленої киянки, що давно полюбила-ся їм.

На другому місці опинилася Олена Томас із Волгограда, третю сходинку зайняли одразу дві Ірини — Габашвілі та Девіна з результатом 37,85 бала кожна.

Ірина стояла серед нових призерок і почувалася якось аж дивно в незвичному оточенні, адже ні Галіма, ні Наталя вже не могли ділити з нею радість перемог. Вони вирішили залишити великий спорт. Дивно їй трохи журно було відчувати, що їй собі колись доведеться поступитися місцем молодшим гімнасткам. Що поробиш, така спортивна доля. Але хіба пішла цих перемог, після високого натхнення здатен хто-небудь розлюбити спорт?

Так думала п'ятиразова володарка Кубка СРСР, отримуючи поздоровлення від шанувальників художньої гімнастики, і раділа за молодших подруг, а надто ж за успіхи українських груповичок, які стали найсильнішими.

Та на цьому чергове побачення з сибіряками не закінчилося. Групу провідних гімнасток було запрошено в цікаву мандрівку до нафтовиків Самоглора.

Ірина відразу ж зайняла місце біля ілюмінатора, стараючись не пропустити жодної деталі. Та і як вона могла спокійно ніжитися в кріслі, коли летіла до справжніх героїв, до тих розвідників і володарів багатючих сибірських надр, про мужність й самовідданість яких так багато пишуть і говорять, шанують їх як бійців передової.

Як тільки літак почав набирати висоту, під крилом з'явилися повіті синюватим туманом краввиди. Невисокі сопки випиналися вгору, густий ліс то вкривав суцільними масивами землю, то просвічувався смугами голих просік та незвіданих доріг, раз по раз синіми плесами зблискували озера, далі пішло рідколісся, земля оголила болота й марі, і чим далі на північ пролягала їхня траса, тим більше пригасав пейзаж. Зрідка внизу з'являлися прямокутники людських осель і знову губилися в безмежному пустельному просторі тайги, яка лише недавно почала відкриватися людям.

Який невідомий таємничий світ! Це не Європа, де під крильми важко помітити незайнятий шматок землі, де від заводських димарів увесь піднебесний простір здається прошитим наскрізь, а земля поділена на квадрати, а дороги так густо переплетені, мов туга петля на шиї в природи. Який непочатий край роботи, скільки відважних людей мусить ще прийти сюди, щоб змінився сам пейзаж!

Вони летять саме до найвідважніших першопрохідців, які шукають і добувають нафту й газ, закинуті в глушину, але на виду всієї Батьківщини. Справді, нелегко жити на бурових, де кожну хвилину життя віддано роботі, де чавкають болота й шумить віковична тайга, де легше здібати дикого звіра, ніж сторонню людину. Цікаво, як їх зустрінуть, де доведеться виступати з показовими вправами?

Йї увижалося, що кремезні хлопці в тілогрійках та монтажницьких шоломах, попереджені телефоном чи по рації, мостять зараз дошаний настил серед сопок та наметів, дошки міцно збивають, щоб не було жодної щілини, яка б заважала гімнасткам, мостять і поглядають на небо: чи не найде весняна хмара з холодним дощем, чи не з'явиться над поламаним обрієм довгожданий вертоліт із гостями? Адже не раз на Пленумах ЦК комсомолу йшлося про посилення шефської роботи на ударних будовах, і Дерюгіна почувалася тоді мов винуватою в чомусь: давно могла вибратися в тайгу, та сума тоха тренувань і змагань ніяк не пускала в нелегку мандрівку до героїв сімдесятих років.

Свистіння турбін притихло, літак почав знижуватись. Вона припала до ілюмінатора шільніше й несподівано заплющила очі: ввижається, чи що? З правого боку суцільна зелено-блакитна пелена розірвалася і з неї сійнули проти сонця високі будинки. Їх було не так уже й багато — кілька десятків, але то були справжні багатоповерхові красені, такі незвичайні серед тайгової глушини, мов проблиск майбутнього.

А стюардеса тим часом весело повідомляла:

— Пасажирам пристебнути ремені. Приземляємось у місті нафтовиків Стрижевому. Місто має всього кілька років біографії, але вже встигло полюбитися геологам, буровикам, добувачам нафти й газу. Середній вік жителя Стрижевого...

Дівчина говорила монотонно, а гімнастки вже не могли всидіти на місці в передчутті дивовижних зустрічей. Дівчата, звиклі до подорожей у найпишніші столиці Європи й Америки, мали от-от відкрити екзотику сибірської тайги, про яку чули стільки всляких оповідей, яку не раз бачили на кіноекранах чи по телевізору.

Перше, що впало в око після приземлення,— десятки молодих людей у вишуканому одязі, бузковий цвіт, якого не бачили ніде (уже згодом дізналися, що то був тайговий багульник, що саме буйним килимом застилав розпадки на півночі), бетонна смуга дороги, яка вела із аеропорту в місто. Тайга зблизька здалася зовсім не такою, як малювала уява: рідколісся, вкриті мохом модрини покорчилися від нещадних зимових холодів, що сягають тут за п'ядесят градусів, дзюрчать струмки з червоною болотяною водою, а над усім висить пелена вологості, яку здатне розірвати хіба що найжаркіше липнєве сонце. Схили сопок та рівнини посмуговані десятками слідів гусениць, потужний тягач — чи не єдиний вид транспорту нафтовиків, якщо не брати до уваги вертольотів.

— Ласкаво просимо до нашого молодого міста! — закінчив вітальну промову ставний чоловік із ранньою сивиною на скронях і повів рукою назад: — Он воно там, за тайгою, автобус швидко доведе.

— Мамо, сідай біля мене, — попрохала Ірина, примощуючи в проході сумку. — Будеш розказувати.

— Що розказувати? — не зрозуміла Альбіна Миколаївна, але піддалася на жарт.

— Ну, яка тайга, що в ній цікавого та як себе поводити, щоб люди не сміялися.

— Якби ж то знати.

— А хіба батько нічого тобі не розповідав про своє дитинство?

— А-а, — усміхнулася Альбіна Миколаївна, зрозумівши нарешті, куди править дочка. — То ти його сама розпитаєш, а зараз прислухайся до розповіді.

Місто стрімко виткнулося з-за чергової сопки, порослої лісом. Рівні квартали високих будинків засяяли проти сонця шибками, широкими вітринами магазинів. Прямо через

болотяне місиво пролягли бетонні вулиці й тротуари, натужно ревли тягачі, поспішаючи кудись у незвідані краї, покидаючи затишний острівець людського цивілізованого життя. Невже все оце зросло за кілька років у безлюдній місцевості? Скільки праці треба було докласти, щоб доставити в тайгу будівельні матеріали, приборкати болото, відтіснити тайгу і закріпитися навічно! Ні, не перестануть дивувати й нащадків прості хлопці та дівчата, що створили таке диво.

А в центрі міста вже вирував натовп, веселі школярі обступили автобус і чекали тої миті, коли з дверей почнуть виходити довгождані гості.

І вони вийшли на бетон, одразу потрапивши в тісне коло молоді, дітвори, і немов занурилися в море тайгових квітів, пахучих гілок модрин та сосен, лапатою кедрачу, і навіть у затишному добротному готелі довго не могли прогнати невідробне хвилювання.

Їхні тривоги про намети й тимчасовий поміст виявилися даремними: просторий зал виблискував електричними світильниками, а на сцені могли б виступати навіть артисти балету Великого театру. І коли до краю заповнений зал зустрічав кожен вихід гімнасток бурхливими оваціями, дівчата зрозуміли: нічого сподіватися на дику екзотику в молодому місті Стрижевому, тут живуть такі ж освічені, чутливі до прекрасного люди, як і в обжитих куточках країни.

А настил вони побачили теж. Правда, не для виступів, а для того, щоб не потонути випадково в грязюці. Це коли їм довелося виступати в загоні імені 25-річчя підкорення цілини. І коли б не було в їхній присутності збито лежнівку, коли б не чули гімнастки стукоту сокир та веселих перегуків хлопців, хтосна, чи запам'ятався б так яскраво той випадок, той вихід до звичайних людей із незвичайного краю.

У них було всього коротких півтори доби, і господарі вирішили похвалитися всім найдорожчим. Так і сказав один із керівних нафтовиків, проводжаючи делегацію до вертольота:

— Хто побував у нас і не побачив озеро Самотлор, той нічого не бачив.

І ось дивовижна машина з гуркотом несеться низько над землею. Там і тут височать бурові вишки, над якими висить сизий дим, махають руками люди, що несуть цілодобову вахту. Їх заносить отакий самий, як зараз у них, крилатий візник у найглухіші місця, там вони й працюють по кілька діб без зміни, а потім повертаються до затишного Стрижевого на короткий перепочинок, відмивають кіптяву й бруд, відігрива-

ються в домашньому затишку, щоб знову вирушити на зміну товаришам.

Попереду небо несподівано втратило опертя на буруватий обрій, злилося з синявою, що заповонила весь простір. Ірина не втрималася, нахилилася до супровідника й закричала на вухо:

— А там що, море?

Супровідник розгладив зморшки на чолі:

— Ні, наш Самотлор!

У голосі чолов'яги було стільки гордості, наче він хвалився видатними успіхами найдорожчої дитини.

Вертоліт м'яко опустився на рівний майдан, що вже, либонь, приймав не одну важку машину. Пілот весело спустив залізні східці, вистрибнув із дверей і галантно простягнув руку:

— Просимо до нашої сибірської купальні!

Перше, що відчула Ірина, ступивши на затверділу землю, це відчуття простору. За спиною стриміли дерева, не було кінця-краю лісовому царству, а перед очима коливалася, просторилася, збивалася в буруни блакитна вода. Вона була ще повита якимось незвичайним холодом — ну зовсім як Балтійське море, але сонячне проміння спадало згори й додавало воді незвичайного відтінку, мов тайга долучила до широкої просторині озера своїх мінливих барв, і вони поспішали розкритися до кінця, бо літо ж у Сибіру коротке, бо знову спуститься холод і закостенить усе на світі, виморозить багатющу габу, вибілить найяскравіший ультрамарин.

Дівчина підступила до самого краю озера, і тепер хвиля шелестіла гучніше, коли накочувалась на берег, приносила із глибин якусь древню музику, в мелодії якої чулися і тупіт доісторичних мамонтів, і легкий біг диких оленів, і засапаний лет вовка, і важкий поступ ведмедя. Звідкілясь із глибини простору налетів прохолодний вітер, збрижив воду, сипнув сухим піском і знову відлинув у такі хащі, куди зась було заходити людині.

Чи не на все життя запам'ятався гімнасткам цей короткочасний перепочинок над Самотлором, відчуття безмежності світу, відречення від суматохи, яка постійно супроводжує спортсменів у поїздках по своїх і чужих краях. Якесь самовільне відродження тривало поза їх бажанням, сама доокільна природа поєднувалася з природою людського серця і робила їх чутливішими до загальнонародних справ.

Затим потужний Мі-8 знову піднявся в повітря, довжелезні лопаті закружеляли вгорі, розсікаючи тихе повітря,

попливла під ними тайга з усіма незнаними глибинами, з такими таємницями, до яких ще треба йти не одному поколінню першовідкривачів. Ірина дивилася в круглий ілюмінатор і ніяк не могла позбутися чарівного настрою — наче знову повернулася в далеке дитинство, де все було казкове й незвичайне, все обіцяло такі світи й настрої, без яких неможливо було уявити життя.

З ПЕРЕМОГОЮ ТЕБЕ, ПЕРЕМОГО!

...Наче вчора це було. Хвилюючий парад відкриття ІХ чемпіонату світу в Лондоні. Переповнений величезний зал, урочиста музика, мерехтіння барв. У такі хвилини не хочеться думати про недалекі хвилини боротьби, неймовірно нервово напруження — хочеться просто милуватися святковим залом, подругами, навіть собою.

Ірина Дерюгіна виводить на святковий поміст збірну дружину, яка знову збирається захищати свої високі позиції. Нема в стрункому строю Галіми Шугурової, нема Наталі Крашенинникової, замість них боротимуться за звання абсолютної чемпіонки Олена Томас та Ірина Габашвілі, та й у шестірці груповичок чималі зміни — чотири дебютантки з Києва. Високо над головою майорить червоне полотнище рідного прапора, і здається Ірині, що від нього віє впевненістю, яка мусить передатися м'язам, нервам, коли через кілька годин вона вийде змагатися.

Хвилини в'яжуться в тугі вузли, на безконечно довгій линві часу їх з'являється все більше й більше. Скільки ж треба терпіння, щоб дочекатися нарешті своєї черги, скільки хвилювань прокочується нервами! Хоча б мати була поруч, але ж у неї свої суддівські обов'язки, та й, зрештою, вона не дитина, щоб шукати підтримки збоку, їй самій треба підтримувати молодших дівчаток із збірної, що дебютують у групових вправах.

Вже стали відомі результати сильних суперниць — болгарки Іляни Раєвої та Данієли Башанської з Чехословаччини, встигли виконати першу вправу інші гімнастки. З радістю побачила, що серед лідерів знаходяться й обидві подруги, отже, є основа для командної перемоги.

Уже коли от-от мали викликати на поміст її, Ірина покинула роздягальню. Розігрілася добре, заспокоїлася, встигла продумати кожен елемент композиції. Затиснувши тверді бу-

лави в пальцях, притулилася до прохолодної стінки й заплющила очі. Ну що ж, тепер її вихід, треба тільки зібратися й виступити гарно, основне — гарно почати, а там що буде.

Суддя-інформатор назвав її прізвище. Подруги підбадьорливо кивали головами, але Ірина вже нічого не помічала, крім помосту і зібраного Валерія Козлова, який встиг зручно моститися на стільці перед роялем.

Темпераментна лезгинка й цього разу підкорила флегматичних англійців, чим ближче було до завершення вправ, тим сильніше наростало в Ірині почуття впевненості. Жодної втрати предметів, жодної помітної помилки в стрибках чи поворотах, все виходить, отже, що скажуть судді?

Під гучні оплески вона зійшла з помосту й знову притулилася до стіни, спостерігаючи за світловим табло.

Нарешті там прочитала: «Ірина Дерюгіна. СРСР. 9,6 бала». Що ж, початок гарний, тепер можна спокійніше готуватися до наступної вправи. Жаль, що після обіду доведеться виступати одною з перших, майже без відпочинку.

Гаряче липнeve сонце стояло над кам'яним Лондоном. Сизий смог висів над висотними будинками, над маленькими сквериками, що якимось дивом ще не зовсім зачухли у величезному місті. Ех, був би час на вільні походи, скільки б цікавого можна було побачити! Але графік змагань такий напружений, що доводиться дорожити кожною хвилиною, ховатися в затишну кімнату готелю й настроювати себе на польшу боротьбу.

Ірина миттю збрала речі й вибралася із залу. Готельна прохолода подіяла благотворно, і коли зайшла мати, вона вже встигла відігнати недавнє хвилювання.

— Бачила?

— Бачила, — ствердно кивнула головою мати.

— І як?

— Нічого, але можна б і краще. Дрібні помилки були, та й емоційність не треба берегти на завтра.

Відведені до наступного етапу змагань хвилини підготовки промайнули швидко. Тепер Ірині доводилося йти в першому потоці, і вона вирішила відразу ж виступати, не озираючись на оцінки основних суперниць, — хай наздоганяють її, хай розробляють стратегію, головне, щоб Олена та Ірина виступили вдало, закріпилися серед лідерів.

І знову її вихід. Скільки їх, таких хвилюючих миттєвостей було в житті, скільки ще буде, але кожного разу все сприймалося ніби вперше, жодного разу не повторювалося. Ось зараз чутливий до ритму Валерій покладе пальці на кла-

віші, й під високими склепіннями залу зазвучить музика славнозвісного балету «Спартак» А. Хачатуряна, і вона почне відтворювати всі нюанси музичної стихії, оживить кожний сплеск чарівних звукових хвиль.

Рвучкий акорд — і на помості народжується диво. Ірина широкими кроками пересікає поміст, високо вгору летить м'яч, і, доки опускається вниз, вона встигає граційно перекинутись, звестися на ноги, м'яч прокочується по руках, мов велика росина, яку гімнастка боїться струсити й знищити, м'яч приростає до гнучких рук, що в'ються виноградною лозою, то зводяться вгору, то розпластуються крильми, а ноги творять свій окремих малюнок. Вона просить якогось затишку, що має прийти після бурі, вимолює його руками, всім струнким станом, що не знає ні миті спочинку, і мелодія нарешті умироутворюється, стає повільнішою, і руки перекочують м'яч спокійніше, аж доки не застигають зовсім, простягнувши всьому світові слухняну росину м'яча. Усмішка ще цвіте на вустах, гімнастка ще перебуває в полоні крилатого льоту й ніяк не повернеться до реального світу — до цього захопленого залу, яриння електричних світильників і схвальних голосів подруг.

Судді оцінили виступ Ірини Дерюгіної в 9,6 бала. Що ж, оцінки стабільні, якщо й далі так буде, в скарбниці команди з'явиться одна з медалей.

Уже пізно ввечері, коли закінчили змагання дівчата з четвертого потоку, вона дізналася, що за сумою двох оцінок іде на першому місці, та й обидві наші гімнастки виступили стабільно, що дозволило усій трійці очолити групу лідерів.

Другий день напружених змагань не порушив позицій радянських грацій — Ірина Дерюгіна, набравши в сумі 38,5 бала, вдруге стала абсолютною чемпіонкою світу. На превелику радість усій радянській делегації, яку очолювала Еліна Бистрицька, незмінна супутниця й порадиця «художниць», срібною медаллю в багатоборстві була відзначена сімнадцятирічна волгоградка Олена Томас, а велику бронзову медаль отримала гімнастка із Тбілісі Ірина Габашвілі. Дебютантки не порушили традицію попереднього чемпіонату і слідом за лідером команди добилися визначного успіху.

І ось одна по одній радянські грації сходять на високий п'єдестал. У залі такий гамір, що от-от упаде мерехтливе від ліхтарів склепіння. Щаслива мить! Але скільки треба було зусиль для цього, скільки важливих хвилин, безсонних ночей і прикрих сліз спізнати, щоб тепер стояти перед людьми, перед сотнями телекамер і кінооб'єктивів, які розносять звіст-

ку в десятки країн світу. Ні, для цього варто жити й працювати, варто позбавляти себе сотень спокус життя, щоб відчути це неповторне щастя.

Дівчата отримували медалі, щасливо обіймалися, вітали глядачів. Та ось настала основна мить, яка увічнювала їхню боротьбу в чужому місті. Розкотисто, урочисто попливли в залі акорди Гімну Радянського Союзу, примусивши всіх встати й виструнчитися, і здалося Ірині, що то вітер Батьківщини приніс сюди, в Лондон, пахощі трав і хлібів, які вже половіли в степах Кіровоградщини, де Гіталов пробує колоски на стиглість, гуркіт бурових Тюменщини, передзвін курантів Кремля і хлюпотіння блакитного Дніпра; здалося, що вся рідна земля посилає могутній голос своїм донькам, які гідно захистили її честь.

Гримить над «Уемблі» радянський Гімн, і то — найвища нагорода змореним, щасливим переможцям.

Ще раз гримів він над Лондоном, увінчуючи успіх дівчат, які зайняли перше місце і в групових вправах. Золоті медалі одержали киянки Вікторія Серих, Ольга Щоголева, Людмила Євтушенко, дівчата з інших міст країни — Ірина Девіна, Світлана Гусева та Лалі Долідзе.

Ірина Дерюгіна додала до великої золотої медалі ще три нагороди: золоту за вправи з булавами, срібну за вправи без предмета й бронзову за композицію з м'ячем.

Так триумфально завершився IX чемпіонат світу, на якому радянські грації не мали собі рівних. І серед них на чільному місці була знову київська спартаківка, справжня прима грацій Ірина Дерюгіна.

Дорога додому завжди хвилює. Та цього разу вона була особливо радісною. Москва тепло зустрічала дівчат, палахкі літні квіти супроводжували їх і в аеропорту, і в готелі, і скрізь, де б не бували в ті дні гімнастики.

Ще одне випробування на громадянську й спортивну зрілість відійшло в історію, золотими літерами вписалося на її сторінки. І Валентина Григорівна Батаєн, розпускаючи свою дружину по домівках, радісно сказала:

— Ви зробили все, що могли. А тепер, дівчатка, знову за роботу. Спорт не любить розслаблення. Попереду ще стільки виступів, стільки хвилювань...

ДЕНЬ ДЕВ'ЯТИЙ

Не встигли вгомонитися враження від лондонського чемпіонату світу, а вже знову минають останні дні перед Спартакіадою народів СРСР, де боротьба буде не менш напруженою. От хіба що трохи інші завдання стоятимуть перед гімнастками — якщо там збірна команда країни відстоювала честь усього радянського спорту, забуваючи про внутрішню конкуренцію, то тепер колективи боротимуться за честь своїх республік.

Що ж, Ірина серйозно готувалася знову вийти на московський поміст. Наприклад, вчора звичний розпорядок не зміг порушити навіть щасливе повідомлення: мамі присвоїли звання заслуженого працівника культури Української РСР. Її вітали дівчатка з команди, спартаківські тренери, та й тепер телефон не вгаває, на проводі й Запоріжжя, й Одеса, й Макіївка, де живе бабуся з дядьком Юрком. Все це лише додало енергії на черговому тренуванні.

Після вирішила зосередитися на шитті. В думці давно виріли форма й малюнок костюма, які мають ще більше підкреслити кожен рух, і тепер вона перетворилася на модельєра, заглибилася в пошук. Поступово із невибагливого стандарту почали з'являтися обриси костюма. Отут ще треба по чорному прошити білі стрічки, хай збігають по плечах, а на спині розкриляться стрімкою чайкою. Тепер, здається, все гаразд, можна відкласти голку й бодай трохи прогулятися.

— Мамо, не хочеш пройтися? — запитала просто так, хоч здогадувалася, що матір зараз навряд чи витягнеш на вулицю — в спортзалі стомилася, хоче посидіти в затишку й поговорити по телефону.

— А ти не находилася за день? — у свою чергу перепитала Альбіна Миколаївна.

— Зараз такий теплий тихий вечір, що не хочеться в стінах сидіти.

— Ну, то йди сама, тільки не загуляйся до темна.

Сонце опускалося до заходу, і в його сліпучих променях яріли золоті бані лаври, вириваючись із густої зелені, мов

дивні ракети. Вона відкрила таку подібність недавно і тепер берегла своє відкриття, мов дорогий спомин. Скільки бачила-перебачила різних красивих міст, але коли поверталася додому, ще й ще раз утверджувалась у думці: ні, такого прекрасного міста, як Київ, ніде в світі нема. І не тому, що він її рідний, її колиска й вітрила,— просто наче умисно сама природа постаралася спорудити ці високі кручі, виглибити яри, заплести в них блакитну стрічку Дніпра.

Київ манив її до себе, і дівчина ішла все далі й далі, минаючи високі будинки, аж доки не вийшла на простір, де буяли клени й каштани, ворушилася на задніпровських вітрах шовкова трава. І вже аж тоді вона підвела голову вгору.

Високо в піднебесі, пронизавши тьмяну блакить, бовванів обеліск. Він був схожий на сталевий багнет, що виріс на стражденній київській землі як засторога новим загарбникам і як пам'ять про воїнів, що полягли за рідну землю. Ірина мовчки попростувала до монумента. Зараз біля нього не стояла традиційна школярська варта, тільки вогонь палахкотів із глибин, мов із сердець загиблих. Як печально стоять отут, як хочеться, щоб коли-небудь подав голос дід Микола! Адже його дух і тут витає, хоч лежить він у Львові, а загинув ще далі, на роздоріжжях Європи. І скільки ще треба зробити, щоб віддячити батькам та дідам за подвиг, якою ціною сплатити борг перед пам'яттю воїнів!

Вона готова до цього. Все життя не зраджувала цю вірність і готова й далі нести червоний прапор Батьківщини по всіх континентах.

Будуть труднощі? Нехай труднощі!

Будуть невдачі? Ніхто не застрахований від них, тільки треба вміти знову й знову підводитися і, як колись ішли в атаку батьки й діди, вперто просуватися вперед.

Бо за твоїми плечима незмінно стоятиме Вітчизна, яка дала тобі все — і життя, і любов, і славу.

Бо над тобою палахкотить вогнем червоний прапор Вітчизни, мов відблиск сонця Революції.

ДРУЖБИ ДУХ ВИСОКИЙ

Хто б не казав, а Всесоюзні Спартакіади народів грандіозні за масштабами, неперевершені за напругою боротьби. Почавшись у низових колективах фізкультури, де учасники обчислюються десятками мільйонів, могутня хвиля виносить на гребінь найсильніших і найталановитіших спортсменів,

які гідно увінчують весни народні в справі фізичного виховання молоді. Явще небували ініціати, і це зрозуміло.

Приготування гімнастоток України дійшли до завершення. Поїзд примчав командою до М. Дух Розцвіченої барвистими прапорами, транспарантами. д став святковості, дружби витав над столицею, над тисотами ж нещодавніх атлетами та спортивними залами, які позбирали найкращих атлетів країни. У штабах збірних команд республік троє призові підрахунки особистих і командних очок, хтось мріяв про зультатів місяця, хтось лише прицілювався на поліпшення результату, і внесок кожного спортсмена значив дуже багато масового значення переможців всесоюзного форуму, рівнинному за обсягом то хіба що Олімпійським іграм. Та й не тільки за магід своєї

Художня гімнастика зібрала йстеричні знамена найкращих грацій світу, отож зарівнем ма В особисті спартакіадні поединки сягали світових вершин. не давній першості мали виступити три перші гімнастки Ірина першості світу — Ірина Дерюгіна, Олена Томас та атами Габашвілі. До лідерів щільно наближалися за I результату Катерина представниці Російської Федерації Ірина Девізіна та їх впадшывалова, українка Людмила Бережна. В групах лорусія виставили Україна, Росія та Білорусія. Отож, легких перемог не могло бути, і дівчата на готувалися до поединків.

Спортивний комплекс ЦСКА українському проспекті був досить оновлений. Коли у Львівській команді прибула туди, в залі важко було знайти вий місце — москвичі давно полюбили пластичний і красивальний спорту, до того ж у столицю прибуло чимало вболівальників із братніх республік.

В роздягальні гамірно — кожма команда готується до парадну відкриття. Дівчата обіймають, обмінюються новинами — одна одну добре знає, високі, високий дух дружби переповнив серця, надто збірницями разом, які звикли ділитися найсокровеннішими таємницями, алися іти до перемог. Але цього разу лідери ще й припривили альни одна до одної: а який сюрприз підготовлений до до вирішувати команд поединків?

Завершується святковий вихід готувати на поміст, розпочинається звична зосереджена під ільну до робочої частини. Альбіна Миколаївна знаходить в е: майлину, підходить до Ірини й Людмили й спокійно каже: необхідно

— Тільки не тусуватися. Неповністю показати все, що готували вдома. коли така відповідальність

лягає на тендітні дівочі плечі, коли якісь лічені хвилини мусять вирішити все: і міру твого таланту, і зусилля тренерів, і долю командної першості.

Першими були вправи з м'ячем. Ірина й Людмила підтримували одна одну, і відчуття рідного плеча додавало сили. Ірина чисто пройшла всю програму і лише при завершенні не втрималась на носках і переступила з ноги на ногу. Цього та ще якихось інших дрібних помилок було досить, щоб судді поставили оцінку 9,7 бала. Чи вистачить такого результату для щасливого фінішу? Адже слідом за нею виступають основні суперниці — Олена Томас, яку найгарячіше підтримують земляки, та Ірина Габашвілі. Побоювання справедливо — Олена теж виступила блискуче, заробивши однакову з Іриною кількість балів.

За вправи зі скакалкою обидві гімнастки знову отримали по 9,7 бала. Що робилося в залі! Багато уболівальників у передчутті сенсації не могли всидіти на місці, неймовірний галас перекривав голос коментатора — адже це був перший за кілька останніх років сміливий замах на звичне лідерство Дерюгіної в художній гімнастиці. Волгоградці, які приїхали підтримувати свою улюбленицю, перебували на вершині радості, щодуху пророкували перемогу Томас.

Ірина була спокійна. Десь у глибині душі ворушилася тривога, але дівчина знала, що все ще попереду, що в неї чимало в запасі сил.

Другого дня Олена Томас у впертій боротьбі виграла в Ірині п'ять сотих бала. Мізерна перевага у вправах без предмета, але вона могла стати вирішальною при підведенні загальних підсумків.

Перед третім днем українські гімнастки зібралися в готелі. Груповички закріпилися на першому місці, а тому особливих хвилювань не мали, хоча боротьба була досить гострою, і давати собі послаблення ніхто не мав права. Це розуміла кожна гімнастка. А от у особистому заліку...

Ірина зайшла до кімнати й відразу ж лягла в ліжку. Не приходив сон, радіо тихенько переповідало останні спортивні новини. В переліку подій зненацька прозвучали прізвища гімнасток, які вели боротьбу за найвищі нагороди. Вона почула й своє прізвище й несподівано подумала: це ж у Києві не сплять земляки, тривожаться за її долю, а ще зичать успіху. Хіба можна відняти в них радість, хіба їхала до Москви для того, щоб засмутити серця уболівальників?

— Ні,— відповіла сама собі,— програвати завтра не маю права...

Спочатку були вправи з булавами. Її не хвилювало, що Томас виступає після неї, має можливість прицілитися на результат — головне віддатися сповна стихії руху, чарівливого літання над помостом, а там що буде.

І судді одностайно поставили їй оцінку 9,75 бала. Що протиставить досвіду молодий темперамент?

Олена Томас виходить на поміст, тепер її черга демонструвати все, що знайдено в творчій лабораторії. Звучить музика, лине над помостом граційна дівчина, але що це?! Стрічка то звивається у вогнистому пульсуванні, чітко виписуючи малюнок, то безсило опадає дотолу, пристає до тіла, заплутується під ногами. Зал тривожно завмирає, а гімнастка нічого не може вдіяти з нервами, щосили намагається довести композицію до кінця, зупиняється на краю помосту й збентежено зникає в роздягальні. Явна невдача, і судді оцінюють вихід гімнастки досить низько — 9,35 бала. Тепер настає черга юної гімнастки наздоганяти лідера.

Ірині поталанило — на закінчення багатоборства їй випало виконувати вправи зі стрічкою. Вона здавен любить цей виразний предмет, здатний передавати динаміку руху й пластичу тіла. І вона блискуче завершила програму, отримавши 9,8 бала, найвищу оцінку на змаганнях. Олена Томас хоч і набрала в наступній вправі високі бали, проте не змогла випередити подругу по збірній.

Результат 48,4 бала приніс Ірині Дерюгіній звання абсолютної чемпіонки Спартакіади народів СРСР. Слідом за нею до переможного фінішу прийшли Олена Томас (48 балів) та Ірина Габашвілі (47,8 бала). На четвертому заліковому місці опинилася Людмила Бережна.

Так успішно завершилися перші спартакіадні поєдинки «художниць». Українські груповички хоч і програли перше місце білорускам, що було явною несподіванкою (адже в складі нашої команди виступало чотири чемпіонки світу), проте теж чимало зробили для того, щоб республіка зайняла перше загальнокомандне місце.

Зморена напруженими змаганнями, Ірина поверталася додому. Хотілося перепочити, набратися свіжих сил, хоча б на короткий час забути про тривоги й напруження. І вона задала собі під стукіт коліс: якщо не вдасться вибратися в чарівні Карпати чи до теплого Чорного моря, то все зробити, щоб і вдома побути в затишку, походити по театрах, перечитати книги, яких чимало назбиралося останнім часом у домашній бібліотеці. А там — знову за роботу...

ДЕНЬ ДЕСЯТИЙ

Палає над дніпровськими кручами сонце. Златоверхі бані лаври відбивають скісне проміння — як десять, як сто років тому, і ця застигла музика кольорів пливе з неймовірно далеких історичних глибин, нашаровуючи на себе нові й нові відтінки часу. Ось вони, перед очима: там висотний будинок протикає блакитне небо, там ажурний Московський міст плавиться в гарячому мареві, а там новий парк тягнеться вгору молодим гіллям. Київська земля чарівна в будь-яку пору року, але цього дня Ірина ніби вперше побачила її такою древньою й молодою, такою до сліз своєю.

А що вже казати про людей, які дали їй крила, виплекали талант, оточили повагою й любов'ю, без яких жоден спортивний успіх був би схожий на радість, яку ні з ким розділити. Заради людей варто жити й знову виходити на гімнастичний поміст, дарувати їм радість, щастя. І вона буде знову виходити на найбільші помости, а коли відчує, що пора поступатися молодшим дівчаткам, знайде інший шлях, власне, той шлях уже знайдений — недаремно ж вона закінчує спортивний вуз, що дав теоретичні знання майбутньому тренеру, а десятки змагань принесли практичні навики.

Та про це ще рано думати, то — її завтрашній день. Попереду — нові змагання, нові поєдинки, які кличуть невтомно й наполегливо працювати.

Жити й працювати, щоб приносити людям радість.

З М І С Т

Десять днів — і все життя	5
Недавня, але славна історія	6
Довгі ночі споминів	8
Чотири портрети у світлих тонах	16
Лицар шести якостей	35
Балада про материнське серце	38
<i>День перший</i>	45
Зима сподівань	47
І доля обирає нас	50
<i>День другий</i>	55
Пора весняних надій	57
Перша мандрівка в іноземлю	62
І хліб, і до хліба	65
В країні вітряків	68
<i>День третій</i>	76
Бронзовий травень	78
<i>День четвертий</i>	83
Рік важливих перемін	85
Мандрівка за океан	90
Дарунок киянам — Кубок СРСР	93
<i>День п'ятий</i>	99
Право на реванш	101
Лезгинка, Тбілісі й золота медаль	106
Знак Олімпіади	108
Зірка голубого екрана	112
<i>День шостий</i>	114
Про спортивну форму й тринадцятий номер	116
Іринин день	119
<i>День сьомий</i>	126
Весна комсомольська	129
<i>День восьмий</i>	133
Сяйво медалей над Самотлором	135
З перемогою тебе, перемого!	141
<i>День дев'ятий</i>	145
Дружби дух високий	146
<i>День десятий</i>	150

1/8

Горlach Л. Н.
Г69 Прима грацій: Художньо-документальна оповідь.— К. : Молодь, 1980.— 152 с.

Книга присвячена розвитку і утвердженню на міжнародній арені вітчизняної художньої гімнастики.

Г 60902—125 БЗ.33.3.80. 4202000000
М228(04)—80

У2

Прапорноносці спорту

Леонід Никифорович Горlach

ПРИМА ГРАЦИЙ

Художественно-документальный рассказ

Киев. «Молодь»

(На украинском языке)

Художнє оформлення

В. В. СОКИРКА

Редактор

Ф. М. КСЕНЗЕНКО

Художній редактор

В. В. СОКИРКО

Технічний редактор

С. Г. ОВСІЄНКО

Коректори

З. М. КЛЕЦЕНКО,

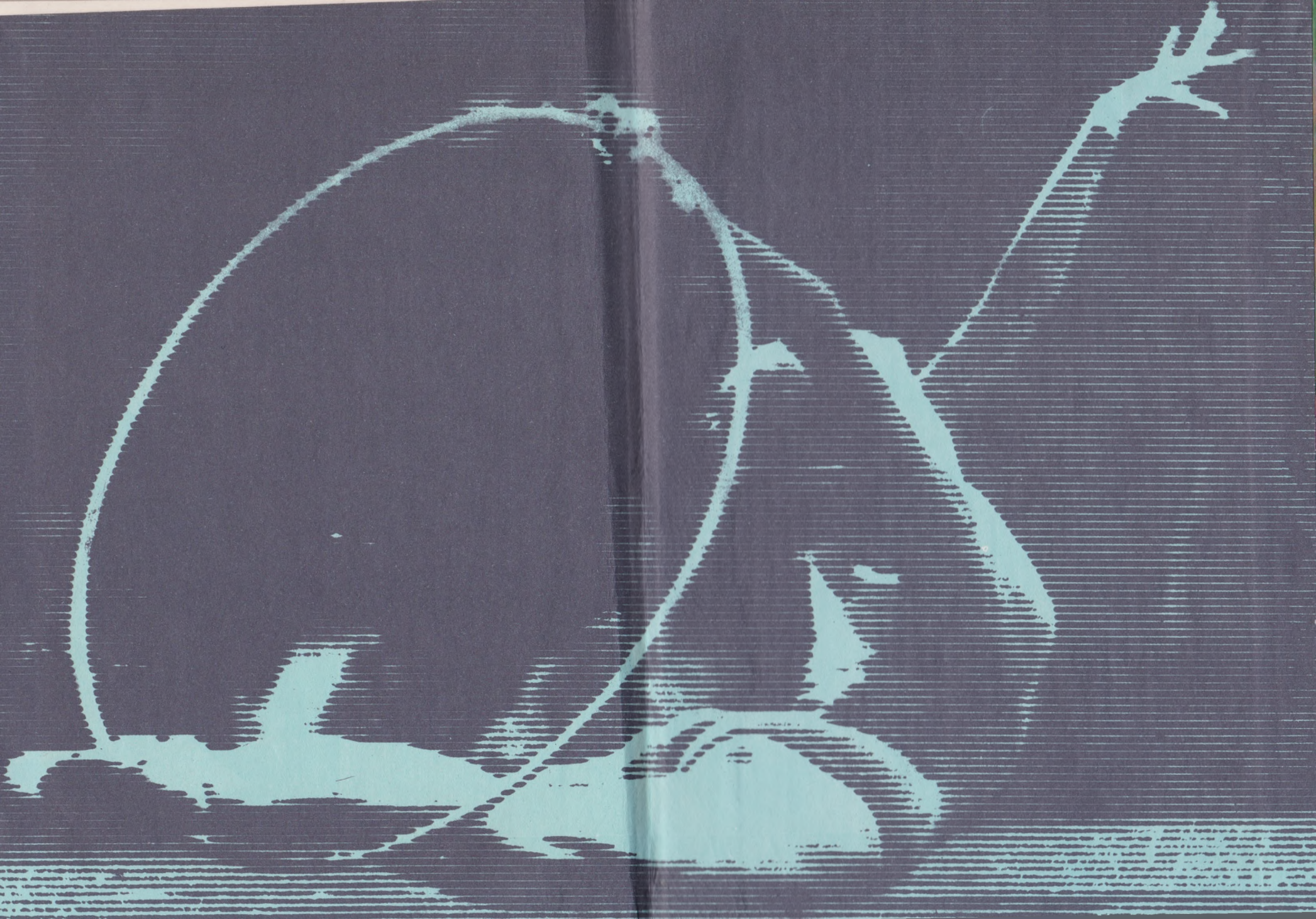
Р. О. КОНДРАЦЬКА

Информ. бланк № 1183.

Здано до набору 02.10.80. Підписано до друку 28.10.80. БФ 32007.
Формат 60×84¹/₁₆. Папір для глибокого друку. Гарнітура шкільна.
Друк високий. Умовн. друк. арк. 10,7. Обл.-вид. арк. 9,01 + 2,8 вкл.
Тираж 30 000. Зам. № 2399. Ціна 1 крб. 40 к.

Ордена «Знак Пошани» видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь». 252004,
Київ-4, Пушкінська, 28. Головне підприємство республіканського
виробничого об'єднання «Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР,
252057, Київ-57, Довженка, 3.

1 крб. 40 к.

